

Cser Orsolya

Biztonságunk egyik záloga a hatékony civil-katonai együttműködés

A biztonság az egyik legalapvetőbb emberi szükséglet, amely sohasem önmagában, hanem mindig a veszélyhelyzetre történő reagálásként jelenik meg. Egy állam belső biztonsága a politikai, társadalmi és a gazdasági rend megóvását, a veszélyek elhárítását jelenti. Kérdéskörébe tartozik a gazdasági terrorizmus egyik eszköze, a kibertámadás is. Ez utóbbi veszélyhelyzet fontos kérdés a cikk lényegét tekintve, mivel annak célja a pénzügyi válságok kezelése, az ezzel kapcsolatos banki feladatok, valamint a NATO 2012. évi válságkezelési gyakorlata (CMX 12).

A pénzügyi válságok [1] témakörének és azok kezelésének szorosan kapcsolódó területe a pénzintézeteknél történő értékmegőrzés.

A védelem- és hadigazdaságtan fogalmi rendszere, a szemlélet módja alkalmazható egy látszólag távoli területen, mint a bankszféra, amely értékeink védelmében tevékenykedik.

A gazdasági és a katonai hatalom, valamint növekedés egymással szorosan összefüggő fogalmak, e két terület segíti, előrébb viszi, illetve rossz esetben hátráltatja egymást.

A külső biztonság a nemzetközi rendszer tagjai közötti államközi és egyéb kapcsolatok összességét jelenti, vagyis a szövetségi politika, a katonai szövetségek és a nemzetközi szervezetek működésének garanciáját, melyek tekintetében elengedhetetlen, hogy a különböző országok, térségek egységes, korábban egyeztetett gazdaságpolitikát folytassanak.

Egy nemzet biztonságának alapvető feltételei

A biztonság [2] alapfeltétele a gazdaság zavartalan működése és a fejlődés feltételeinek biztosítottága, melynek gazdasági szempontjai:

- a gazdasági stabilitás biztosítottága (hatékony gazdasági szerkezet, biztonságos külgazdasági kapcsolatok, szabad verseny);
- a stabil pénzügyi feltételek megteremtése (mérsékelt infláció, rendezhető adósság és hitelállomány, ösztönző kamatrendszer).

A gazdasági háborúk – melyek felfoghatóak a gazdasági szankciók sorozataként is – kisebb-nagyobb mértékben végigkísérték a történelmet. Olyan konfliktusos viszonyok

voltak országok vagy azok csoportjai között, melyben a szemben álló fél ellen elsősorban (politikai célok elérése érdekében) tudatos és célirányos kár, gazdasági veszteség okozására irányultak.

A történelemben előforduló példák alapján egyértelművé vált a biztonság komplex jellege, globalitása. A biztonság szorosan összefügg a veszély, a kihívás vagy a fenyegetés fogalmával. A Hadtudományi Lexikon megfogalmazása szerint biztonság „...az egyéneknek, csoportoknak, országoknak, régióknak (szövetségi rendszereknek) a maguk reális képességein, és más hatalmak, nemzetközi szervezetek hatékony garanciáin nyugvó olyan állapota, helyzete (és annak tudati tükröződése), amelyben kizárható vagy megbízhatóan kezelhető az esetlegesen bekövetkező veszély, illetve adottak az ellene való eredményes védekezés feltételei”.¹ Ezek alapján a biztonság összetett fogalom és állapot, amelynek tartalma valamilyen formában érinti a társadalom valamennyi tagjának az életét. Az egyén és a társadalom biztonsága egymástól szétválaszthatatlan, szorosan összefüggnek.

A biztonságpolitika új, komplex meghatározása szerint a biztonság elemei a következők:

- a környezeti (ökológiai);
- a társadalmi (jogi, szociális);
- a politikai (diplomáciai);
- a gazdasági;
- az informatikai;
- a katonai.

A gazdasági biztonság [3] nagyon szoros kölcsönhatásban áll az államok szűkebb és tágabb környezetével. Azon okból, mivel létük érdekeit közvetlenül érintik, a gazdasági jellegű kihívások a társadalmak létét alapjaiban befolyásolják.

A legalapvetőbb igény az, hogy a társadalmat alkotó egyén emberi élethez méltó életkörülményei megteremtődjenek.

Az 1990-es években térségünk országai drámai gyorsasággal voltak kénytelenek átalakítani gazdasági-külgazdasági kapcsolataikat és hozzá kellett fogni a működő piacgazdaság kiépítéséhez.

A gazdasági biztonságot fenyegető válság folyamatának időperiódusai:

- Múlt: kiindulópontok, tevékenységek, reflexek.
- Jelen:
 - = belső hatás: a határidő és az események összetorlódása;
 - = külső hatás: intézményi és közvéleményi reagálások.
- Jövő: új elvárások, folyamatok és magatartások “normális üzletmenet” új szabályokhoz és reagálásokhoz igazodva.

A válságok és kezelésük jellemzői

A válság [4] koncentrálja az események hatását, felerősíti az országban élő emberek, vagy egy nemzet tagjainak reagálását. A figyelem a válságba került szervezetre

1 Hadtudományi lexikon A–L. (Szabó József főszerk.) Budapest, 1995. Magyar Hadtudományi Társaság. 144. o.

koncentrálódik, amelynek változása elkerülhetetlen. Jelen esetben egy ország lakosságának többségét érintheti a cikkben szimulált nemzeti (országos) válság, ha terrorizmus által tervezett események megvalósulnak.

A válságot megelőző időszakot az előjelek stádiumának is lehet nevezni, amikor a figyelmeztető jelek megsokasodnak. Gyakran meg lehet határozni azt a fordulópontot, amely után a válság már elkerülhetetlen.

A válságkezelés alapvető területei a következők:

- a preventív (előrejelzés és kikerülő elhárítás, megelőzés);
- az aktív (az észrevehető jelek szerint biztosan bekövetkező válságok növekedésének és terjedésének megakadályozása, visszaszorítása);
- a reaktív (a kialakult válságot megszüntető stratégia és intézkedések, azaz válságkezelő politika).

A problémakezelés részekre osztható fel, melyek a következők:

- a diagnózis (kudarcc- és sikertényezők felismerése);
- a helyzetértékelés;
- a terápia (operatív intézkedések a problematikus eltérés megszüntetésére).

Amennyiben az ellenlépések nem hatékonyak, a krónikus stádium következik, ahol a válság tovább szélesedik, súlyos veszteségek következnek be, és a megoldásra kevés esély van.

A NATO CMX-gyakorlatainak jelentősége

A válságok szélesedésének megelőzésére tervezik és hajtják végre a NATO CMX gyakorlatait minden évben, amikor szimulációval előidéznek valóságnak tűnő helyzeteket, melyek válsághelyzeteket okozhatnak.

Fontos szempont a banki biztonság, melyet adott esetben kibertámadás érhet, ezért szükség szerű, hogy a bankok tekintetében a megfelelően biztonságos környezet biztosítva legyen. [5] Ennek érdekében a biztonságot be kell építeni, növelni szükséges az információs rendszerekben.

A rendkívüli események bekövetkezésének okai lehetnek szándékos vagy óvatlan magatartás (belső), illetve váratlan események összessége (külső), mint például egy természeti csapás. [6] Az adott magatartás, esemény következtében az élet és vagyonbiztonság súlyos veszélybe kerül, amely akadályozza, vagy megbénítja a bank normális működését. [7] A rendkívüli események megelőzése, megakadályozása, a keletkezett hátrány mértékének csökkentése érdekében a helyi katonai és rendőri szervekkel szoros együttműködést kell kialakítani.

Összességében a bankbiztonsági tevékenység tehát mindazon tervezési, szervezési, irányítási, végrehajtási és ellenőrzési feltételekről való intézményes gondolkodás, amely a pénzügyi intézet saját tulajdonú tárgyainak, értékeinek, valamint az alkalmazottak és az ügyfelek biztonságának védelmét szolgálja.

Az új Nemzeti Biztonsági Stratégia [8]

2013. február 8-án a Kormány elfogadta Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiáját (NBS), melyben a nemzeti érdekek, a hazánk által is deklarált alapvető

demokratikus értékek, valamint a biztonsági környezet elemzése alapján meghatározza azokat a célokat, feladatokat és eszközöket, amelyekkel az EU- és NATO-tag Magyarország a 21. század elejének nemzetközi politikai, biztonsági rendszerében érvényesíteni tudja érdekeit. Ebben szerepelnek azon biztonsági elemek is, melyek egy pénzügyi krízis esetében (például kibertámadás az ország bankrendszere ellen) fontos szempontok annak érdekében, hogy a veszélyhelyzetet megszüntessék.

Az új NBS kidolgozását és elfogadását időszerűvé tette az, hogy a legutóbbi, 2004-es hasonló dokumentum elfogadása óta jelentős változások történtek globális téren és hazánk közvetlen biztonsági környezetében, valamint az euro-atlanti integrációs szervezetekben is: életbe lépett az Európai Unió Lisszaboni Szerződése (2009), a NATO pedig új Stratégiai Konceptiót fogadott el (2010). Mindez időszerűvé tette a magyar dokumentum felülvizsgálatát, követve az EU- és NATO-tagállamok gyakorlatát is.

Az új NBS ezért számos tekintetben folyamatosságot hordoz az előző, 2004-es stratégiával összehasonlítva, de ugyanakkor épít a releváns nemzetközi szervezetek, valamint a hazánkhoz hasonló méretű és adottságú szövetséges országok hasonló dokumentumaira is.

Az NBS célja, hogy iránymutatást nyújtson a kormányzati szektor számára biztonságpolitikai – azon belül pénzügyi – kérdésekben. Filozófiájában ezért átfogó és összkormányzati megközelítést követ. Az ország biztonsága azonban mindenekelőtt közügy, ezért a stratégia egyik feladata, hogy a szakmai körökön túl a mindennapi életben is hasznosítható támpontot nyújtson a hazai biztonságpolitikai gondolkodásban.

A Nemzeti Biztonsági Stratégiában megfogalmazódnak mindazon tényezők, melyek a pénzügyi biztonságot meghatározzák az egyes nemzetállamok gazdaságának működése tekintetében:

- pénzellátás – bankválság esetén a készpénzellátás korlátozása;
- azonnali betét kivétel pánik (ld. Postabank-botrány, 1997. február);
- pénzügyi tartalék – a krízishelyzetek esetére;
- pénzügyi moratórium – pénzintézetekből történő pénzkivétel korlátozása.

Mindezek fontosságát felismerve a NATO Miniszteri Irányelveknek (2012) megfelelően azon szakembereket, akiknek a válságkezelésre jó szaktudásuk és képességük van, együtt kell tartani, időnként gyakorlatoztatni, és ez alatt szimulációs döntéseket meghozatalára bízni őket. E célt szolgálják a Crisis Management Exercise (CMX) gyakorlatok, melyeket a Honvédelmi Minisztérium által vezetett szakember-gárdának évente el kell végeznie, év közben pedig az adott témakörben történő folyamatos felkészülés jegyében kell tennie a közös munkának.

Annak a tudásbázisnak, amely ezen tevékenységeken keresztül az évek során kialakul, adott válság vagy krízishelyzet esetében azonnal alkalmazhatónak kell lennie.

A NATO 2012. évi válságkezelési gyakorlata [9]

Az első CMX-gyakorlatot 1992-ben tartották meg, az idei a tizennyolcadik alkalom. A tervezésben és a végrehajtásban a tagállamok közül – Izland kivételével – mind a huszonhét tagország részt vesz, a NATO-partnerség keretében meghívást kapott Finnország és Svédország, továbbá a Nemzetközi Atomenergiái Ügynökség (IAEA), a

Nemzetközi Vöröskereszt (ICRC), illetve most először az Európai Külügyi Szolgálat (EEAS) képviselője. Magyarország a NATO-hoz történő csatlakozása, 1999 óta vesz részt a gyakorlaton.

A 2012. évi CMX-gyakorlat tárgya a NATO 2012. évi válságkezelési gyakorlatához (CMX 12), és egyben a Cyber Coalition 2012 (CC 2012) elnevezésű kibervédelmi gyakorlatához kapcsolódó nemzeti feladatok végrehajtása, melyhez a felhatalmazást a védelmi felkészítés egyes kérdéseiről szóló 1182/2012. (VI. 1.) Korm. határozat 1. számú melléklet 5. bekezdés a) pontja adja. A szövetségi szintű célkitűzések között a terrorizmus és proliferáció mellett megjelenő új kihívás, a kibertérből érkező támadások elleni kollektív fellépés gyakorlása volt, amely feladat a gyakorlaton is szerepelt.

A CMX 12 gyakorlaton a 27 tagország és a két partnerország képviseletében mintegy 2500 fő vett részt. A gyakorlat elképzelt földrajzi környezetben játszódott, annak menetét a közelmúltban bekövetkezett események és a reális kockázatok felmérése alapján tervezték meg.

A NATO szerepvállalásának elemei a következőkben összefoglalhatók:

- NATO-szerepvállalás területen kívüli konfliktusok kezelésében.
- Hagyományos és új típusú szerepvállalás.
- Új típusú biztonsági kihívások (együttes) megjelenése.
- A terrorizmus és proliferáció elleni fellépés, valamint a kiberbiztonság, mint napjaink kiemelt biztonsági feladatai.
- Együttműködés más nem nemzetközi szervezetekkel.
- Partnerországok bevonása a művelet tervezésébe és végrehajtásába.

Magyarország érdekeltségei a szimulációban kijelölt sziget és ország vonatkozásában:

- Diplomáciai viszony, de számottevő kapcsolatok nélkül.
- Egyik országnak sincs diplomáciai képviselete Magyarországon.
- Vitatott területeken érdekeltségek, és az ebből fakadó konfliktusok.
- Tevékenység: 50 fő magyar szakértő, olaj- és gáz-feltárások és -kitermelés helyi munkásokkal.
- 15 fős magyar rendőri kontingens.
- Szélsőséges csoportok magyarországi jelenléte (térsgbeni menekültekkel érkeztek).
- Csoportok támogatottsága a szigetről érkezett hallgatók körében.
- Potenciális támadások kritikus infrastruktúrák ellen Magyarországnak a szigettel kapcsolatos politikája megváltoztatása érdekében.

A CMX 12 gyakorlat céljai, tevékenységi körei

A gyakorlat célja a szövetség válságkezelési eljárásainak gyakorlása stratégiai politikai szinten, amelyben a tagországok, a NATO-parancsnokság, a stratégiai parancsnokságok civil és katonai szakemberei vesznek részt. Ezáltal a válságkezelés hazai szakértői és döntéshozói részt vesznek a NATO konzultációs és döntéshozatali folyamatában, továbbá gyakorolják Magyarország polgári és katonai válságkezelési eljárásait.

Magyarország számára ez kiváló alkalom a hazai válságkezelési rendszer politikai, katonai döntés-előkészítő és döntéshozatali folyamatainak, valamint a NATO-

központtal és a tagországokkal való együttműködés gyakorlására. A főbb nemzeti célkitűzések az alábbiakban fogalmazhatóak meg:

- Részvétel a Szövetség tagállamai közötti konzultációs és kollektív döntéshozatali folyamatban, valamint a Szövetség válaszlépéseinek kidolgozásában.
- A hazai válságkezelési rendszer döntés-előkészítő-, és döntéshozatali folyamatainak, a válságkezelési rendszabályok vételének és feldolgozásának gyakoroltatása.
- Átfogó megközelítés keretében a polgári, rendvédelmi és katonai szervek együttműködésének gyakoroltatása.
- A nemzeti álláspontok kialakítására irányuló döntés-előkészítési tevékenységek és a vonatkozó döntések meghozatalának gyakoroltatása.
- A válságreakálási rendszabályok bevezetésének előkészítésekor és annak végrehajtása időszakában a minisztériumok és a védelmi igazgatás területi szervei együttes válságkezelő tevékenységének a gyakoroltatása.
- A kibervédelemben érintett hazai és NATO szervekkel való szoros együttműködés gyakorlása.

A CMX 12 gyakorlati célja mind a NATO, mind hazánk tekintetében kettős értelemben vizsgálható. A NATO célok a következők:

- A Szövetség tagállamai közötti konzultációs és kollektív döntéshozatali eljárások gyakoroltatása kis intenzitású válságkezelés során. Az új NATO Stratégiai Koncepció, a válságkezelési eljárások tesztelése globális kiber-, terror- és ABV-fenyegetettség helyzetében.
- A kollektív védelmi képesség demonstrálása a nem hagyományos biztonsági kihívások ellen.

Hazánk céljai:

- Részvétel a NATO konzultációs és döntéshozatali folyamataiban, továbbá Magyarország polgári, és katonai válságkezelési mechanizmusainak gyakoroltatása a konfliktushoz kapcsolódó, a hazánkat közvetlenül érintő fenyegetések elhárításán keresztül.
- A politikai, katonai döntés-előkészítő-, és döntéshozatali folyamatok, a válságkezelési rendszabályok vételének és feldolgozásának, valamint a polgári és katonai szervek együttműködésének gyakoroltatása.
- NATO-információk feldolgozása, a nemzeti álláspontok kialakítása és megküldése.
- A Magyarországot közvetlenül érintő fenyegetettségek felszámolásának gyakoroltatása.
- A NATO-szervek és a nemzetbiztonsági szolgálatok közötti együttműködés gyakoroltatása.
- A NATO Válságreakáló Kézikönyvben és a Nemzeti Intézkedések Gyűjteményében foglaltak együttes használatának gyakorlása.
- A NATO-médiaesemények feldolgozása, tájékoztatók kiadása.
- Kibervédelmi együttműködés gyakoroltatása a hazai és a NATO szervek között.

A CMX 12 egy olyan belső vezetési gyakorlat, amely a tervezésre és a döntéshozatalra összpontosít. Célja, hogy a résztvevők stratégiai politikai szinten a szövetség válságkezelési eljárásait gyakorolják. Ezen a tagországok, a NATO-parancsnokság, a stratégiai parancsnokságok civil és katonai szakemberei vesznek részt. Ellentétben egy „élő gyakorlattal”, itt nem történik katonai erők „mozgása”. Magyarországon a gyakorlat vezetősége, a végrehajtó és biztosító állomány vesz részt, összesen száz-húsz fővel.

A gyakorlat forgatókönyve teljes mértékben kitalált eseményeken alapul, elképzelt földrajzi környezetben játszódik (válsághelyzetben fokozódó vegyi, biológiai, nukleáris fenyegetés, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, a NATO stratégiai intézményei ellen végrehajtott nagyfokú kibertámadás történik). A munkacsoportok feladata, hogy előkészítsék a kormány döntését arra vonatkozóan, milyen jellegű szakmai és döntéshozói tevékenységre van szükség – a rendelkezésre álló feltételeket, eszközöket figyelembe véve – az elképzelt válsághelyzet leküzdésére. A szerzett tapasztalatok hatékonyabbá, gyorsabbá teszik a stratégiai döntések meghozatalát, ami egy válsághelyzet kezelése és felszámolása során kulcsfontosságú szereppel bír.

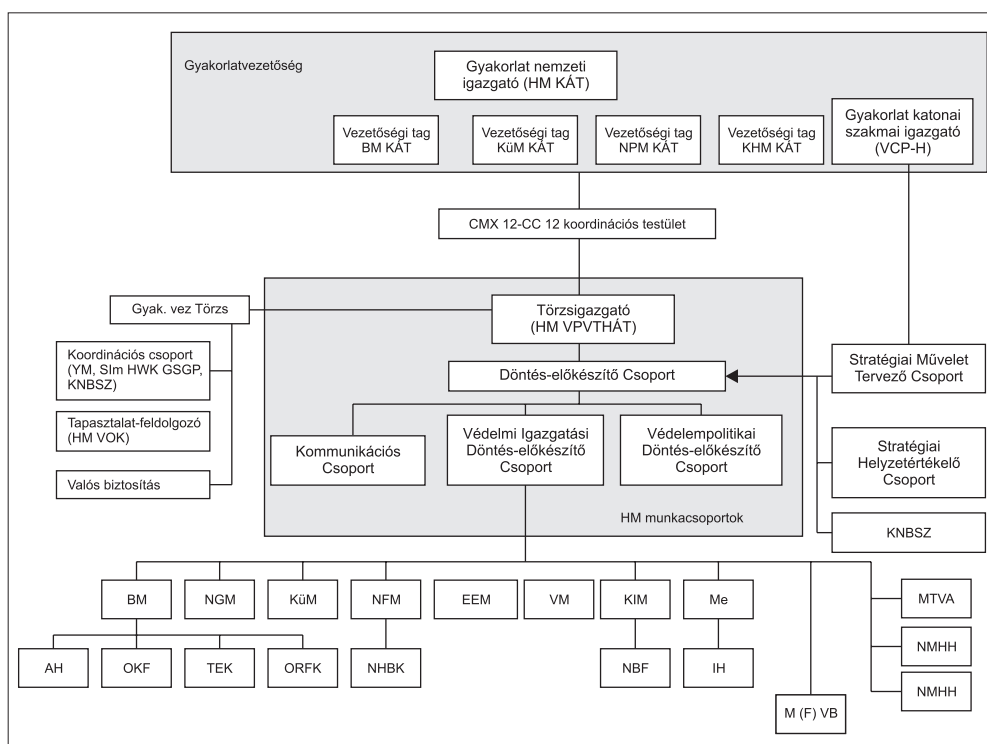
Hazánk aktív szerepet vállalt a gyakorlat tervezésében és megvalósításában. A feladatok végrehajtása, a döntéshozatali folyamatok modellezése a kormányzat aktív bevonásával történt.

A gyakorlat résztvevői

A gyakorlat résztvevői a tagországok mellett a szövetség politikai és katonai döntéshozó és döntés-előkészítő, irányító szervezetei: az Észak-atlanti Tanács, a NATO bizottságok és a stratégiai parancsnokságok. A végrehajtás során a résztvevők a NATO válságkezelési eljárásait gyakorolják, amelynek fő célja a jelen kor kihívásai elleni egységes fellépéshez szükséges döntések konszenzus útján történő meghozatala.

A CMX 12 olyan kormányzati szintű törzsvezetési gyakorlat, melyen részt vesznek az érintett minisztériumok (HM, BM, KIM, NGM, EMMI, NFM, VM) képviselői, illetve meghatározott, kijelölt intézményei. A gyakorlatot a HM Védelmi Hivatala vezeti. A gyakorlatban résztvevő további szervek:

- Magyarország Állandó NATO Képvisellete.
- Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat.
- Információs Hivatal.
- Alkotmányvédelmi Hivatal.
- A megyei és a fővárosi védelmi bizottságok csoportjai.
- BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság.
- Terrorelhárítási Központ.
- Országos Rendőr-főkapitányság.
- Nemzeti Biztonsági Felügyelet.
- Médiaszolgálatatás-támogató és Vagyonkezelő Alap.
- Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság.
- PTA Nemzeti Hálózatbiztonsági Központ.
- HungaroControl Zrt.

Az ábrán látható hármas tagozódási szint a tevékenység jellegét is megkülönbözteti:

- Legfelsőbb szint (Gyakorlatvezetőség) – kormányzati döntéshozatal.
- Középső szint – központi döntés előkészítés, koordináció, végrehajtás.
- Legalsóbb szint-területi működtetés.

A hazánkban végrehajtott gyakorlat végrehajtói a következőkben felsorolt csoportokat jelentik:

- A gyakorlatvezetőség feladata a CMX 12 gyakorlat végrehajtása során a nemzeti döntések meghozatala, a gyakorlat levezetésének irányítása.
- A koordinációs testület csoportjának tagjai a gyakorlat végrehajtásakor folyamatosan kapcsolatban állnak egymással és szükség szerint személyesen egyeztetnek. A stratégiai fontosságú döntések meghozatalának támogatása érdekében a csoport tagjai minden esetben jelen vannak a CMX-gyakorlat vezetőségi ülésein, szükség szerint segítik a gyakorlatvezetőséget a stratégia szintű döntések meghozatalában.
- A központi döntés-előkészítő csoport feladata a gyakorlatvezetőség által meghozandó döntések előkészítése, döntési változatok kidolgozása, nemzeti álláspont előkészítése. A vezető NATO-szervek által hozott döntések elemzése, a nemzeti intézkedések jóváhagyásra történő előkészítése.
- A gyakorlattervezők folyamatosan figyelemmel kísérik a gyakorlat lefolyását a meghatározott célkitűzések megvalósulása érdekében.
- A végrehajtó csoportok a felkészülési időszakban kiadott anyagokban a kialakult politikai-katonai helyzet tanulmányozzák, elemezik és értékelik. A napi események figyelembevételével javaslatokat dolgoznak ki a lehetséges nemzeti álláspontokra vonatkozóan, majd azokat döntésre előterjesztik a gyakorlatvezetőség részére.

A CMX 12 gyakorlat következtései [10]

A NATO 2012. évi válságkezelési gyakorlatán (CMX 12) a résztvevő civil és katonai szakemberek bebizonyították: Magyarország felkészült arra, hogy gyorsan, hatékonyan kezelje és hárítsa el a válsághelyzeteket a NATO szövetségi kötelékében, melyet az alábbiakban szakembereink is megerősítenek. Idén először tartották közösen a CMX 12-t a CC 12 elnevezésű kibervédelmi gyakorlattal. A gyakorlat előkészítésében Magyarország is részt vett; a szimuláció szerint az országban támadás érte a bankrendszert és a légi irányítást, amelyek emiatt összeomlanak. Mindehhez mintaként a 2007-es, Észtország elleni kibertámadást vették alapul.

A szakemberek felhívták a figyelmet, hogy az ilyen típusú támadásoknál elsősorban a megelőzésre kell törekedni, mivel a más szervezetek által előre tervezett és célzott támadásra szinte lehetetlen felkészülni.

Ez a mostani volt az első alkalom, amikor a gyakorlaton egy kibertámadásnál esély nyílt a NATO-szerződés 5. cikkelyének érvényesítésére, vagyis a tagállamok közösen léptek fel a támadás elhárításáért és a rendszerek helyreállításáért.² Ilyen a valóságban akkor fordulhat elő, ha például az alapinfrastruktúrát támadják meg informatikai eszközökkel.

A Honvédelmi Minisztérium véleménye szerint több szempontból is újdonságot hozott a NATO éves válságkezelési gyakorlata idén. Nemzetközi és hazai vonatkozásokban is számos újdonság jelezte: a CMX 12 immár az egyik legjobban előkészített, magyar részvételű nemzetközi honvédelmi gyakorlattá vált, amelyet közel egyévnnyi előkészítés és több tervezői NATO-szintű és hazai tervezői konferencia után rendezték meg. Sőt, helyesebb rögtön két gyakorlatról beszélni, hiszen a CMX 12-vel egy időben, azzal szoros együttműködésben zajlott a CC 12 gyakorlat is. A két eseményt közösen (és ebből kifolyólag költséghatékonyan) tervezték-szervezték meg. Itt illik kiemelni azt a magyar sikert, hogy a CC 12 gyakorlat hat szimulált eseménye közül kettőnek a magyar Nemzeti Biztonsági Felügyelet (NBF) szakemberei készítettek el a forgatókönyvét. Mindezt úgy, hogy az NBF 2011-ben vett részt először ezen a gyakorlaton. A gyors siker így komoly elismerést jelent a hazai szakemberek számára.

A két gyakorlat összefonódását közvetlenül a valós élet indokolta. Mint ahogyan a napjainkban zajló gázai konfliktus is jelzi, ma már nincsen „valódi” háború kibertámadások nélkül. Egy honvédelmi gyakorlat esetén ma már mindenféleképpen kell számolni a kibereseményekkel is, így minden szempont indokolta, hogy a válságkezelési és a kibertámadási NATO-gyakorlaton a lehető legszorosabb együttműködés valósuljon meg. Ez olyannyira sikerült, hogy például amikor a CMX 12 forgatókönyve szerint informatikai támadás érte a honvédelmi gyakorlaton részt vevő tagállamokat, akkor ez a CC 12 gyakorlaton meg is történt és ott „le is játszották” az eseményt, s ennek hatásai már a CMX 12-ben is jelentkeztek.

A CMX 12 gyakorlaton alapvetően olyan események forgatókönyveit játszották végig, amelyek a valós világban is megtörténhetnek. Esetünkben egy, az Indiai-óceánon

2 A NATO-t alapító Washingtoni Szerződés 5. cikkelye kimondja: ha valamelyik európai vagy észak-amerikai szövetségest támadás éri, azt valamennyiük elleni támadásnak tekintik.

elhelyezkedő, mesterséges megosztással kialakult két ország közötti konfliktust modelleztek. Az egyik ország a NATO segítségére számíthatott, de a „rossz ország” is számos támogatót vonultatott fel mind a terrorszervezetek, mind a kiberhadviselés területén. A kialakult konfliktus során NATO-tagországokat ért terrortámadási kísérlet (Magyarországon a repülőgép-katasztrófa mellett egy HÉV-szerelvény ellen követtek el robbantásos merényletet), illetve kibertámadás. A következmények elhárításában és a kialakult helyzet kezelésében nemcsak a legmagasabb kormány szinten dolgoztak a szakemberek, hanem – idén először – a megyei védelmi bizottságok is fontos szerepet kaptak.

A Megyei Védelmi Bizottságok (MVB) a területi működtetésért felelősek a veszélyhelyzet beálltakor. Ezek azok a szervek, amelyeknek mindenről tudniuk kell, ami a megyét tekintve fontossággal bír, megyei érdekelttségű. A MVB elnökei kezében van a döntés, így minden információs és egyéb tevékenységbe be kell őket avatni. Ezen szervek:

- eljárnak a biztonságot érintő ügyekben;
- tájékoztatást nyújtanak a lakosság számára;
- rendészeti feladatokat látnak el (például a bankok előtti lázongásokkal szemben);
- megteremtik a pénzszállítás biztonságai feltételeit.

Végül a CMX-gyakorlatok szövetségi végrehajtásával kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a tervezés és végrehajtás során a NATO a saját eljárásainak tökéletesítése mellett – a valós válságreagálási műveletek során szerzett tapasztalatok alapján – igyekezett az együttműködők körét szélesíteni, a válságkezelés folyamatába új szervezeteket meghívni. Ennek szellemében lényeges előrelépésnek tekinthető, hogy a 2012. évi gyakorlat a NATO és az Európai Unió közötti szorosabb együttműködés jegyében zajlott, és a végrehajtásban a döntések előkészítésében első alkalommal működött közre az Európai Unió Külügyi Szolgálat (European External Affairs Service – EEAS).

* * *

A Honvédelmi Minisztérium, valamint a Nemzetbiztonsági Felügyelet (NBF) szakembereinek véleménye szerint Magyarország kiválóan szerepelt a NATO éves válságkezelési gyakorlatán (CMX 12) és a Cyber Coalition 2012 elnevezésű kibervédelmi gyakorlaton. Hazánk nagyon jól vizsgázott a szimulációban; a hatóságok, szervezetek kiválóan együtt tudtak működni, viszont az informatikai rendszerek kapacitását növelni kell, és nagyobb figyelmet kell fordítani a rendszereket működtető emberekre. A további szükséges lépésekről a gyakorlat eredményeinek részletes értékelése után döntenek.

A bankrendszert érintő végkövetkeztetések és teendők [11]

A NATO 2012. évi CMX gyakorlatának egy, ámde nem elhanyagolható része volt az a kibertámadás, amely hazánk bankrendszerének megbénítását tűzte ki céljául, mivel országunk NATO tagországgként részt vett a szimulált szigeten történő békefenntartási folyamatban, az afrikai terroristák elleni harcban. Ez a periférikus esemény csupán egy kicsiny részt jelentett a gyakorlatban a többi katonai esemény között.

A Nemzetgazdasági Minisztérium kizárólag a törvény- és egyéb jogszabályalkotás révén vesz rész ebben a feladatban.

A pénzügyi rendszer elleni támadást a Gyakorlat idején konkrétan nem szimulálták, hanem egy tényként vetődött fel annak előtte és végül a mindent lezáró Jelentés szintjén. Ebben a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény alapján a következők állapotították meg:

- A pénzügyi szolgáltatási tevékenység csak a működési kockázatok csökkentését szolgáló információs és ellenőrzési rendszer, valamint a rendkívüli helyzetek kezelésére vonatkozó terv megléte esetén kezdhető meg, illetve folytatható.
- A pénzügyi intézménynek ki kell alakítania a pénzügyi, kiegészítő pénzügyi szolgáltatási tevékenységének ellátásához használt informatikai rendszer biztonságával kapcsolatos szabályozási rendszerét és gondoskodnia kell az informatikai rendszer kockázatokkal arányos védelméről. A szabályozási rendszerben ki kell térni az információtechnológiával szemben támasztott követelményekre, a használatából adódó biztonsági kockázatok felmérésére és kezelésére a tervezés, a beszerzés, az üzemeltetés és az ellenőrzés területén.
- A biztonsági kockázatelemzés eredményének értékelése alapján, a biztonsági kockázattal arányos módon, gondoskodni kell legalább az informatikai biztonsági rendszer önvédelméről, kritikus elemei védelmének zártságát és teljeskörűségét biztosító ellenőrzésekről, eljárásokról, valamint olyan biztonsági környezetről, amely az informatikai rendszer működése szempontjából kritikus folyamatok eseményeit naplózza, és alkalmas e naplózás rendszeres (esetleg önműködő) és érdemi értékelésére, illetve lehetőséget nyújt a nem rendszeres események kezelésére.
- A pénzügyi intézménynek tevékenysége ellátásához, nyilvántartásai naprakész és biztonságos vezetéséhez meg kell valósítania a biztonsági kockázatelemzés alapján indokolt védelmi intézkedéseket és rendelkeznie kell legalább a következőkkel:
 - = A szolgáltatások ellátásához szükséges informatikai rendszerrel, valamint a szolgáltatások folytonosságát biztosító tartalékberendezésekkel, illetve e berendezések hiányában az ezeket helyettesítő egyéb – a tevékenységek, illetve szolgáltatások folytonosságát biztosító – megoldásokkal.
 - = Az informatikai rendszer szoftver elemeiről (alkalmazások, adatok, operációs rendszer és annak környezete) olyan biztonsági mentésekkel és mentési renddel (mentések típusa, módja, visszatöltési és helyreállítási tesztek, eljárási rend), amelyek az adott rendszer helyreállíthatóságát a rendszer által nyújtott szolgáltatás kritikus helyreállítási idején belül lehetővé teszik. Ezen mentéseket kockázati szempontból elkülönítetten és tűzbiztos módon kell tárolni, valamint gondoskodni kell a mentések forrásrendszerrel azonos szintű hozzáférés védelméről.
 - = A szolgáltatásai folyamatosságát akadályozó rendkívüli események kezelésére szolgáló tervvel.

Végezetül a rendkívüli helyzetek kezelésének módjára az alábbiak fogalmazhatók meg:

- A pénzügyintézetnek a mérete, az általa végzett pénzügyi, kiegészítő pénzügyi szolgáltatási tevékenysége jellege, nagyságrendje, összetettsége arányában megbízható irányítási rendszerrel kell rendelkeznie, és ennek keretén belül köteles a felmerülő kockázatok azonosítására, mérésére, kezelésére, nyomon követésére és jelentésére szolgáló hatékony eljárásokat alkalmazni.
- Az előbbieket mellett írásban rögzített eljárásrendekkel, szabályzatokkal kell rendelkeznie a működési kockázatok mérésére, kezelésére, valamint vészhelyzeti és üzletmenet-folytonossági tervvel a folyamatos működés fenntartása, továbbá a súlyos üzletviteli fennakadásokból következő esetleges veszteségek mérséklése érdekében.

Mindezen – egyebekben üzleti titkot képező – eljárások, szabályzatok, intézkedési tervek megfelelőségét a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) köteles ellenőrizni. Mivel a Nemzetgazdasági Minisztériumnak (NGM) mint szabályozói szervnek erre ténylegesen nincs, és nem is lehet rálátása, ezért ennek megfelelően megfontolandó az ügymenetbe a PSZÁF bevonása.

A Magyar Nemzeti Bank (MNB) alapfeladata a fizetési és elszámolási rendszerek felvigyázása, e rendszerek biztonságos és hatékony működése, továbbá a pénzforgalom zavartalan lebonyolítása érdekében. Ennek okán fontos kikérni az MNB szakembereinek véleményét is az adott válsághelyzet gyakorlatával kapcsolatosan.

A 2012. július 14. napjától hatályos 2011. évi a Magyar Nemzeti Bankról szóló CCVIII. törvény alapján az MNB alapvető és egyéb feladatai ez érintett téma tekintetében az alábbiakban foglalható össze:

- Az MNB más felelős hatóságokkal együttműködve feltárja a pénzügyi közvetítőrendszer egészét fenyegető üzleti és gazdasági kockázatokat, elősegíti a rendszerszintű kockázatok kialakulásának megelőzését, valamint a már kialakult rendszerszintű kockázatok csökkentését vagy megszüntetését.
- Feltárja a pénzügyi közvetítőrendszer egészét fenyegető üzleti és gazdasági kockázatokat, elősegíti a rendszerszintű kockázatok kialakulásának megelőzését, valamint a már kialakult rendszerszintű kockázatok csökkentését vagy megszüntetését.
- Az MNB elnöke a rendszerszintű kockázatok felépülésének megakadályozása vagy a kockázatok csökkentése érdekében rendeletet adhat ki.
- Amennyiben olyan körülmény áll fenn, amely miatt a hitelintézet működése a pénzügyi rendszer stabilitását veszélyezteti, az MNB a hitelintézetnek rendkívüli hitelt nyújthat.
- Az MNB sürgős, rendkívüli, a pénzügyi rendszer egészének stabilitását és a pénzforgalom zavartalanságát veszélyeztető esetben hitelt nyújthat, amelynek lejáratát legfeljebb három hónap lehet.

Mindezek alapján az MNB elnöke rendeletben szabályozza, hogy a rendszerkockázatok felépülésének megakadályozása vagy a kockázatok csökkentése érdekében szükséges intézkedéseket: a túlzott hitelkiáramlást megakadályozó előírásokat, a rendszerszintű likviditási kockázatok felépülését megakadályozó likviditási követelményeket,

felépítésének és működésének feltételeit, a rendszerszinten jelentős intézmények csődvalószínűségét csökkentő többletkövetelményeket.

* * *

Összességében tehát megállapítható, hogy az NGM csak a szabályozás elméleti oldaláról érintett, a gyakorlati tennivalók tekintetében a PSZÁF és az MNB, esetleg a Magyar Államkincstár (MÁK) bizonyul illetékes szervnek. Ennek érdekében a jövőre vonatkozóan mindenképp érdemes kidolgozni egy olyan gyakorlati szabályozást – a többféle területen használt legjobb gyakorlatok módszerével (Best Practise) –, amely által az állami szervek összehangoltan és azonnali reagálással képesek fellépni az őket ért támadások ellen. Ebben tehát kulcsfontosságú szereppel bír az NGM-en kívül a 3 állami, pénzügyi felügyeleti szervünk, úgymint a PSZÁF, az MNB és a MÁK. Minden pozitívan előremutató eredmény, megoldás eléréséhez z általuk közösen megfontolt és kimunkált tevékenységre van szükség a jövőben a bankokat fenyegető kibertámadások ellen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Kolozsi Pál Péter: Monetáris politika, érdekcsoportok, pénzügyi válság. (ÁSZ Pénzügyi szemle 2013. május 7. <http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/monetaris-politika-erdekcsoportok-penzugyi-valsag> letöltés ideje: 2013. május 20.)
- [2] Inotai András: Válság után? (ÁSZ Pénzügyi Szemle 2011. <http://www.asz.hu/penzugyi-szemle-cikkek/2011/valsag-utan/352-368-inotai.pdf> letöltés ideje: 2013. május 9.)
- [3] Dr. Hadnagy Imre: A biztonság korszerű értelmezése – avagy a biztonság ma már sokkal bizonytalanabb, mint korábban bármikor. (<http://vedelem.hu> letöltés 2013. május 9-én)
- [4] Kiss Petra: A magyar stratégiai gondolkodás változása a nemzeti biztonsági stratégiák tükrében. (Hadtudomány 2012. 3–4. szám 68–79. oldal)
- [5] Tomolya János – Padányi József: A Terrorizmus jelentette kihívások. (Hadtudomány 2012. 3–4. szám 34–67. oldal)
- [6] Kovács László – Illés Zsolt: Cyberhadviselés. (Hadtudomány 2011. 1–2. szám 29–41.)
- [7] Haig Zsolt: Az információs hadviselés kialakulása, katonai értelmezése. (Hadtudomány 2011. 1–2. szám 12–28.)
- [8] A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- [9] CMX 12: 4 nap együttműködés. (<http://honvedelem.hu> letöltés 2013. május 11.)
- [10] CMX 12: Tervezés és döntéshozatal. (<http://honvedelem.hu> letöltés 2013. május 11.)
- [11] Cser Orsolya: Válságkezelés és banküzemi szabályozás 2004. (Corvinus Egyetem / Gazdálkodási Kar / Védelemgazdasági szak – egyetemi szakdolgozat)

Recenzió

Szilágyi István: *Geopolitika* című könyvéről

Az elmúlt évtizedekben rendkívül divatossá vált a geopolitika szó használata, geográfusok, történészek, természet- és társadalomtudósok mellett politikai és gazdasági elemzők körében általánosan elfogadottá vált. A száz éves múltira visszatekintő fogalom újjászületése örvendetes jelenség. A szerző a könyvben a geopolitika különböző értelmezéseit és a fogalmi magyarázatokat gyűjtötte össze. A könyv, amely a geopolitika megjelenésével, történetiségével, fogalmi tartományával foglalkozik, hat fejezetre tagolódik. A monográfiát bibliográfia és dokumentumok egészítik ki. Az angolszász tradíciókra alapozott megközelítés leküzdése érdekében a szerző önálló fejezetet szentelt az ibér világ geopolitikai gondolkodása és gyakorlata elemző bemutatásának. A kötet a geopolitika fogalmát, történetét és legismertebb gondolkodóit mutatja be Szilágyi István professzor tolmácsolásában.

A Dövényi Zoltán alapította Geographica Pannonica Nova sorozat 14. kiadványaként jelent meg 2013-ban a Publikon Kiadó gondozásában Szilágyi István professzor¹ hiánypótló, átfogó, monografikus jellegű *Geopolitika* című könyve. Az olvasó egy tíz éves, Magyarország, Nagy-Britannia, Portugália és Spanyolország különböző intézeteiben, könyvtáraiban és egyetemeken folytatott kutatómunka eredményét tartja kezében.

1 Szilágyi István a Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet, Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszékének egyetemi tanára, a politikatudomány doktora. Kutatási területei: az Európai Unió; alkotmányfejlődés és regionalizmus; mediterrán geopolitikai gondolkodás a XX. században; nemzetközi viszonyok elmélete; geopolitika, politikai átmenetek és rendszerváltások Dél-Európában és Latin Amerikában, valamint a politikai és jogrendszerek összehasonlító elemzése. Kiemelkedő nyelvismerettel rendelkezik (spanyol, angol, orosz, olasz, portugál). Eddigi munkássága során 10 könyv, 64 könyvfejezet, 108 tanulmány szerzője. Vendégelőadó volt és kutatásokat végzett spanyol, portugál, olasz, orosz, kubai egyetemeken és intézetekben. Tagja számos hazai és nemzetközi társaságnak, többek között: Magyar Politikatudományi Társaságnak, a Nemzetközi Politikatudományi Társaságnak, az MTA Politikatudományi Szakbizottságának, az MTA Nemzetközi Tanulmányok Doktori Bizottságának, a Magyar Latinamerikanisták Társaságának; a Mediterrán Történészek Nemzetközi Társaságának.

Egy fogalom születése

A nemzetközi viszonyok térbeli és részben földrajzi aspektusaival foglalkozó multidiszciplináris társadalomtudomány: a geopolitika a 19. század utolsó harmadában, a 20. század első évtizedében jelent meg az akadémiai tudományosság, a felsőoktatás, a politikai gondolkodás és a politikai döntéshozatal világában. A fogalom használata időközben általánosan elfogadottá vált geográfusok, történészek, természet- és társadalomtudósok mellett politikai és gazdasági elemzők körében.

Kezdetben a német Friedrich Ratzel és a svéd Rudolf Johan Kjellén nevével fémjelzett szociáldarwinista irányzat hegemoniája érvényesült. Az amerikai Alfred Thayer Mahan tengernagy 1890-ben megjelent könyve és a skót származású Sir John Halford Mackinder *A földrajz, mint a történelem kulcsa* című előadása már a napjainkban érvényesülő és uralkodó geostratégiai irányzat színre lépését és térfoglalását jelentette.

A német geopolitikai iskola Karl Ernst Haushofer tábornok szellemi irányítása és tevékenysége révén szilárdult meg a múlt század húszas és harmincas éveiben. Eredményeit és megállapításait a Harmadik Birodalom hódító és agresszív külpolitikájának elméleti megalapozására használta fel. A geopolitika ezért a második világháborút követő időszakban nemkívánatossá vált a társadalomtudományok világában.

A geopolitikai gondolkodás újjáéledésére az 1970-es évtizedben került sor Franciaországban, a *Hérodote* című folyóiratot megjelentető Yves Lacoste jóvoltából. Az Egyesült Államokban az első lépést Saul Bernard Cohen *Földrajz és politika a megosztott világban* című, 1963-ban napvilágot látott könyve, a fordulópontot pedig Henry Kissinger 1979-ben kiadott *Fehér Házi évek* című memoárkötetete jelentette. A könyv előszavában is olvasható, hogy a szerző a száz éves múltra visszatekintő fogalom újjászületésének, a geopolitikai gondolkodás történetének, gondolkodóinak ismertetésére, a történeti és elméleti szintézis megteremtésére törekedett.

A Geopolitikáról

Szilágyi István könyvének természetesen voltak már hazánkban is előzményei. Ebben a sorban elsőként kell megemlítenünk a Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal által 2002-ben kiadott *Geopolitikai szöveggyűjteményt*. Ebben Csizmadia Sándor, Molnár Gusztáv és Pataki Gábor Zsolt mutatta be az angol, a német és a francia geopolitika iskolát és azok legfontosabb képviselőit.² Ebbe a sorba illeszkedik Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc munkája nyomán *Oroszország és Európa* címmel 2004-ben megjelent orosz geopolitikai szöveggyűjtemény.³ Ide sorolhatjuk a Kovács Jenő által

2 Csizmadia Sándor, Molnár Gusztáv és Pataki Gábor Zsolt: *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, 2002. 535 oldal.

3 Ljubov Siselina–Gazdag Ferenc: *Oroszország és Európa*. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2004. Zrínyi Kiadó, 446 oldal.

vezetett kutatócsoport eredményeit, amely többek között a délszláv térség 20. századi geopolitikai, geostratégiai helyzetét elemezte.⁴

Szilágyi István könyve hat fejezetre tagolódik. A monográfiát bibliográfia és dokumentumok egészítik ki, amely a geopolitika megjelenésével, történetiségével, fogalmi tartományával foglalkozik. A mű egyik fontos erénye, hogy az – ellenére a tudományos nyelvezetnek – olvasmányos, stílusa könnyed, mondatszerkesztése gördülékeny. További fontos erénye Szilágyi István alkotásának, hogy egyrészt minden fejezet végén megtaláljuk a vonatkozó szakirodalom áttekintését, másrészt a könyv végén 16 oldalon keresztül tematikus felsorolásban olvashatjuk a felhasznált irodalmat: a monográfiákat és könyveket, a folyóiratokban megjelent és egyéb tanulmányokat. A hivatkozó és magyarázó jegyzetapparátus segítségével értékes információt szerezhetünk a vonatkozó fejezetben és témakörben való elmélyüléshez.

A könyv tartalmi mondandóját 91 ábra illusztrálja. Sajnálatos (nyilván a kiadó takarékosági megfontolásai miatt), hogy a könyvet – kettő kivételével – fekete-fehér ábrákkal illusztrálták. A mondandó alátámasztását talán jobban elősegítették volna a színes, illetve a fekete-fehér ábrák átszerkesztett, áttekinthetőbb változatai, amelyek a lényeg maradéktalan megértéséhez segíthettek volna hozzá. Némely ábra hivatkozása elég sajtóságos. A gyorsan változó internet világában, amikor egyik hétről a másikra tűnnek el honlapok, cikkek, tanulmányok, ábrák, nem biztos, hogy a szerző által fellelt dokumentumok akár rövidtávon is ugyanott fellelhetők.

Az első, bevezető fejezetben a geopolitikai megjelenésével és történetiségével, valamint annak fogalmi tartományával foglalkozik a szerző. Nagyon érdekes a klasszikus geográfiától a geopolitikáig vezető út Therezinha de Castro-féle felvázolása, annak történeti, gazdaságtörténeti és politikai elemekkel továbbfejlesztett, kiegészített változata. Ugyancsak fontosak a társadalomföldrajz és a rokontudományok (Kovács Zoltán), a geopolitika és a politikatudományok (Augusto Pinochet Ugarte), valamint a geopolitika és a rokontudományok (Ricardo Méndez Gutiérrez del Valle) rendszerét felvázoló ábrák.

A geopolitika fogalmának megteremtője Rudolf Johan Kjellén svéd társadalomtudós, aki a geopolitika kifejezést először 1899-ben az *Ymer* című svéd földrajzi folyóiratban megjelent cikkében használta. A geopolitika, mint az állam, a földrajzi tér és a politikai hatalom viszonyát sajátos nézőpontból és módszertannal vizsgáló tudomány 1916-ban vált a nemzetközi viszonyok elemzésének egyik meghatározó paradigmájává.

A geopolitika különböző értelmezéseit és fogalmi magyarázatait gyűjtötte össze Szilágyi István a fejezet végén és csoportosította a meghatározásokat három nagy csoportba:

- Az első csoportba olyan szerzők tartoznak, akik az államot élő szervezetnek, a geopolitikát államtudománynak vagy politikatudománynak tekintik. Ide sorolhatók

4 Nagy Miklós–Siposné Kecskeméthy Klára: A délszláv térség geopolitikai, geostratégiai helyzete a 20. században. 145–157. oldal. (In: Kovács Jenő Magyarország katonai stratégiája [komplex kutatási téma]: Elméleti kutatási terület III.R. Budapest, 1996, 199. oldal.); Nagy Miklós–Siposné Kecskeméthy Klára: Az angolszász geostratégia. Hadtudomány 1996/3. szám, 118–122. oldal; Nagy Miklós–Siposné Kecskeméthy Klára: A magyar geostratégia. Új Honvédségi Szemle 50 1996/3. szám, 6–14. oldal.

a geopolitikai gondolkodás korai klasszikusai: Friedrich Ratzel és Rudolf Johan Kjellén.

- A második körbe azokat a szerzőket sorolja, akik a geopolitikát erős földrajzi orientációval rendelkező alkalmazott politikatudománynak tartják. Ide sorolható Everado Backheuser, Jorge Atencio és részben Augusto Pinochet Ugarte, valamint Jaime Vicens Vives is.
- A geopolitikusok harmadik csoportja a geopolitikát a földrajz és a társadalomtudományok együttes alkalmazásából létrejött, illetve létrehozott tudománynak tekinti. A geopolitikai elemzésben kiemelt jelentősége van a tér, a hely, a helyzet, a szereplők, a határok, az identitások, a civilizációk, a geopolitikai minták és kódok, a világrendszer-modellek, a globalizációs folyamatok, valamint a geopolitika skála változó értelmezésének.

„A geopolitika... a nemzetközi viszonyok elméletének térbeli és részben földrajzi aspektusaival foglalkozó multidiszciplináris társadalomtudomány, a politikatudomány része”,⁵ amely szorosán kapcsolódik többek között a politikai földrajzhoz, a történeti földrajzhoz, a társadalomföldrajzhoz, a kulturális földrajzhoz, a regionális tudományhoz, a történet-tudományhoz, és a közgazdaságtanhoz.

A második fejezetben a geopolitikai gondolkodás klasszikusainak munkásságát mutatja be a könyv szerzője, kiemelve a szociáldarwinista irányzat (Friedrich Ratzel, Rudolf Johan Kjellén), a geostratégiai irányzat (Paul Vidal de la Blache, Alfred Thayer Mahan, Sir John Halford Mackinder, Karl Ernst Haushofer), a légi hatalom elmélete (Giulio Douhet, Alexander de Seversky), valamint az új világrend kialakulásához kapcsolódó (Raoul Castex, Nicholas J. Spykeman) képviselőit.

A harmadik fejezet a hidegháború, az 1947 és 1991 közötti időszak geopolitikájával foglalkozik. Bemutatja a hidegháború korszakának geopolitikai rendszerét. A második világháború utolsó szakaszában nyilvánvalóvá vált, hogy a győztes koalíció szövetséges hatalmai között a nemzetközi rendszer jövőbeni berendezkedését illetően komoly ellentétek és nézeteltérések vannak.

A fejezetben a szerző a legfontosabb eseményeket veszi sorra, amelyek sorában *Georg Kennan* moszkvai amerikai követségi tanácsos 1946. február 22-én Washingtonba küldött *Hosszú távirata* mérföldkő volt.⁶ E folyamatban különösen fontos volt Winston Churchill 1946-ban elmondott két, stratégiai jelentőségű beszéde.⁷ Ha csak vázlatos formában is, de megismerhetjük a hidegháború fontosabb mozzanatainak (Truman-doktrína, Zsdanov-doktrína, Marshall-terv, Kominform, az ENSZ megalakulása, a Bandungi konferencia, Bretton Woods, az Európai Unió létrejötte stb.) láncolatát.

5 Szilágyi István: *Geopolitika*. Publikon Kiadó, 2013. 19. o. (A *Geographica Pannonica Nova* sorozat 14. kiadványa).

6 A követi jelentés bővített formában *A szovjet magatartás gyökerei* címmel, „X” aláírással a *Foreign Affairs* 1947 júliusi számában jelent meg.

7 Churchill 1946. március 5-én, Fultonban elmondott beszédét, ahol a háromkörös elméletét ismertette, tekintik a hidegháború szimbolikus kezdetének. Szeptember 19-ei, zürichi beszéde az európai egység problémakörével foglalkozott.

Érdekes a szerző megállapítása, amely szerint miközben a nemzetközi rendszert bipoláris világgént írták le, geopolitikai-hatalmi szempontból valójában a töredezett multipolarizmus volt a jellemző. Ugyancsak figyelemre méltó a hidegháború a megszokottól eltérő, Saul Bernard Cohen Geopolitika, a nemzetközi viszonyok földrajza című könyve alapján történeti szakaszolása (ti. 1. nukleáris patthelyzet és az elrettenés; 2. kommunista mélységi behatolás a tengeri övezetbe; 3. kommunista hatalom visszavonulása a tengeri zónából).⁸

A szerző önálló fejezetet szentel az 1990-től kezdődő új történelmi korszak geopolitikájának. A negyedik fejezet, amely a Geopolitikai az új történelmi korszakban címet viseli, áttekinti a hidegháború utáni világot, amelyben az Egyesült Államok a nemzetközi stabilitás nélkülözhetetlen elemévé vált, hatalmának alapját öt tényező (gazdasági, technológiai, katonai, politikai és kulturális) képezi. Megtudhatjuk, hogy – Brzezinski A nagy sakktabla könyvében megfogalmazottak szerint – az amerikai hegemonia megtartása, fenntartása, érvényesítése és alakulása szempontjából a geostratégiai játékosoknak, geopolitikai pilléreknek és a potenciális geopolitikai játékosoknak van fontos szerepük.⁹ Paul Kennedy és munkatársai a tengelyállamok elméletét vázolták fel (e fogalommal hidegháborúban a kommunizmus által veszélyeztetett államokat jelölték). A korszak lezárulása utáni időszakban ezekre az államokra már „a belső rendezetlenségből fakadó fenyegetettségek (túlnépesedés, migráció, etnika és nemzeti konfliktusok, lator államok, terrorizmus stb.) fenyegetettségek leselkednek”. Elemzi a nemzetközi rendszer és a globalizáció összefüggéseit, a globális biztonság geopolitikai tényezőit.

Érdekes a nemzetközi rendszerrel és a globalizációval foglalkozó rész, a globális korszak új térbeli szerkezete (nemzetállam, regionális tömbök, globális terek), a főbb civilizációk és a közöttük való viszony. A globális biztonságot befolyásoló geopolitikai tényezők, a nemzetközi rendszer biztonságos és kiszámítható működését befolyásoló multi- és transznacionális vállalatok fontosak. Az új államok keletkezésének és az állami fragmentációnak a tényezőit Ricardo Méndez Gutiérrez del Valle alapján tárgyalja a szerző. Eszerint ebben négy tényező játszik jelentős szerepet: a véletlen, a szükségszerűség, az egoizmus és az érdek.

A szerző foglalkozik a geopolitikai gondolkodás földrajzi övezetek és társadalmi berendezkedések szerinti kontinuitásának és diszkontinuitásának a kérdéskörével is. A második világháború után, a múlt század hetvenes éveiben, Franciaországban (Yves Lacoste) és az Egyesült Államokban (Saul Bernard Cohen, Henry Kissinger) színre lépő új geopolitikai iskola megjelenéséig a nyugati világ demokratikus államaiban divatjamúlt, kártékony, nemkívánatos, a tekintélyuralmi rendszereket kiszolgáló diszkreditált elméletnek tekintették a geopolitikát. Elemzi az ötdimenziós térszerkezetet (szárazföld, tenger, légtér, világűr, cybertér) és a kritikai geopolitika problematikáját.

8 *Lefagyás (1947–1953), rivalizálás (1953–1969), enyhülés (1969–1979), újabb lefagyás és a hidegháború vége (1980–1991)*. Lb. Cohen, Saul Bernard: *Geopolitics: The Geography of International Relations*. New York, 2009. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. p. 457.

9 Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktabla*. Budapest, 1999. Európa Kiadó, 307 oldal.

Az ötödik fejezet Az ibér világ geopolitikája címet viseli. A szerző érthető okokból (kutatói terület, nyelv, személyes érdeklődés) egy külön fejezetet szentel a dél-amerikai kontinensnek. A fejezetben felvázolja az ibér geopolitikai tér történelmi és kulturális határait, bemutatja az Ibériai-félsziget két országának geopolitikai irányzatait, valamint vizsgálja az ibér világ geopolitikájának részét képező latin-amerikai geopolitikai iskolákat. Kiemelten foglalkozik Brazília és Chile geopolitikai irányzataival, iskolateremtő egyéniségeivel. Bemutatja a brazil Legfelső Hadi Akadémia (Escola Superior de Guerra-ESG) létrejöttét és tevékenységét. A szerző az angolszász tradíciókra alapozott megközelítés leküzdése érdekében szentelt önálló fejezetet az ibér világ geopolitikai gondolkodása és gyakorlata elemző bemutatásának.

A VI. fejezet (Geopolitikai és geostratégiai tényező) különösen értékes része a könyvnek. Tekintettel arra, hogy a geopolitikai elemzésekben többek között a térnek, a helynek, a helyzetnek, a térérzésnek, a szereplőknek, a határoknak, az identitásnak, és a civilizációknak kiemelt jelentősége van, ezért nagyon fontos e tényezők táblázatos formában történő bemutatása, amit a szerző meg is tesz. A Carlos Manuel Mendes Dias munkája alapján készített áttekintő táblázat hat tényezőcsoportot különböztet meg. Ezek a következők: 1. fizikai tényezők, 2. emberi tényezők, 3. természeti erőforrások, 4. közlekedés-kommunikációs tényezők, 5. technológiai tényezők 6. strukturális tényezők. Részletesen ismerteti a tényezőcsoportokon belüli egyes tényezőket (ti. az országok területi dimenzióit, elhelyezkedésüket, alakzatukat, formájukat), amelyek meghatározzák a geopolitikai mozgásterületet. A természetföldrajzi tényezők mellett nagyon fontosak a demográfiai és minőségi mutatók. A természeti erőforrások, a közlekedés és az összeköttetés, a tudományos-technológiai fejlettség, az innováció, a politikai-gazdasági, szociális viszonyok mellett a katonai erő jelentőségét is megemlíti.

Ezen geopolitikai/geostratégia tényezők rendkívüli hasonlóságot mutatnak a klasszikus és a modern katonaföldrajzi értékelésekkel, amelyek többek között azt vizsgálják, hogy milyen kapcsolat van az adott régió, válságövezet, ország, társadalom, az azt veszélyeztető tényezők és a földrajzi tér között. Az értékelés a következő tényezőkre terjed ki: általános földrajzi helyzet, természeti, társadalmi-politikai, gazdasági és katonai tényezők.¹⁰ A fejezetben a szerző taglalja még a hard és a soft power viszonyát, a Saul Bernard Cohen-i geopolitikai struktúrákat (geostratégiai birodalom, geopolitikai régió, nemzetállam stb.), a geopolitikai kódokat, a hosszú távú gazdasági tendenciákat felvázoló Kondratyev-modellt, valamint a Georg Modelski geopolitikai ciklusait.

A szerző két eredeti dokumentumot helyezett el a könyv végén: John Halford Mackindernek *The Round World and the Winning of the Peace*¹¹ és George Kennan-nak a hidegháború éveiben az egyik legtöbbször idézett Hosszútávú távirat.¹² Nem világos,

10 Siposné Kecskeméthy Klára: A katonaföldrajz alapjai. 43–68. oldal (In: Tóth József [szerk.]: Általános társadalomföldrajz II. kötet, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 486 oldal).

11 Halford John Mackinder: *The Round World and the Winning of the Peace*. Foreign Affairs, Vol. 21. July 1943. No. 4. pp. 595–605.

12 Az említett két dokumentum angol nyelvű, így ezek kiválasztásánál a szerző vélhetően a szakértő, kutató közösséget célozta meg.

hogya a sok rendelkezésre álló eredeti nyelvű tanulmány közül miért pont ezt a kettőt választotta a szerző. Mindenesetre a könyv végéhez csatolt két dokumentum megfelelő alapot teremtene arra, hogy egy évtizeddel a Geopolitikai szöveggyűjtemény megjelenése után egy újabb, az egyetemi oktatásban is hasznosítható szöveggyűjtemény születhessen.

Végigvonul a könyv szerkezetén az a szándék, hogy bizonyos nyelvek ismerete (angol, spanyol, portugál) nélkül is teljes áttekintő képet kap az olvasó, mert a szerző figyelemmel van erre, és mindenütt megtalálhatók a könyvek, tanulmányok, cikkek címének és legfontosabb mondanivalójának fordításai.

* * *

Szilágyi István *Geopolitika* című könyvét összességében rendkívül jól fel lehet használni a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi tanulmányok és a biztonság- és védelempolitika szakok alap- és mesterképzésében egyaránt. A könyv a születése pillanatában önálló életre kelt, mert folyamatosan inspirálja a szerzőt, és az olvasóközönseget egyaránt. Az előbbit arra, hogy új geopolitikai iskolákat mutasson be, az utóbbit arra, hogy befogadja ezt a mély tartalmú munkát.

Megértjük ugyan a könyv terjedelmi korlátai miatti szorító kényszereket, mégis hiányként éljük meg azt, hogy vannak olyan kontinensek, régiók, országok, amelyek kimaradtak a könyvből. Érdekes lett volna az afrikai kontinensen a Maghreb-térség mellett a Mashrek- és a Szubszaharai-övezetről, kiemelten a Dél-afrikai Köztársaságról szót ejteni. Ugyanez vonatkozik az ázsiai kontinensre, ahol Szovjetunió (Oroszország), India, Japán és Pakisztán érdekes összehasonlítási lehetőséget adott volna. Sajátságos geostratégiai fekvése indokolta volna Ausztrália–Új-Zéland említését.

Bízom benne, hogy a könyv – tekintettel a nagy érdeklődésre és annak hiánypótló voltára – még számos kiadást megél, a jelen recenzió pedig – reményeim szerint – biztatás lesz az igényes olvasók számára is.

Siposné Kecskeméthy Klára

Róma örök.

Recenzió Grüll Tibor *50 dolog, amit nem képzeltél volna a rómaiakról* című könyvéről

Ha az ókori Rómára gondolunk, akkor többnyire a császárok, a szenátus, a nagyszabású katonai hódítások, vagy éppen a gladiátorviadatok jutnak az eszünkben. Olyan ma is divatos fogalmak azonban nem jutnak eszünkbe, mint a hiperinfláció, a turizmus, a szmog, a talajszennyezés, az analóg számítógép, vagy éppen a vegyi hadviselés. Azt hihetnénk, hogy ezek a kifejezések több ezer évvel ezelőtt még semmit sem mondtak az akkori emberek számára, de a könyvet olvasva szinte laponként találunk olyan információkat, amelyek a történelemben járatos személyekre is az újdonság varázsával hatnak. A szerzőt ismerve ezen nem kell meglepődni, hiszen Grüll Tibor, a Pécsi Tudományegyetem Történettudományi Intézete Ókortörténeti Tanszékének docense évek óta izgalmasabbnál izgalmasabb témákat dolgoz fel könyveiben. A szerző, akinek a fő kutatási területe a Római Birodalom története, most sem okoz csalódást.

A tudományos megalapozottsággal megírt, több mint 300 oldalas érdekes és mégis szórakoztató alkotás végig fenntartja az olvasó érdeklődését.¹ Ha pedig időnként lankadna annak figyelme, akkor a könyvben szereplő humoros történet egyike bizonyon megmozgatja rekeszizmait.

Már olvasás közben (még inkább azonban az olvasás befejezése után) elgondolkozik az ember az ókorral kapcsolatosan „megkövesedett” gondolatai, előítéletei megalapozottságán. Rádöbbenünk például arra, hogy számos, „mainak” gondolt technikai megoldást a rómaiak már használtak: Caligula császár hajóiban például olyan golyócsapágyakat leltek fel, amelyeket csak a 18. század végén szabadalmaztattak Európában; az 1900-ban a kis égei-tengeri sziget, Antiküthéra part menti

¹ Grüll Tibor: *50 dolog, amit nem képzeltél volna a rómaiakról*. Budapest, 2013. Kalligram Könyvkiadó, kemény kötés, 304 oldal

vizeiben olyan analóg számítógépet² találtak, ami a híres Arkhimédész fejében született meg és a mai napig is újabb és újabb meglepetésekkel szolgál a mai tudósok számára is. Nem voltak ismeretlenek a rómaiak számára a ma csak plasztikai sebészetként ismert tevékenységek sem, csak úgy, mint a fogpótlás, vagy éppen a művégtagok használata. Ezeket olvasva el kell fogadnunk a szerzőnek azon megállapítását, miszerint a Római Birodalom a gőzgépek, a villamosság és a robbanómotorok feltalálása előtti kor technikailag legfejlettebb civilizációját alakította ki.³

A mindennapi étellel kapcsolatosan is rendkívül sok és érdekes dolgot tudhatunk meg a könyvből. Annak ellenére például, hogy Európa több országában még a 19. században is papírral fedték az ablakokat, a rómaiak (és nemcsak a tehetősebbek) fakeretbe illesztett süküveget használtak, amit sokszor színezték is. Már akkor is léteztek a ma nagyon divatos plázák, amelyek közül a leghíresebb Traianus fóruma volt. Ebben több mint 150 üzlet várta a betérőket, akik az alapvető élelmiszerek mellett bort, luxuscikkeket, selymet, keleti fűszereket, Arábiából származó fogport és más ritkaságokat vásárolhattak.

Számomra a legérdekesebbek a katonai és a műszaki témájú fejezetek voltak. Ezek egyikéből kiderült, honnan ered az a szokás, amikor a katonák mindenféle „jó kívánságot” írnak az ellenségnek szánt lövedékekre, bombákra. De ugyanilyen érdekes volt számomra a tudomány által csak a *nagy* jelzővel emlegetett VI. Mithridatész király közel 40 éven keresztül tartó, terrorakciókkal tarkított háborúja Róma ellen; az ókori vegyi hadviselést (!) bemutató fejezet; a Traianus császár által végeztetett, briliáns mérnöki tevékenységet jelző csatorna- és hídépítés a Vaskapu-szorosban.

A könyv dicséretét folytathatnám a végtelenségig. Itt és most azonban legyen elég annyi, hogy az 50 fejezet érinti a politikát, a kultúrát, a hadművészetet, a technikát, az ökológiát, a vallást, a gazdaságot, a földrajzot és a mindennapi életet. A szerző a szórakoztató jellegű témák mellett számos olyan, a mai társadalmakban is felmerülő fontos korabeli problémát is felidézett, mint a gyermekmunka, az antiszemitizmus, a nők helyzete vagy éppen a rabszolgaság. Egy másik érdeme, hogy nem zsúfolt több száz, az olvasó számára érdektelennek tűnhető adatot egy-egy fejezetbe, az egyes témakörökben elmélyedni kívánók számára azonban igen részletes bibliográfiát állított össze. Az olvasó tájékozódását könnyíti meg továbbá a részletes kronológia, az idegen szavak és szakkifejezések szótára is. Külön öröm volt számomra, hogy a szerző az ókori idézetek pontos helyét is feltüntette.

Az egyetlen negatívumnak az tekinthető, hogy „csak” ötven fejezet található a könyvben, holott még akár további ötvenre is lenne igény...

Besenyő János

2 Az ókori „csúcskategóriás laptop” 82 alkatrésze közül 30 kézzel készült bronz fogaskerék és tárcsa volt, amelyek közül a legnagyobb 27 foggal rendelkezik. A szerkezeten több mint 2000 görög csillagászati felirat található. A kutatók szerint a világ legkorábbi számítógépeként ismert eszközt csillagászati események előrejelzésére használták. Ez komoly meglepetést okozott a tudományos világban, mivel a mechanikus órák 13. századi megjelenéséig nincs nyoma a szerkezetet megközelítő technikai színvonalú mechanizmusnak, de még azok is kezdetlegesnek számítanak az antiküthérai szerkezet összetettségéhez képest. (Grüll, 53. o.)

3 Grüll, 13. o.

A HADTUDOMÁNY 2013/1. online lapszámában megjelent tanulmányok (http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2013_e_1.html)

BIZTONSÁGPOLITIKA SECURITY POLICY

Ligetvári Krisztina:

Magyarország vízbiztonsági problémái a világ- és
Európai Unió tendenciák tükrében

REZÜMÉ:

Vízgazdálkodási szempontból Magyarország egyedülálló helyzetben van: ugyan jelentősek a hazai vízkészletek, ám igen sebezhetőek is, vízfolyásaink vízkészleteinek több mint 90%-a a határon túlról érkezik. A külföldről érkező vizekre épülő vízkészlet-gazdálkodás jelentős kockázattal jár.

KULCSSZAVAK:

Vízbiztonság, természeti környezet, konfliktus.

Ligetvári, Krisztina:

WATER SECURITY PROBLEMS IN HUNGARY IN COMPARISON WITH EU AND WORLD TENDENCIES

ABSTRACT:

Hungary has an exceptional case in reference to the water management: the country possesses considerable water resources however they are rather vulnerable and above that, 90% of them are originated from outside the country. Water-resource management that is based on water arriving from abroad has significant risks.

KEY WORDS:

Water-security, natural environment, conflict.

Lipusz Éva:

A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete

REZÜMÉ:

A Szovjetunió felbomlása után a posztszovjet térségben biztonsági vákuum keletkezett. A szovjet utódállamok a civilizált szétválást a Független Államok Közössége létrehozásával kívánták lebonyolítani, a katonai-biztonsági együttműködés céljából pedig 1992-ben aláírták a taskenti szerződést, vagy más néven Kollektív Biztonsági Szerződést. Az évek során a közös célok és kihívások szorosabbra fűzték a tagok közötti kapcsolatot, amely 2002-ben a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetében intézményesített formát öltött, és azóta jelentős fejlődésen ment keresztül.

KULCSSZAVAK:

Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete, Független Államok Közössége, posztszovjet térség, katonai együttműködés.

Lipusz, Éva:

THE COLLECTIVE SECURITY TREATY ORGANIZATION

ABSTRACT:

After the collapse of the Soviet Union, security vacuum appeared in the postsoviet space. The USSR's successor states wanted a civilised disunion with the help of the Commonwealth of Independent States. For military security cooperation, they signed a treaty, the Collective Security Treaty in Tashkent in 1992. Due to their common aims and challenges, the members have developed close relations, and they established a new organization, the Collective Security Treaty Organization in 2002 and during the last years the CSTO passed through a remarkable development

KEY WORDS:

Collective Security Treaty Organization, The Commonwealth of Independent States, postsoviet space, military cooperation.

Vizi Sándor:

A szuperhatalmak hidegháborús stratégiája, kilátások a kétpólusú világrend felbomlása után

REZÜMÉ:

A nemzetközi politika minden szereplője céltudatosan a saját érdekei következetes érvényesítésére törekszik. A morálisan jól hangzó jelszavak ellenére minden politikai törekvés mögött gyakorlatias célok húzódnak meg. A nemzetközi rendben a versengés természetes állapot. Napjainkban a világ nem az egységes világrend, hanem a többpólusú berendezkedés felé fejlődik. A multipoláris világrendben a hatalmi rivalizálás része a nemzetközi politikának. Ennek ellenére a világ működése nem lesz azonos az eddig megismert formákkal. A nukleáris fegyverek szerepe a nagyhatalmi státus szimbólumaként megmarad és az azokat birtokló államok száma is nőni fog. A ma ismert nemzetközi szervezetek szerepe valószínűleg tovább gyengül. A NATO jelenlegi formájában és politikai szerkezetében 1989-re betöltötte azt a funkcióját, amiért tulajdonképpen létrehozták és jelenlegi formájában nem összeegyeztethető az egységes Európa gondolatával. Egy külső hatalom által vezetett katonai-politikai szervezet keretein

belül nincs önálló katonai képesség és saját védelmi képességek nélkül nincs valóban önálló politika. Egy állam, vagy államcsoport, amely e tekintetben egy másik hatalomra van utalva, alárendelt szerepet játszik.

KULCSSZAVAK:

Terrorizmus, állam, hadsereg, politika, politikai nyomás, hadviselés, háború, hidegháború, katonai cél, nemzetközi rend, stratégia, nemzetközi politika, katonai erőszak, stratégiai egyensúly, interkontinentális rakéta, helyi háború, egypólusú világrend, multipoláris világrend, katonai erőviszonyok, nagyhatalom, szuperhatalom, atomfegyver, támaszpont, földrajzi térség, stratégiaváltás.

Vizi, Sándor:

THE STRATEGY OF THE COLD WAR SUPERPOWERS, PROSPECTS AFTER THE COLLAPSE OF THE BIPOLAR WORLD ORDER

ABSTRACT:

All actors of international politics seek purposefully to uphold their own interests consistently. Despite moral-sounding slogans, pragmatic political goals can be found behind all the efforts. In international order, competition is a natural state. Nowadays, the world is not a united global system, but also developing to a multi-polar arrangement. In the multi-polar world order, the rivalry of power is a part of international politics. In spite of this, the function of world will not be the same as the operation of previously known forms. The role of nuclear weapons remained as a symbol of great power status, and the number of possessive states will grow. Role of present international organizations are likely weaken further. By 1989, NATO, in its present form and political structure, reached the function, for it actually was created and in its current form could not be compared with the idea of a united Europe. Within the frameworks of a military-political organisation, led by an external political power, there is not an independent military capacity and real independent policy doesn't exist without own defensive capacities. A state or a group of states, which depends on an another power, has a secondary importance.

KEYWORDS:

Terrorism, state, army, policy, political pressure, warfare, war, military target, cold war, international order, strategy, international politics, military violence, the strategic balance, intercontinental missiles, local wars, unipolar world order, multipolar world order, military balance of power, great power, super power, nuclear weapons, base, geographic relevance, strategic change.

**HADTUDOMÁNY–HADÜGY
MILITARY SCIENCE–MILITARY AFFAIRS**

Ács Tibor:

Az MTA Hadtudományi Bizottság megalakulása és fejlődése

REZÜMÉ:

Megemlékezés a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága fennállásának 130. évfordulója alkalmából szervezett ünnepi rendezvényen.

KULCSSZAVAK:

Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, évforduló, hadtudomány.

Ács, Tibor:

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES (MTA) COMMITTEE ON MILITARY SCIENCE

ABSTRACT:

Commemoration of the 130th anniversary of the Hungarian Academy of Sciences Committee on Military Science.

KEY WORDS:

Hungarian Academy of Sciences Committee on Military Science, anniversary, military science.

Szegő László:

A stratégiai kultúráról

REZÜMÉ:

A stratégiai gondolkodók régóta kutatják azokat a tényezőket, amelyek hatást gyakorolnak a stratégiai döntésekre. A kultúrát is e tényezők közé sorolva, Jack Snyder 1977-ben megalkotta a stratégiai kultúra fogalmát, lendületet adva az ez irányú kutatásoknak. Az elmélet fejlődése során különböző irányzatok alakultak ki, melyek közös jellemzője, hogy a kulturális jellemzők stratégiai viselkedésre gyakorolt hatását vizsgálják. Az Amerikai Egyesült Államok és a NATO iraki és afganisztáni szerepvállalása tovább erősítette a kultúra, mint tényező fontosságát a katonai műveletek különböző szintjein és a stratégiai gondolkodásban. A cikk áttekinti a stratégiai kultúra elméletének fejlődését, és Alastair Iain Johnston csoportosítását alapul véve jellemzi a különböző irányzatokat. Áttekinti az egyes generációkhoz tartozó kutatók munkáinak főbb eredményeit, erősségeit és gyengeségeit, részletesen tárgyalva a csoportosítást elvégző Johnston kutatásait. A szerző megállapítja, hogy a kultúra a stratégiai gondolkodás egyik meghatározó elemévé vált, ugyanakkor a stratégiai döntésekre gyakorolt konkrét hatásainak azonosítása még a mai kutatókra vár.

KULCSSZAVAK:

Stratégia, kultúra, hidegháborús stratégiák, stratégiai elméletek, stratégiai gondolkodás.

Szegő, László:

ABOUT STRATEGIC CULTURE

ABSTRACT:

Strategists have been researching those variables that may have effects on strategic choices for a long time. In 1977 Jack Snyder, marking culture as one of those variables, created the notion of strategic culture and gave impetus to research in this area. During the evolution of his theory several schools had developed that tried to identify the influence of culture on the strategic behaviour of a state. Involvements of the United States and NATO in Iraq and Afghanistan further strengthened the importance of culture as a factor on the different levels of military planning and in strategic thinking. The article reviews the development of strategic culture theories and based on the categorisation of Alastair Iain Johnston describes the characteristics of the different schools. It also reviews the conclusions, strengths and weaknesses of the scholars' works in distinct generations thus giving a detailed analysis of Johnston's findings. The author found that culture has become a defining element of strategic thinking, but there is still room for researchers to study and identify the concrete effects of culture to the strategic choices.

KEY WORDS:

Strategy, culture, Cold War strategies, strategic theories, strategic thinking.

HUMÁNERŐFORRÁS-FEJLESZTÉS HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

Magyar Ildikó:

A katonai pályára irányítás rendszere 1975 és 1985 között

REZÜMÉ:

A szerző – PhD-értekezésének megalkotása részeként – az érdeklődő olvasók elé tárja a Magyar Néphadsereg 1970-es években végrehajtott példátlan ütemű minőségi fejlesztése következtében kialakult kádergondok megoldására irányuló erőfeszítéseket. A katonai felső vezetés a vizsgált évtizedben kétszer volt kénytelen meghatározó döntést hozni a minőségi tiszti-, tiszthelyettesi állomány megteremtésére irányuló pályára irányítási rendszer tökéletesítésére. Ennek során születtek lényegi döntések, amiket azonban gyorsan túlszárnyaltak az újabb igények. Ez a tanulmány nemcsak bemutatja a személyügyi munka történetének egy fontos szeletét, de néhány gondolattal – esetleg a kudarcból levont tanulsággal – elősegítheti napjaink toborzómunkájának további sikerességét is.

KULCSSZAVAK:

Katonai karrier, katonai vezetők, Magyar Néphadsereg, felső vezetés, képzett tisztek és tiszthelyettesek.

Magyar, Ildikó:

SYSTEM OF ORIENTATION TOWARDS MILITARY CAREER BETWEEN 1975-1985

ABSTRACT:

The Author – as a PhD-student – reveals the efforts aimed the lack of appropriate qualified military leaders, caused by the unprecedented development of the Hungarian People’s Army in the 1970s. The higher leadership of the military was forced to take substantive decision twice in the studied decade, in order to ensure the improvement of initiation in the system of orientation towards producing qualified officers and non-commissioned officers (NCOs). During this process substantive decisions were taken, which rapidly were exceeded by recent claims. This study not only presents an important slice of the history of HR work, but with some thoughts – maybe by drawing lessons from the failures – it may facilitate the further success of today’s HR activity.

KEY WORDS:

Military career; military leaders; Hungarian People’s Army; higher leadership; qualified officers and NCOs.

KATONAI BIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK MILITARY SECURITY SERVICES

Rácz Lajos–Bebesi Zoltán:

A nemzetbiztonsági oktatás tartalmi és formai változásai az NKE megalakulását követően

REZÜMÉ:

A nemzetbiztonsági felsőoktatás története. A minőségi nemzetbiztonsági felsőoktatás előfeltételei. A katonai nemzetbiztonsági szakirányú képzés kezdeti tapasztalatai. A nemzetbiztonsági intézményi rendszer változásainak visszatükröződése az oktatásban.

KULCSSZAVAK:

Nemzetbiztonsági felsőoktatás; nemzetbiztonsági szakirányú képzés; nemzetbiztonsági intézményi rendszer.

Rácz, Lajos–Bebesi, Zoltán:

CHANGES OF FORM AND CONTENT IN THE NATIONAL SECURITY EDUCATION AFTER THE ESTABLISHMENT OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF PUBLIC SERVICE

ABSTRACT:

History of the higher education in national security. Prerequisites of the qualitative higher education in national security. Early experiences of the national security education. The reflection of the changes of the national security institution system in the education

KEY WORDS:

Higher education in the national security; national security education; national security institution system.

KATONAI ÉS HADIJOG MILITARY LAW AND LAW OF WAR

Tóth László:

Változó tendenciák a köztársaságkori Róma katonai büntetőpolitikájában

REZÜMÉ:

A köztársaság korában a hadseregben lévő büntetőpolitika sosem volt mindig egyforma, és számos eltérés figyelhető meg, ha összevetjük a köztársaság különböző periódusait. Maga a büntető eljárás menete és kivizsgálása kialakulása óta a katonák esetében gyakorlatilag mindvégig azonos képet mutat. A változás elsősorban kiszabott büntetések mértékében manifesztálódott, a hellenisztikus hatások és társadalom átalakulása miatt. A köztársaság utolsó századában a büntetések bizonyos csoportjában enyhülés figyelhető meg, továbbá a korábban büntetett egyes magatartások (mint például a homoszexuális tevékenység) fele nagyobb tolerancia irányul.

KULCSSZAVAK:

Római hadtörténelem , római jogtörténet, Római Köztársaság.

Tóth, László:

**CHANGING TENDENCIES IN THE PENAL POLICY OF THE
REPUBLICAN ROMAN ARMY**

ABSTRACT:

In the age of the Roman Republic, the army penal policy was never the same. Many differences can be observed if we compare the periods of the history of the republic. Since their formation, the penal procedure and the investigation in case of the soldiers did not practically change and showed a similar aspect. The alteration primarily manifested in the levels of punishments because of the Hellenistic impacts and the transformation of the society. In the last century of the republic, a kind of remission can be observed by certain punishments. Furthermore, some types of behaviour which had previously been punished were tolerated more (for example homosexual activity).

KEY WORDS:

Roman military history, Roman legal history, Roman Republic

**KATONAI MŰVELETEK
MILITARY OPERATION**

Resperger István–Kiss Álmos Péter–Somkuti Bálint:

Gerillaharc a betondzsungelben

REZÜMÉ:

Ahogy a világ urbanizálódik, számos felkelő mozgalom követi a vidéki lakosságot a városokba. A biztonsági erők kénytelenek követni a gerillákat. Föl kell készülniük arra, hogy a gerillákkal a nagyvárosok nyomornegyedeinek sikátoraiban, zsúfolt tömegközlekedési eszközökön, és forgalmas piacokon kell megküzdeniük, jelentős járulékos veszteségek és károk nélkül. Ugyanakkor az ellenőrzésük alatti teret kormányozniuk és igazgatniuk kell. Mindez számos különleges képességet kíván a biztonsági erőktől, megköveteli az alakulatok szervezeti struktúrájának módosítását és mindenképpen megköveteli bizonyos harcászati és hadművelési elvek módosítását.

KULCSSZAVAK:

Városi gerilla, városi terrorizmus, városi felkelés, felkelés elleni műveletek.

Resperger, István–Kiss, Álmos Péter–Somkuti, Bálint:

GUERRILLA WAR IN THE CONCRETE JUNGLE

ABSTRACT:

With the world's increasing urbanization many insurgent movements have followed the rural populations into the cities. The security forces have no choice: they must also follow, and prepare themselves to meet the guerrillas in the rabbit-warrens of city slums, on crowded public transport, and in

busy market places, and defeat them without causing significant collateral casualties and damage. At the same time, they must administer and govern the space under their control. This requires a lot of special skills among the security forces, requires adjustments in the organization of the forces themselves, and absolutely demands the modification of certain tactical and operational principles.

KEY WORDS:

Urban guerrilla, urban terrorism, urban insurgency, counterinsurgency.

Balogh Péter:

Az Operation Unified Protector felderítő tapasztalatai

REZÜMÉ:

2011-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1973-as határozata alapján a NATO és szövetségesei fegyveresen beavatkoztak a civil lakosság védelmében Líbiában. A 222 napig tartó műveletben sikerült megakadályozni Kadhafi erőinek terrorját és a felkelők megdöntötték az ezredes negyven évig tartó uralmát. Az Operation Unified Protector hadművelet felfedte a résztvevő NATO hiányosságait, mind felszerelésben, mint a végrehajtási módszerekben. Ez az írás nyílt dokumentumok felhasználásával próbálja összegezni azokat a tapasztalatokat, amikből mindig érdemes tanulni.

KULCSZAVAK:

Operation Unified Protector, hírszerzés, elektronikai hadviselés.

Balogh, Péter:

INTELLIGENCE LESSONS LEARNED FROM OPERATION UNIFIED PROTECTOR

ABSTRACT:

In 2011, authorized by the UNSCR 1973 NATO and its temporary allies interfered in Libya in order to protect civilian population. In the Operation that lasted 222 days there was a success to halt the terror of Gadhafi's forces and the rebels finally overthrew the Colonel's regime after forty years. Despite the victory, the Operation Unified Protector also highlighted some shortcomings and deficiencies in NATO's equipment and TTPs. This paper using non classified documents will summarize the lessons learned that worth learning from.

KEYWORDS:

Operation Unified Protector, Lessons Learned, Intelligence, Electronic Warfare.

KULTÚRAKÖZI KOMMUNIKÁCIÓ CROSS CULTURE COMMUNICATION

Bezdán Györgyi:

Etnikai ellentétek és határviták a posztszovjet Közép-Ázsiában

REZÜMÉ:

A tanulmány az instabil közép-ázsiai régiót fenyegető biztonságpolitikai kockázatok két összetevőjét vizsgálja történeti kontextusba állítva. A három nagyhatalom – Oroszország, az USA és Kína – erőterében egyensúlyozó államok számára a múltból örökölt ellentétek és egymással ellentétes érdekeik lehetetlenné teszik az integrációt, ami pedig elengedhetetlenül szükséges lenne felemelkedésükhöz.

KULCSSZAVAK:

A közép-ázsiai régió, etnikai konfliktusok, határviták, biztonsági kockázatok.

Bezdán, Györgyi:

ETHNIC CONFLICTS AND BORDER DISPUTES IN THE POST-SOVIET CENTRAL ASIA

ABSTRACT:

The study examines two of the main elements of the security risks that threaten the unstable Central Asian region, in a historical context. For the countries balancing within the field of force of the three super-powers – Russia, the United States and China – their conflicts inherited from the past and their opposing interests make integration impossible, although it would be inevitable for their development.

KEY WORDS:

The unstable Central Asian region, ethnic conflicts, border disputes, the security risks.

Hetzmann Diána Anna:

Az alkalmazott antropológia haszna a CIMIC-műveletekben

REZÜMÉ:

A nemzetközi szinten zajló katonai műveletek sikerét nemcsak az alkalmazott fegyverek és harcászati módszerek befolyásolják, hanem az is, hogyan használjuk a társadalomtudományok, kiemelten a kulturális antropológia diszciplínáit, módszereit a katonai feladatra történő felkészítés és a feladat végrehajtása során. A Magyar Honvédség állományának külföldi misszióra történő felkészítésekor nemcsak a műveleti területek földrajzi, éghajlati, egészségügyi jellemzői, az ellenséges erők katonai jellemzői képezik a felkészítés tárgyát, hanem a műveleti területeken élő lakosság – emberek, családok, törzsek, nemzetiségek, vallási csoportok – kulturális viszonyai is. A küldetés helyszínén a Magyar Honvédség is működtet speciális – a missziós katonai és helyi civil szféra közötti segítő kapcsolatok kiépítésére hivatott – CIMIC-al egységeket. E tevékenység célja, hogy a területen kialakított kapcsolatok révén a civil feladatok, problémák megoldásával támogassa a katonai célok teljesülését. A támogatást konkrét projektek (például ivóvízellátás megoldása, iskola felújítása) szolgálják, a tevékenység és az állapotok, jellemzők értékelése folyamatosan zajlik, míg a befejező művelet mindig a visszacsá-

tolás kell, hogy legyen. A CIMIC-tevékenységről megállapíthatjuk, hogy sikerességének fokmérője a kultúra ismerete és az ismeretek alkalmazásának képessége; a sikeres CIMIC tevékenység egyik biztosítója a katonai misszió sikerének.

KULCSSZAVAK:

CIMIC, kulturális antropológia, kulturális jellemzők.

Hetzmann, Diána Anna:

THE ROLE OF APPLIED ANTHROPOLOGY IN CIMIC OPERATIONS

ABSTRACT:

The successfulness of the international military operations is influenced not only by the applied arms and tactical methods, but also by the applied social sciences, especially the disciplines of the cultural anthropology during the preparation and the fulfillment of these operations. Part of the Hungarian military personnel's preparation for missions abroad is not only the familiarization with geographical, climate, health, and hostile forces military parameters but also with the cultural characteristics of the inhabitants (people, families, tribes, and religious groups) of the area of operations. On the scene also the Hungarian Defence Forces applies special CIMIC subunits for building and maintaining (supportive) liaison between the military and the civil sphere. The aim of this activity is to support the achievement of the military goals by using these liaisons to solve the civilian tasks and problems. This support is realized by implementing projects, fulfilling assessments and evaluations on a regular basis, and also closing all of these activities by feedback and control. Therefore CIMIC activity's effectiveness can be measured by the knowledge of the culture and by the adaptation of this knowledge; and the effective CIMIC activity is one of the factors which ensure the success of the military operations.

KEY WORDS:

CIMIC (civil-military cooperation), cultural anthropology, cultural characteristics.

Sztankai Krisztián:

A Kulturális antropológia a terror elleni háborúban

REZÜMÉ:

A kulturális antropológia, mint a társadalomtudományok azon ága, amely az elméleti módszereket és ismereteket a gyakorlatban felmerülő társadalmi problémák megoldásában alkalmazza, különösen alkalmas a missziós területeken végzett speciális kutatásokra. Alkalmazását módszertana és szemléletmódja teszi nélkülözhetelenné missziós területeken, mert olyan információkhoz tud hozzáférni, melyekhez egy katona végzettségének megfelelően sajnos nem. A közlemény bemutatja, hogy a kulturális antropológia erőssége épp a terepen végzett kutatómunka és a naprakész ismeretanyag, melyet az Egyesült Államok hadereje már több évtizede sikeresen alkalmaz a felderítésben és a napi katonai műveletekben.

KULCSSZAVAK:

kulturális antropológia, empirikus tudomány, hadsereg, képesség, kutatás missziós területen, Human Terrain System.

Sztankai, Krisztián:

THE CULTURAL ANTHROPOLOGY IN WAR AGAINST TERRORISM

ABSTRACT:

Cultural anthropology is a branch of social science utilizing methods of theory and knowledge to solve practical social problems; therefore, it is suitable for special research in mission areas. Furthermore, the methods and concept of cultural anthropology makes its use indispensable in mission area, since it can provide access to such information that a soldier is not able to get due to his educational background. The strength of cultural anthropology roots in field research and an up-to-date database that have been used successfully by the U.S. Army for decades.

KEY WORDS:

Cultural anthropology, experimental science, army, ability, search on a mission field, Human Terrain System.

Varga Csilla:

A kulturális antropológia igénybevétele az Európai Unió somáliai hadműveletében

REZÜMÉ:

A kulturális antropológia missziós területen segít megérteni és elfogadni a műveleti környezetet mind a civil, mind a katonai résztvevők számára. Szomália és az ottani klán-rendszer kiváló terepe a kultúranropológiának és a hadtudományi szegmensen át való elemzésnek. A klán-rendszer lehet az ellensúly is a kalózkodás leküzdésében. Az EUNAVFOR Atalanta során világossá vált, hogy a tengeri jelenlét és a partok, illetve szállító hajók védelme csakis szárazföldi műveletekkel együtt lehet hatásos. Az EUNAVFOR Atalanta, haditengerészeti műveletben ezért 2012 óta szárazföldi tevékenység is folyik, amelyben a feladatok sikeres végrehajtása érdekében létfontosságú e csoportok feltérképezése és jellemzőinek megértése.

KULCSSZAVAK:

Kulturális antropológia, civil-katonai együttműködés, EUNAVFOR Atalanta, klán-rendszer.

Varga, Csilla:

THE USE OF CULTURAL ANTHROPOLOGY TO THE MILITARY OPERATION OF THE EUROPEAN UNION IN SOMALIA

ABSTRACT:

Application of the cultural anthropology in military sciences has the aim to fulfill the requirement to understand better the mission environment both for civilian and military participants. Clan structure and system in Somalia is complex, good ground for cultural anthropology and military sciences on a special segment. Clan structure is cause and also could be counterweight of piracy in the region. In the EUNAVFOR Atalanta maritime operation since 2012 there is a land activity, especially on CIMIC area, the clan structure's mapping. It could be main factor in the success of the operation.

KEY WORDS:

Cultural anthropology, civil-military cooperation, EUNAVFOR Atalanta, clan system.

VÉDELEMGAZDASÁG DEFENCE ECONOMY

Király László–Pataki János:

Egy multinacionális nagyvállalat kritikus infrastruktúrájának illeszkedése a hazai (vertikális és horizontális) kritikus infrastruktúrákhoz

REZÜMÉ:

Egy multinacionális nagyvállalatnál, amelynek exportvezérelt termelése az ország GDP-jének is meghatározó eleme, különösen fontos a termelési folyamatok biztonsága. Egy új termelőegység indítása során, már a tervezés első fázisától kezdve fontos szempont a biztonsági feltételrendszer kidolgozása. Ennek során összhangba kell hozni a külső szabályozókban általánosan megfogalmazott biztonsági követelményeket az adott beruházás költségkeretein belül megvalósítható „szükséges” biztonsággal. Ez egy optimum kereső folyamat, ahol a biztonság olyan közös érték, amely a külső és belső partnerek számára egyaránt fontos.

KULCSSZAVAK:

Biztonság, beruházás, kritikus infrastruktúra, multinacionális nagyvállalat.

Király, László–Pataki, János:

A MULTINATIONAL COMPANY'S CRITICAL INFRASTRUCTURE'S CONNECTION WITH DOMESTIC CRITICAL INFRASTRUCTURE BOTH VERTICALLY AND HORIZONTALLY

ABSTRACT:

The security of production processes is a priority feature for a multinational company which export output volume plays a decisive role for the country's GDP. Security aspects must be considered from the beginning of the planning phase of a new production unit. The system of security has to be worked out and the conditions specified by the external rules and regulations and the „necessary security” developed within available investment's budget. This is always an optimum-seeking process where security is a common value for both of their external and internal partners.

KEY WORDS:

Security, investment, critical infrastructure, multinational company.

FÓRUM FORUM

Bányász Péter–Orbók Ákos:

A NATO kibervédelmi politikája és kritikus infrastruktúra védelme a közösségi média tükrében

REZÜMÉ:

Századunkra egyfajta paradigmaváltás figyelhető meg az információs hadviselés terén. Az informatika terén végbemenő változások új kihívások elé állítják a nemzetek biztonságát. Jelen tanulmány azokat a veszélyeket kívánja bemutatni, melyeket egy kibertámadás jelenthet egy ország kritikus infrastruktúrájára. A támadók csupán számítógép-hálózatok felhasználásával, anélkül, hogy konvencionális hadviselést alkalmaznánk, a „digitális kőkorszakba” bombázzhatják vissza a megtámadott országot. A szerzők arra tesznek kísérletet, hogy bemutassák azokat az új eszközöket, amelyekkel kivitelezhető egy ilyen támadás.

KULCSSZAVAK:

Kritikus infrastruktúra, kibervédelem, információbiztonság, közösségi média, NATO.

Bányász, Péter–Orbók, Ákos:

NATO'S CYBER DEFENCE POLICY, FURTHERMORE CRITICAL INFRASTRUCTURE PROTECTION IN THE LIGHT OF SOCIAL MEDIA

ABSTRACT:

To our century a kind of paradigm change can be observed in the field of information warfare. Changes in the information technology are generated new challenges in the security of nations. This study demonstrates the danger of a possible cyber attack at a country's CI. The attackers use only computer networks, without applying the conventional warfare, they could put the attacked country back into the "Digital Stone Age". The authors make an attempt to show the new tools, whereby can be carried out the above mentioned attack.

KEY WORDS:

Critical infrastructure, cyber security, information security, social media, NATO.

Dobák Imre:

Illegális migrációs helyzet Görögországban

REZÜMÉ:

A szerző tanulmányában az EU-tag Görögország illegális migráció kapcsán betöltött aktuális viszonyainak bemutatására vállalkozik. A probléma rendkívül aktuálisnak tekinthető, hiszen folyamatos migrációs nyomás nehezedik az Unió érintett határtérségére, a schengeni övezetre és hazánkra is. Görögország, mint az EU dél-keleti határainak őrzője, földrajzi elhelyezkedése révén kap fontos szerepet ebben a folyamatban. Mindeközben az Unió is különös figyelmet fordít az illegális migráció elleni küzdelemre és a határok biztonságára a térségben, amely együttműködési felület hozzájárulhat a komplexnek tekinthető problémakör eredményes kezeléséhez.

KULCSSZAVAK:

Illegális migráció, bevándorlás, biztonság.

Dobák, Imre:

ILLEGAL IMMIGRATION PROBLEMS IN GREECE

ABSTRACT:

In this article the author analyses the current situation of illegal immigration in the EU member Greece. The problem is considered to be relevant nowadays because of the permanent migration pressure on the borders of the European Union, the Schengen zone and our country as well. Thanks to its geographical location, Greece as the guardian of the European Union's south-eastern borders plays important role in this process. At the same time, the EU pays particular attention to fight against illegal immigration and to the security of its borders in the region which as a co-operation field may contribute to manage the complex phenomenon effectively.

KEY WORDS:

Illegal immigration, border security, Greece.

Opál Sándor:

Emlékezés a második világháború alatti antifasiszta ellenállás lengyel és magyar katona hőseire

REZÜMÉ:

68 éve fejeződtek be a II. világháború európai hadműveletei. Úgy tűnik azonban, még mindig kevesen tudják, hogy magyar katonák is részt vettek az antifasiszta ellenállásban. Nincs mód arra, hogy itt valamennyit felsoroljunk, ezért most csak néhány lengyel és magyar katonai ellenállóról írunk.

KULCSSZAVAK:

II. világháború, antifasiszta, lengyelek.

Opál, Sándor:

REMEMBERING THE ANTI-FASCIST RESISTANCE DURING THE SECOND WORLD WAR, POLISH AND HUNGARIAN MILITARY HEROES

ABSTRACT:

68 years ago the European military operations of World War II had finished. It appears, however, still few people know that there were Hungarian soldiers too, who took part in the anti-fascist resistance. There is no way to list them all here. So now we are writing about only some Polish and Hungarian military resisters.

KEY WORDS:

World War II, anti-fascist, Polish.

Orbók Ákos:

Tudásalapon a létfontosságú infrastruktúra védelméért (tudósítás)

REZÜMÉ:

Az új, globális kihívások megjelenésével szükségszerűvé vált olyan új eljárások kifejlesztése, amik révén megfelelő válaszokat lehet adni azokra. A konferencia szervezői és előadói magán és állami vállalatok képviselői voltak, akik az új és a hagyományos kihívások kezelésére mutatták be megoldásaikat.

KULCSSZAVAK:

kritikus infrastruktúra, cyber-biztonság, kríziskezelés

Orbók, Ákos:

KNOWLEDGE BASE FOR THE PROTECTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

ABSTRACT:

The new global challenges became necessary to develop new methods which may be appropriate responses to them. The conference organizer and performer were undertaken by private and public representatives who presented their solutions of traditional and new challenges.

KEY WORDS:

critical infrastructure, cyber security, crisis management

MILITARY AFFAIRS

Bali, József: NATIONAL MILITARY STRATEGY 2012 - NEW VISION WITH INTERROGATION POINTS

The author in his article presents the system of Hungarian strategic documents and its development process from the political systemic changes in the 1990s until today. He emphasizes, that the strategy formulation in Hungary did not develop smoothly. For many years Hungary had neither a security, nor a military strategy, which aroused criticism by our partners and allies, because they had no visible, clear and precise information about the Hungarian intentions and plans. Regarding to the armed forces, only budget-driven reforms had been made, which influenced the Hungarian Defence Forces adversely in the long run. The author examines the 2012 National Military Strategy in detail – he puts professional comments and notes to certain sections.

Tálas, Péter: ON THE NATIONAL MILITARY STRATEGY AND HUNGARIAN STRATEGIC CULTURE

The circumstances of the adoption of the new National Military Strategy drafted in 2012, its contents and characteristics offer us a relatively authentic snapshot of Hungarian strategic culture. The document fits into the traits of Hungarian strategic thinking of the past two decades and depicts a pacifist country that allows for the use of military force only according to strictly set conditions within multinational cooperative frameworks.

Csiki, Tamás: REFLECTIONS ON THE NEW NATIONAL MILITARY STRATEGY BASED ON AN INTERNATIONAL COMPARISON

Abstract: Hungary adopted a new National Military Strategy in February 2012, determining the tasks and the course of capability development for the next 8–10 years. An objective evaluation of the strategy is offered through an outlook to the wider European scene and a comparison with a couple of countries of similar size.

Szabó, Miklós: MILITARY SCIENCE ACTIVITY IN THE PEOPLE'S ARMY OF HUNGARY, AND IN THE ZRÍNYI MIKLÓS MILITARY ACADEMY, IN THE SECOND HALF OF THE 1970S

In the issue 2013/1. of magazine *Hadtudomány* (Military Science), readers may get acquainted with decisions, their resolutions and occasionally their failures brought in the first half of the 1970s on both army and academic levels, with the aim of developing Military Science. The Author also introduced those 42 people that received scientific degree in Military Science in this period, additionally by recalling the titles of the most significant works, he demonstrated how their scientific results may contribute to answering the substantive questions of the Art-of-War in the abovementioned half decade. In his present study, the Author summarizes the further development of this process between 1975-1979.

Szenes, Zoltán: ACADEMIC DEBATE ABOUT THE STRUCTURE OF THE HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

As reforming the Hungarian Academy of Sciences (HAS), the Academic bodies have started to review the academic qualification and assesment process. The goal of the reform is to establish a better, more efficient, sustainable and quality-motivated system in the HAS. The first step of the reform contained the reduction of number of Scientific Committees then new academic scientific requirements were developed. As the third step, currently is being reviewed the nomenclature of Sciences which will help range different sciences and the doctor representatives. The article describes the internal debates about military sciences associated with the review process. The author beleives that the changes should be managed in an open, tolareted way based on the historical experience, the emerging new environment and mutual understanding.

SECURITY POLICY

Lakatos, Zsolt: EU CIVILIAN CRISIS MANAGEMENT, CONNECTIONS BETWEEN CIVILIAN AND MILITARY CRISIS MANAGEMENT PROCEDURES

The European Union intends to become a global player in the international arena. The Common Security and Defence Policy gives the opportunity to the EU to give adequate answers to the emerging threats and risks. The civil and civil/military crisis management methods will probably play an increasing role in the future therefore it is necessary to establish an integrated permanent civil/military HQ and streamline common planning and commanding procedures.

MILITARY OPERATIONS

Kádár, Pál–Vanyur, Tibor: EXTRACTS FROM THE PAST, PRESENT AND FUTURE OF THE HUNGARIAN VOLUNTEER RESERVE SYSTEM

The authors outline the professional stages of the transformation of the Hungarian Volunteer Reserve System in the last 10 years. They provide an overview of the structure of the system and foreshow the lesson learnt in the first period of the work including recruiting, training, service, employer compensation and social acceptance issues. Finally we gain an outlook of the future plans of development.

Besenyő, János–Lóderer, Balázs: THE ACTIVE NGOS IN THE AFRICAN CONTINENT AND THEIR POSSIBLE ANALYSIS

From European perspective: the African continent is an extremely colorful and exciting one, with more than fifty countries, including innumerable ethnic groups with different languages and cultures. The population of the continent continues to increase, despite the high mortality rate of children. But between the countries are huge differences. Some criteria helps for determining the active NGOs in Africa.

DEFENCE ECONOMY AND LOGISTICS

Cser, Orsolya: THE SEAL OF OUR SAFETY IS THE EFFICIENT CIVIL-MILITARY INTEROPERABILITY

The safety is one of the basic necessity of human being which never happens in itself also reaction of the emergency. The internal safety of a state means to save political, social and economical order, to prevent the risks. In this theme belongs one method of the economical terrorism is cyber offence. This emergency is an important fact in the point of the article because the object is to excises the financial crisis in connection with the banking exercises and the NATO annual crisis management exercises.

FORUM

Siposné Kecskeméthy, Klára: BOOK REVIEW OF ISTVÁN SZILÁGYI'S GEOPOLITICS

Over the past two decades has become very fashionable to use the word geopolitics, the term have become generally accepted among geographers, historians, natural and social scientists, political and economic analysts. The rebirth of the hundred-year-old concept is a welcome phenomenon, the author of the book collected different interpretations and explanations of the geopolitics. The geopolitics book is divided into six chapters, bibliography and documents are part of the monograph, which deals with the appearance, the history, and its concept. In order to overcome the Anglo-Saxon tradition-based approach, the author dedicated separate chapter to the Iberian world geo-political thinking and practice of analytical presentation. In the book Professor István Szilágyi presents the concept of geopolitics, its history and the most famous thinkers.

Besenyő, János: ROME IS ETERNAL. BOOK REVIEW OF TIBOR GRÜLL'S 50 THINGS YOU WOULD NEVER THINK OF THE ROMANS

When Ancient Rome comes to mind, we mostly think of emperors, the senate, great military conquests or maybe gladiator fights. Hip contemporary notions, such as hyperinflation, tourism, smog, soil contamination, analogue computer, or chemical warfare, are not evoked. We would assume that these expressions meant nothing to the people of those ages, yet whilst reading the book, we find information on every page, that is of novelty even for those who are familiar with history. This is not a surprise, if one knows the author, since Tibor Grüll, reader at the Department of Ancient History, the Institution for History at the University of Pécs, has been dealing with ever so interesting topics in his books. His main area of research is the history of the Roman Empire, yet again, he has not let us down.

Tehetséggondozási programok a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán a végéhez közeledik a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-001 számú, „Kockázatok és válaszok a tehetséggondozásban” című projekt. A 24 hónapos futamidejű, uniós forrásból támogatott kutatások általánosan vállalt és teljesített céljai a következők voltak:

- A doktori képzés színvonalának és minőségének fejlesztése olyan kutatási programok és doktori képzési témák indításával, amelyek a kormányzati és a civil szféra biztonsági területen jelentkező tudományos hiánypontjai feltárására irányulnak, széleskörű együttműködésben a gazdasági élet szereplőivel és más hazai és külföldi felsőoktatási intézmények kutatóival. Megteremtve az ehhez szükséges európai szintű infrastruktúrát, támogatva a publikációs tevékenységet és segítve a doktoranduszok tehetségének kibontakozását.
- A tehetséggondozás a felsőoktatási minőség egyik fokmérője, és ennek meghatározó területe a szakkollégiumi munka. A szakkollégium feladata a hallgatók mentális felkészítése a tudományos feladatokra, a társadalmi problémákra érzékeny, szakmailag igényes értelmiségi attitűdökre való fogékonyság kialakítása. A szakkollégiumi munka színvonalának és minőségének fejlesztése olyan új, a nemzeti stratégiai kutatásokhoz kapcsolódó ismeretterjesztő képzési és kutatási programok indítását jelentette, amelyek a hallgatóknak a karrierépítési lehetőségét is segítették.
- A hallgatók tudományos diákköri tevékenységének fejlesztése terén olyan kutatási témákat kerestünk, amelyek felkeltették a kiemelkedő képességű hallgatók érdeklődését, olyan programokat indítottunk, amelyek segítették a hallgatókat a tudományos munka végzésében, a diákköri konferenciákon való eredményes szereplésben. Olyan kutatási programokat indítottunk, amelyek kapcsolódnak más felsőoktatási intézmények tudományos tevékenységéhez, ezzel is segítve a hadtudományi és a katonai műszaki kutatások civil hasznosulását.

Ezen célok mentén folytak a kutatások, melyek csomópontjait négy megvalósítási területhez kötöttük:

- képzési és kutatási programok támogatása (benne képzések indítása, kutatási programok támogatása, kutatói hálózat kialakítása, az intézmények közötti együttműködés színvonalának és eredményességének támogatása);

- az eredmények társadalmi hasznosíthatósága, disszemináció (benne tudományos konferenciák és rendezvények támogatása, szakmai versenyek megszervezése, színvonalas publikációk megjelenésének támogatása itthon és külföldön, az elért eredmények azonnali bevitele az oktatásba, tanulmányutak megszervezése a hallgatóknak és munkatársaknak, ismeretterjesztő rendezvények megszervezése);
- infrastruktúra-fejlesztés (benne műszerek, bútor, szoftver és hardver beszerzése);
- humán erőforrás-fejlesztés (kiegészítő támogatás oktatóknak, kutatóknak és hallgatóknak; oktatók és kutatók bevonása a programokba; intézményi szintű tehetséggondozási programok indítása; tudományos segédszemélyzet alkalmazása).

Nehéz lenne minden megvalósított programot felsorolni, de a teljesség igénye nélkül álljon itt néhány olyan – a pályázattal támogatott – kezdeményezés, amelyekre méltán lehetünk büszkék:

- Két alkalommal szerveztünk kutatótábort Zrínyi-Újvár feltárására, melyben hallgatók, oktatók együtt keresték a jogelőd intézmény névadójának egyetlen, hazánk területén található erősségének helyét. Megtaláltuk az erősség bástyáját, falait és levéltári kutatásokkal több száz eddig ismeretlen dokumentumot tettünk elérhetővé.
- Az első éves honvédtiszt-jelöltek minden évben meglátogatták Szigetvárt és Zrínyi-Újvárt, ezzel is tisztelve a magyar történelem nagy alakjai előtt és ápolva a Zrínyi hagyományokat;
- Munkatársaink két alkalommal látogattak el Szigetvárra és Zrínyi-Újvárra, ismerkedve történelmünk dicsőséges fejezeteivel.
- A Biztonságpolitikai Szakkollégium infrastruktúráját, az együttműködés feltételeit minőségi szintre emeltük bútorok beszerzésével.
- Tanfolyamokon fejlesztettük oktatóink, kutatóink és hallgatóink informatikai ismereteit.
- Több hazai és nemzetközi konferencián mutattuk be kutatási eredményeinket, számos publikáció született a kutatott témákban.
- Hallgatóink és oktatóink meglátogatták a Szarajevóban szolgáló magyar katonákat, további ismereteket gyűjtve missziós szerepvállalásunkról.
- A pályázati támogatásnak is köszönhetően mérhető módon változott a kari és egyetemi TDK eredményesség.

Összességében egy eredményes pályázatot zárunk 2013. október 31-én, amelyben megmérettünk és – reményeink szerint – nehéznek találtattunk. Nem utolsósorban hosszabb távon is hasznosítható tapasztalatokat szereztünk az uniós pályázatok megvalósításának göröngyös, de sok sikerélményt hozó útján.

AZ OLVASÓHOZ

Folyóiratunk a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságától (MTA HB) elnyerte a legmagasabb szintű, A-kategóriás minősítést. Tájékoztatjuk tisztelt olvasóinkat arról is, hogy a Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) 2013. március 1-jén megtartott küldöttgyűlése – egyetértésben a MTA HB-val – döntött arról, hogy a Hadtudomány című folyóirat a jövőben az MHTT és az MTA HB közös gondozásában jelenik meg.

A küldöttgyűlést követően az összetételében megújult szerkesztőbizottság módosította saját szervezeti és működési szabályzatát; azonosító számot (ISSN) kért és kapott a lap elektronikus változatához és megteremtette annak teljes értékű periodikaként való elismertetése feltételeit; gondoskodott arról, hogy a folyóiratban csak két független lektor által támogatott közlemények jelenjenek meg a továbbiakban; átdolgozta a lap rovatrendjét.

Az új rovatok és azok tartalma:

1. BIZTONSÁGPOLITIKA (globális és regionális biztonsági kihívások; nemzetközi kapcsolatok; nemzetközi erőviszonyok; államközi katonai és politikai szervezetek stb.).
2. HADÜGY (a hadtudomány tárgya, tudomány-rendszertani helye; a hadtudomány fejlődése és művelői; katonai elméletek; a 21. század honvédelemmel szembeni kihívásai stb.).
3. HADIJOG (jogállás; katonai büntetőjog; katonai jogalkalmazás; nemzetközi hadijog; nemzetközi szerződések, egyezmények jogi háttere stb.).
4. HADITECHNIKA (katonai műszaki tudományok; a harc megőívésének műszaki-technikai háttere; haditechnikai fejlesztés, képzés; új technikai eszközök alkalmazásának tapasztalatai; a vezetés eszközrendszere, technikai biztosítása; nemzetbiztonsági szaktevékenységek technikai biztosítása; biztonságtechnika stb.).
5. HUMÁNPOLITIKAI SZAKTEVÉKENYSÉGEK (humánerőforrás-gazdálkodás; humánerőforrás-fejlesztés; humánszolgáltatások; munkabiztonság; szervezeti kommunikáció stb.).

6. *KATONAI MŰVELETEK (harctevékenység; harctámogatás; katonai műveletek szintjei, azok tervezése, irányítása, vezetése és végrehajtásának tapasztalatai; katonai vezetés, a vezetés szintjei; a haderő-szervezés elvei és tapasztalatai; katonai képzés, kiképzés, nevelés stb.).*
7. *NEMZETBIZTONSÁGI SZAKTEVÉKENYSÉGEK (katonai és polgári hírszerzés, elhárítás; a műveletek jogszabályi háttere stb.).*
8. *RENDVÉDELEM és KATASZTRÓFAVÉDELEM (rendőri, terror-elhárítási, büntetés-végrehajtási, polgári védelmi szervezetek és szaktevékenységek; rendvédelmi műveletek; jogszabályi háttér stb.).*
9. *VÉDELEMGAZDASÁG és LOGISZTIKA (az ország védelmi felkészítése; gazdasági és védelmi potenciál, védelmi-infrastruktúra; katonai javítási, szállítási, raktározási kapacitások; katonai egészségügy stb.).*
10. *FÓRUM (Nem lektorált rovat. Interjúk, tudósítások, recenziók stb.).*

a szerkesztőbizottság

Bali József

Nemzeti katonai stratégia 2012 – új jövőkép kérdőjelekkel

A szerző jelen írásában bemutatja a magyar stratégiai dokumentumok rendszerét, illetve ennek kialakulását, fejlődését a rendszerváltástól napjainkig. Rámutat, hogy hazánkban a stratégiaalkotás folyamata komoly nehézségekkel zajlott. Hosszú évekig az ország sem biztonsági, sem katonai stratégiával nem rendelkezett, ami a partnereink és szövetségeseink részéről kritikákat váltott ki, hiszen nem volt mihez viszonyítaniuk, amikor a szándékainkat, terveinket górcső alá vették. A rendszerváltozás utáni haderő-átalakítások a stratégiai koncepció hiányában többségében költségvetés által vezérelt módon folytak, ami hosszú távon hátrányosan befolyásolta a Magyar Honvédség helyzetét. A szerző a 2012-es Nemzeti Katonai Stratégiát vizsgálja részleteiben, egyes pontjaihoz szakmai megjegyzéseket fűz.

A bevezetést azzal a kérdéssel kezdeném: vajon mennyire volt fontos a politikai elit számára a rendszerváltozást követően, hogy rendelkezünk írásban foglalt katonai stratégiával? A válasz sajnos egyszerű: a mindenkori kormányzati tényezők nem tartották fontosnak egy koncepcionális stratégiai dokumentum kidolgozását. Sajnos a '90-es évek közepétől a „stratégiánk” a jelentős mértékű haderőcsökkentés volt. Úgy lettünk a NATO tagja, hogy sem biztonsági, sem katonai stratégiánk nem volt.

Amikor 2001. március 1-jei hatállyal kineveztek a HM védelempolitikai helyettes államtitkárává (már negyedikként az akkori FIDESZ-kormány 3 éve alatt) két kiemelt cél teljesülését tartottam fontosnak: ezek egyike az volt, hogy mielőbb készüljön el a Nemzeti Biztonsági Stratégia (továbbiakban: biztonsági stratégia), ami alapján majd az ágazati stratégiák kidolgozása is megkezdhető lesz; a másik, hogy NATO haderő-fejlesztési célkitűzéseinket hozzuk összhangba a realitásokkal.

Egy évvel később az akkori kormány elfogadta a Nemzeti Biztonsági Stratégiát.¹ A 2002-es kormányváltás után – az új biztonsági környezet és a változó politikai prioritások miatt – napirendre került a Nemzeti Katonai Stratégia (továbbiakban: katonai stratégia) megújítása, amihez azonban előbb felül kellett vizsgálni a biztonsági stratégiát.

1 2144/2002 (V. 6.) kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

Az új nemzeti biztonsági stratégiát 2004-ben fogadta el a kormány.² Annak előírásai szerint kezdődött meg az ágazati stratégiák kidolgozása. A tervezetek el is készültek, az államtitkári értekezlet elfogadta azokat, de a kormány végül mégsem tárgyalta meg a dokumentumokat. A választások után a honvédelmi miniszter intézkedett a nemzeti katonai stratégiai kidolgozására, miután a HM-tárca nem kapott központi intézkedést annak kidolgozásra. A munkát, a stratégiai alapvetések kidolgozását egy multidiszciplináris civil szakértői csoport végezte el.³

Amikor a csoport munkáját befejezte, vezetésemmel megindult a katonai stratégia kidolgozása a szakértői csoport által már egyeztetett alapvetések mentén. Ebbe a kidolgozói munkába – a korábbi kísérletekhez hasonlóan – bevonták a többi minisztérium és más érintett szervezetek (többek között brüsszeli képviselőnk), szakértőit is.

Viták, fórumok, többpárti egyeztetés, alapos és többkörös egyeztetések formáltak a tervezetet. A kormány végül 2009. január 30-ai ülésén elfogadta a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiáját.⁴ [Minő érdekesség, hogy a későbbiekben Anders Fogh Rasmussen, a NATO akkori új főtitkára, hasonló módszert alkalmazott a NATO új Stratégiai Koncepciójának megalkotása során. – B. J.]

Így készült el tehát a rendszerváltozás után közel 20 évvel az első írott katonai stratégia, amit a katonai tervezők már annyira vártak. A dokumentum hiánya miatt a szövetségesektől és partnerektől „építő jellegű” kritikákat kaptunk a különböző hivatalos és nem hivatalos fórumokon. Nem rendelkezünk ugyanis olyan stratégiával, amit szövetségeseink alaposan tanulmányozni tudtak volna, nem volt mihez viszonyítaniuk, amikor a szándékainkat, terveinket górcső alá vették.

A katonai stratégiának fontos elvi és gyakorlati funkciói vannak. Általánosságban el lehet mondani, hogy azon országok, amelyek haderővel rendelkeznek, meghatározzák a haderő rendeltetését, a haderő elé állított célokat és feladatokat, a célok elérésének módját, és a szükséges forrásokat. Legtöbbször írásba is foglalják ezeket, nem csak azért, hogy legyen egy ilyen okmányuk, ami saját tervezőik számára „sorvezető”, hanem azért is, hogy szövetségeseik és partnereik, továbbá ellenérdekelte országok számára egyértelmű legyen, milyen célok érdekében tervezik alkalmazni az adott ország fegyveres erejét, hogyan működtetik és fejlesztik a haderőt.

Mint más stratégiákkal szemben, így a katonai stratégiával szemben is a legfontosabb elvárás a hitelesség. Hitelesek-e önmagukban a célok? Hitelesek-e a megvalósítás módjai? Vajon a rendelkezésre álló források támogatják-e a célok ésszerű időn belüli elérését? Elsőként azonban fel kell tenni azt a kérdést, hogy a katonai stratégia vajon hűen tükrözi-e a biztonsági stratégiában megfogalmazottakat, vajon a kormány a rendelkezésére álló lehetőségek közül a legjobb megoldásokat választotta-e a katonai biztonsággal összefüggő kockázatok, kihívások kezeléséhez? Ezekre a kérdésekre a stratégia tanulmányozása során válaszokat kaphatunk.

2 2073/2004 (III. 31.) kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

3 A szakértői csoportban az alábbi szaktektentélyek dolgoztak: Aczél Endre, Deák Péter, Gyarmati István (elnök), Lengyel László, Szenes Zoltán, Valki László, Vértes András és Tóth Péter. Az első katonai stratégia kidolgozásának folyamatát, módszertani kérdéseit ld. Deák Péter: Helyzetelemzéstől a jövőképig. Gondolatok a Nemzeti Katonai Stratégiáról. Hadtudomány2009/1-2. szám, 26-27. o.

4 1009/2009 (I. 30.) kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról

Az új katonai stratégia

A 2012-ben elfogadott új katonai stratégia – amely 10 pontos betűmérettel 11 A4-es oldal terjedelmű – 6 fejezetbe (I. Bevezető, II. Alapvetések, III. Működési környezet, IV. Magyar Honvédség feladatai, V. Képességek, VI. Záró rendelkezések) szerkesztve 91 pontot tartalmaz.⁵ A dokumentum elolvasásához mintegy 40–45 perc elegendő. Az abban foglaltak megértéséhez, a véleményformáláshoz azonban jóval több időre és némi szakértelemre, tapasztalatra, releváns információkra van szükség.

A továbbiakban a hatályos katonai stratégia főbb megállapításait veszem sorra és elsősorban azokra reflektálok, amelyekkel nem lehet egyetérteni.

Alapvetések

- A 11. pont értelmében a „... honvédelem nemzeti ügy”. Bár ez a megállapítás igaz, általában azonban ez a megfogalmazás inkább az egyes politikai pártok közötti véleménykülönbségek elfedésére szolgál, mintsem a valóságos politikai konszenzus kifejeződése a haderő ügyeit illetően. Hiszen ha a honvédelem igazán nemzeti ügy volna, akkor az egymást követő kormányok nem vonnák kétségbe elődeik munkáját, nem állítanak le félúton futó programokat. Kormányra kerülve mindig átszervezéssel kezdenek, majd stabilizációt terveznek, amire már természetesen nem jut idő, majd minden kezdődik előlről. Ezek egyértelműen azt mutatják, hogy a meghatározó parlamenti pártok között nincs valódi egység a honvédelem, a honvédség kérdéseiről.
- A 12. pont szerint a „... biztonsági kihívások kezelése túlnyúlik az egyes szakminisztériumok hatáskörén, ezért összehangolt kormányzati együttműködést kíván.” Bár ez elméletileg igaz megállapítás, de a nemzeti biztonsági stratégián kívül – a katonai stratégia kidolgozása időszakában – még más ágazati stratégiák kidolgozása nem történt meg. Tehát a stratégia kidolgozása a HM szempontjából „légüres térben” valósult meg.

Működési környezet

- A 19. és a 24. pontokban összerosódik a Magyarországgal közvetlenül határos régió és a távolabbi régiók biztonságpolitikai értékelése. Tulajdonképpen ez a megközelítés teremti meg a hivatkozási alapot a csak területvédelmi célokat szolgáló eszközrendszer újbóli fejlesztésének.⁶ Ez egy fontos elvi kérdés,

5 A kormány 1656/2012 (XII. 20.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának elfogadásáról. http://www.kormany.hu/download/d/05/c0000/2012_1220_NKS.PDF (Letöltés: 2013. szeptember 15-én)

6 A Biztonsági Stratégia 20. pontja szerint: „Magyarország keleti és déli szomszédságának stabilitása, a demokratikus értékek térnyerése kiemelt jelentőséggel bír hazánk biztonságára nézve. Az említett térségek stabilitását aktív külpolitikával kívánjuk elősegíteni, mind kétoldalú kapcsolatainkban és a regionális együttműködésben vállalt aktív szerepünkkel, mind szövetségi szinten. Határozott érdekünknél, hogy az EU és a NATO továbbra is kiemelten foglalkozzon ezekkel a régiókkal. Szomszédságpolitikánk fontos része, hogy valamennyi szomszédunk teljes jogú tagságot nyerjen, vagy a lehető legszorosabb partneri viszonytal rendelkezzen e két szervezetben.” Vö: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2012. Külügyminisztérium, 7. o.

hiszen a kormánynak kell dönteni arról, hogy a rendelkezésére álló eszközök közül melyikkel és milyen módon akar egy kihívást kezelni. Egyáltalán nem biztos, hogy minden katonai jellegű kockázatot katonai erővel kell kezelni. Például nem csak azért nem, mert nem vagyunk és nem is leszünk rá képesek, hogy katonai erővel adjunk válaszokat a biztonsági kihívásokra, hanem azért sem, mert az esetek többségében éppen nem kívánatos a katonai erő alkalmazásának kilátásba helyezése.

- A 28. pont felveti a biztonsági struktúrák felülvizsgálatának az igényét. Nem hiszem, hogy ez egy reális nemzeti cél lehet, hiszen a részes államok nem gondolkodnak a nemzetközi biztonsági szervezetek felülvizsgálatában, legfeljebb a működés megjavításában. Ez alól talán Oroszország lehet kivétel, amely az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés, az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés⁷ helyett valami mást akarna.
- A 40. pontban teljesen irreális elvárást fogalmaz meg a stratégia. Idézem: *„Annak ellenére, hogy az MH napjainkban alacsony intenzitású nemzetközi műveletekben vesz részt, középtávon képesnek lenni a magas intenzitású műveletek végrehajtására is.”* Ez a követelmény ugyanolyan túlzó megállapítás, mint amilyenek időnként a napi sajtóban szoktak megjelenni. Ide sorolom a magyar védelmi ipar ún. HADIK-terv keretében történő megújítási célját, vagy a haderő források nélküli megújítási szándékát. *„A honvédelmi tárca célja, hogy az ország védelmi képességének növelését és a technikai szükségleteket hazai bázison biztosítsák. A következő 10 évben átfegyverezzük a Magyar Honvédséget; 10 éven belül megújítjuk a légvédelmet”*.⁸ A célok és lehetőségek közötti harmónia hiány már a miniszteri nyilatkozatokkal való szembesítés során nyilvánvalóvá válik. Egy 2012. május végi MTI tudósítás szerint már a honvédelmi miniszter szerint is ellentmondás van abban, hogy a Magyar Honvédség *„... egy ragyogó emberekből álló hadsereg, de a Varsói Szerződésből örökölt felszereléssel rendelkezik”*. A haderő nagyon sok mindenben hiányt szenved, *„fojtogató pénzhiánnyal”* küszködik.⁹ Igaz, hogy ragyogó emberekből áll a honvédség, igaz a fojtogató pénzhiány is, de már a MIG-29-es sem a Varsói Szerződésből maradt ránk, pláne nem a Gripen, vagy a legmodernebbek közé tartozó légi vezetési rendszer, a már telepített 3D radarok sem, és még mások. Az MTI ugyanezen cikkében azt is olvashatjuk: *„Azóta [mármint a 2010-es kormányváltás óta – B. J.] a HM a honvédségnél képességnövekedést ért el”*, miközben a védelmi költségvetés a 2010. évi 340 milliárdhoz képest évente közel 90 milliárd forinttal lett kisebb.

A nagy fejlesztési elképzelések és a fojtogató pénzhiány – úgy néz ki – jól megférnek egymás mellett. A krónikus forráshiányt mutatja, hogy a NATO

7 Az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (CFE Treaty, 1990). Ld. Egy békésebb világ eszközei (Szerk. N. Rózsa Erzsébet, Péczeli Anna) Osiris Kiadó-Magyar Külügyi Intézet, 2013. 259-287. o.

8 HADIK-terv: Fellendítené a kormány a hadiipart. MTI, 2012. február 28.

9 Hende Csaba szerint *„... fojtogató pénzhiánnyal küzdenek a magyar katonák”*. MTI, 2012. május 28.

csatlakozási tárgyalásokon 2005 elejére felajánlott dandárunk ma is messze van a készenlét elérésétől, pedig azóta mintegy 15 év telt el.¹⁰

A magas intenzitású műveletekben való részvételhez igen komoly követelményeknek kellene az MH-nak megfelelni. A végrehajtására való készenlétnek rengeteg apró követelménye van, amelyek teljesítéséhez sok-sok forrásra és időre lenne szükség, bár maga a stratégia is világosan rögzíti a források korlátozottságát. A stratégia azt sem határozza meg, hogy egy rajjal vagy szakasszal, netán zászlóaljjal vagy az egész MH-val kell-e készen állni a modern hadműveletek megvívására.

Nézzük egy kis szeletét ennek a követelménynek! A Gépjármű Beszerzési Program (továbbiakban: GBP) 2004-ben indult, és a terv 10 éves távon előirányozta a gépjárműflotta teljes cseréjét. Ez sok ezer darab, különböző kategóriájú gépjármű beszerzését és adott esetben felépítmények ráépítését is jelenti. Bár a fejlesztési időszak lezárult, a beszerzéseknek az azóta kisebb haderőt sem sikerült ellátni az új gépjárművekkel. A 2013. évi beszerzési terv például 20 darab gépjármű beszerzésével számol. A forráshiány miatt a Magyar Honvédség megjósolhatatlan időszak alatt jut a GBP végére. Pedig ez csak a gépjárműprogram, amely jóval olcsóbb, mint a harcjárművek, a komplex fegyverrendszerek ára. Harci technikai eszközök (harckocsik, tüzérségi lövegek, harci helikopterek stb.) pedig nincsenek is tervezve. Hogy lesz ebből középtávon magas intenzitású műveletekre való készenlét? Valószínűleg sehogy. Még ha források lennének, akkor is több ciklus kellene a haderő teljes átfegyverzéséhez. A stratégia ilyen irányú követelményei tehát csak a globális gondolkodásunk¹¹ termékei, amelyek azonban nincsenek közvetlen viszonyban a valósággal.

- A stratégia 56. pontja előírja, hogy a *„...védelmi költségvetésben már középtávon megvalósuljon a személyi juttatások, a működési és a fejlesztési kiadások 40-30-30%-os aránya”*. Ez az általános költségvetési belső szerkezeti arány – a HM tárca jövőbeni finanszírozási ígéretei alapján – szintén a megvalósíthatatlan kategóriába tartozik, amelyet nem lehetne Magyarországon reális célként megfogalmazni. Az arányok egy olyan átlagot jelentenek, amelyek egy konszolidált, a szükséges képességekkel rendelkező haderőre vonatkoznak. Egy ilyen fegyveres erőnek nem a múlt örökségének felszámolására kell koncentrálni, hanem a jövő új kihívásainak kezeléséhez szükséges képességek fejlesztésén kell dolgozni, hiszen a meglévő haditechnikai eszközök a jelen és közeljövő feladatainak végrehajtásához mindenben megfelelőek, előírt tartalékok rendelkezésre állnak, nincsenek lényeges költségvetési megszorítások, és még sorolhatnám. Ettől az átlagos aránytól nem egy kirívó eltérést is láthatunk a

10 A haderő állapotát, a képesség-fejlesztés problémáit több szakértő is kritikusan értékelt az MTA Hadtudományi Bizottság 2012. évi konferenciáján. Ld. Deák János: A nemzeti katonai stratégiai gondolkodás fejlődése. Honvédségi Szemle, 2012/6. szám, 4. o. Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 2012/6. szám, 7-11. o.

11 Oliver de France, Nick Whitney: Europe's Strategic Cacophony. ECFR Policy Brief, 2013. http://ecfr.eu/page/-/ECFR77_SECURITY_BRIEF_AW.pdf (Letöltés: 2013. szeptember 14-én)

nemzetközi gyakorlatban, azonban még sincs gond a fejlesztésekkel, mert a modernizáció folyamatos. A HM 2013. évi költségvetésében a személyi kiadások aránya 48,6%. A kormány tervei között azonban több ezer fős (kb. 4220 fős, azaz több mint 16%-os) létszámnövelési szándék áll.¹² A HM engedélyezett költségvetési létszáma a 2013. évi terv szerint 25.480 fő. Ha a létszámnövelés megvalósul, a személyi kiadások aránya még tovább fog növekedni. A működtetési/dologi kiadások részaránya jelenleg 45,7% (igaz, a Gripen-program közel 20 milliárd forintos kiadása ebben a tételben szerepel). Ha a Gripen-kiadásokat kivesszük a fejlesztési csomagból, akkor a felhalmozási kiadások kb. 1,5%-át teszik ki (valamivel több, mint 3 milliárd Ft) az összes védelmi kiadásnak.¹³

Fejlesztések

Az V. fejezet B része pontokba és alpontokba szedve 21 képességfejlesztési irányelvet fogalmaz meg. A lista nagyon hosszú, ami azt jelenti, hogy a stratégiában nincsenek prioritások. Ez pedig egyébként követelmény lenne, különösen forráskorlátok esetén.

A 2012-ben elfogadott katonai stratégiában szó esik az önkéntes tartalékos rendszerről is, amelyet a honvédelmi kormányzat a rendszerváltozás óta eltelt időszak legkiemelkedőbb képességfejlesztéseként népszerűsít. A harci képességeket a NATO 1999 óta alapvető műveleti képességek megnevezéssel illeti, amelyekhez a következők tartoznak: erők időbeni rendelkezésre állása, hatékony felderítés, bevethetőség és mozgékonyság, harc hatékony megvívása, hatékony vezetés, logisztikai fenntarthatóság, túlélési képesség és erők megóvása. Vessük össze e kategóriákat azon koncepcióval, amit a honvédelmi miniszter ismertetett a 2010. október 24-ei parlamenti ülés során az önkéntes tartalékos rendszer (ÖTR) kiépítésének menetrendjéről:

- „Az 1. ütemben, 2011. év végéig vonjuk be az első 2000–2100 főt. Ezzel kialakítjuk a honvédelem szempontjából fokozott őrzést igénylő létesítmények védelmének képességét.”
- „A 2. ütemben, amely 2013. év végén zárul le, 4000–5000 fő részvételével a katasztrófavédelmi feladatokban való közreműködés képességeit alakítjuk ki.”
- „Végül 2014 első feléig a 3. ütemben a befogadó nemzeti támogatás feladataiban való közreműködés képességeinek kialakítása következik újabb 1000–1500 személy bevonásával.”

Az első ütemen az egyenruhába bújtatott biztonsági őröket, az ún. önkéntes védelmi tartalékosokat (ez egyenruhájukon olvasható is), a 2. és 3. ütemen a műveleti tartalékosokat kell érteni.

Bár a tartalékosok száma szépen gyarapszik, a létszám-növekedés nem jelent modern katonai képességfejlesztést. Néhány meglehetősen szomorú adat a műveleti tartalékos állományra vonatkozóan jól illusztrálja e következtetésünk valóságtartalmát:

12 2013. 4. 24. 05:00, Közélet Közéleti Hírek. A kormány a honvédség összlétszámát 29.700 főben javasolja meghatározni – közölte Vargha Tamás honvédelmi államtitkár a parlamentben. Forrás: MTI.

13 Szenes Zoltán szerint „Az alulfinanszírozottság miatt a tárcavezetés soha nem tudta elérni a személyi kiadások, működési költségek és fejlesztési/beszerzési költségek 40-30-30%-os ideális arányát”. Lásd Szenes Zoltán: i.m. 9. o.

2012. december 31-éig a HM 2218 fővel kötött szerződést. Több mint 92%-uk 51 évnél idősebb; rendfokozatukat tekintve az állomány 67%-a tiszt, tovább szűkítve, az összlétszám több mint 31%-a alezredes, ezredes, sőt tábornok is van. Rendfokozatukat tekintve mindössze 7% tartozik a végrehajtó állományba. Több mint 91%-uk szolgálati járandóságban részesül, vagyis korábban már nyugdíjasok voltak.

Súlyos hiba, hogy a katonai stratégia bizonyos pontokon nem képezi le hűen a nemzeti biztonsági stratégiában¹⁴ leírtakat, bár elvileg a két dokumentum között hierarchikus függőségi viszony van. Egy példa arra, hogyan jutunk el a NATO kollektív védelemtől önmagunk megvédéséig. A biztonsági stratégia 13. pontja szerint az „... Észak-atlanti Szerződés 5. cikke, a kollektív védelem, Magyarország biztonságának sarokköve”. 26. a pont deklarálja: „Az ország szuverenitását, területi épségét és biztonságát nemzeti önerőnkkel és a NATO-ban folytatott kollektív védelmi együttműködéssel szavatoljuk.” A katonai stratégia 61. pontja már másként fogalmaz: „A Magyar Honvédség alapfeladata – önállóan vagy [nem és, hanem vagy – B. J.] szövetségi keretek között.” Ezt a felfogást tükrözik a honvédelmi miniszter interjújában elhangzottak is, amit 2012. augusztusban, egy kerekasztal-beszélgetésen fejtett ki: „A realitásokkal számot vetve, azokat mérlegelve is ébren kell tartanunk azt a gondolatot, hogy magunknak kell megvédenünk önmagunkat”.¹⁵ Talán mégsem számolunk a kollektív védelem garanciájával?

A biztonsági stratégia 25. pontja azt írja elő, hogy a „... kockázatok és fenyegetések, valamint az azokból következő nemzeti feladataink meghatározásánál kiinduló pontnak tekintjük az Észak-atlanti Szerződésben és a NATO Stratégiai Konceptiójában, valamint a Lisszaboni Szerződésben és az Európai Biztonsági Stratégiában foglaltakat”. Ez így jó, hiszen ezeket a dokumentumokat konszenzussal, a mi egyetértésünkkel fogadták el. Éppen ezért érthetetlen, és emiatt hibás döntésnek tartom a kizárólag területvédelmet erősítő képességek visszaállítását és fejlesztését. Az előbb említett dokumentumokból ez nem következik.

Ha a katonai stratégia megítélésénél önmagában csak a dokumentummal foglalkoznánk, a problémák okainak jelentős részét nem tudnánk hitelesen meggyarázni. A stratégiáknak (természetüknél fogva) nem lehet feladata a visszatekintés, ugyanakkor fontos annak tudatában lennünk, hogy a Magyar Honvédség problémái nem három, sőt nem is 10 évvel ezelőtt kezdődtek. A rendszerváltozástól kezdve stratégiai vezérfonal nélküli, kizárólagosan költségvetési okok által vezérelt haderőcsökkentés nemcsak a létszám rendkívüli méretű csökkenését, hanem a haderő harci képességeinek, tartalékainak, raktári készleteinek teljes leépülését, sok jól képzett katona távozását okozta. Ha tetszik, ha nem, a NATO csatlakozáshoz üres raktárakkal és meggyengülve érkeztünk.

Másrészt az MH átalakítása során rossz döntések is születtek, többek között azért, mert – stratégia nem lévén – ötletelések folytak, pénzhiány dominálta megoldások születtek. Ezek hosszú távra hátrányosan befolyásolták a Magyar Honvédség helyzetét. Csak néhány példát említenék: új harci repülőgép beszerzését előkészítő

14 1035/2012 (II.21) Korm. Határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

15 2012. augusztus 24-én, pénteken a kőszegi vár tövében tartott „Iskola a határon – a tisztképzés múltja és jelene” című kerekasztal-beszélgetés.

munka megindítása 2000-ben; harckocsi beszerzések 1997-ben, csak, mert jó áron voltak kaphatók, a rengeteg BTR beszerzése a '90-es évek közepén, aminek a fele sem kellett, és még lehetne folytatni. Ma talán a fejünk sem fájna, ha akkor bölcsebb döntések születtek volna.

A NATO-csatlakozást követően egyértelmű fejlesztési prioritás a légvédelem volt. Hazánk légtere NATO-légtér lett, annak minden követelményével együtt. Modern légi vezetési rendszer épült ki, csatlakoztunk a NATO Légi Korai Előrejelző Rendszerhez (elsőként a Varsói Szerződés egykori tagállamai közül), megkezdődött a meglévő radarok digitalizálása, a háromdimenziós radarok telepítése, a KUB modernizálása, a Mistral légvédelmi rakéta beszerzése, a Gripen bérlete. Ezeknek egyenként is óriási volt a forrásigénye, de folyamatosan magas kiadásokkal jár az üzemeltetés és a szükséges korszerűsítés is. A szárazföldi erők modernizálására pedig szinte alig maradt valami. Megbomlott a haderőnemek fejlesztésének arányossági elve. És ez még így lesz egy ideig.

Összefoglalás

Az új katonai stratégia összességében tehát hiába tartalmaz helyes jövőképet, harmonizált a szövetségi biztonsági koncepciókkal, ha forrásoldalról a koncepció nincs „megtámogatva”, ezért hitelessége megkérdőjeleződik.¹⁶

A stratégia kidolgozásának módszerével sem lehetünk teljes mértékben elégedettek. Azóta, hogy a stratégia-tervezetet 2012 közepén közre adták, mindössze egy új mondattal és egy új bekezdéssel egészült ki. Ez egyértelműen azt jelzi, hogy a különböző fórumokon a tervezettel kapcsolatban a kormányzat semmiféle módosítási javaslatot vagy kritikai elemet nem fogadott el.

Minden stratégia egyben jövőkép is. Az új stratégia homályos haderőképet mutat, amelyben ugyan a politikai szándékok érthetőek, de a haderő kontúrjai, fejlesztendő területei, technikai prioritásai nehezen felismerhetőek. Hiszem, hogy a honvédelem, benne a Magyar Honvédség jövője komolyabb kérdés annál, hogy vágyálmokat kergessünk.¹⁷ A hatályos kormányhatározat szerint a védelmi kiadások reálértéke 2016-ig tovább csökken, attól kezdve majd évente legalább 0,1%-os GDP-arányos növekedés terveztek. 2016-tól viszont jelentősen megnő a Gripen-bérlettel kapcsolatos kiadás, lejár a KUB légvédelmi rakéták üzemideje, magas intenzitású műveletek esetére ma nincs egy harci napra elegendő rakétánk sem, és beszerezni sem lehet, ha lenne rá pénz, akkor sem. A könnyűszállító repülőgépparkot cserélni kellene, a Gripenek mellé kiképző-oktatógépek kellenének, jelentős darabszámban helikopterekre lenne szükség, a harci helikoptereket modernizálni kellene (akkor viszont a NATO is bejelentkezik érte, ami további kiadásokkal jár). Sokkal nagyobb tempóban kellene folytatni a gépjárműprogramot, a híradóprogramot, és

16 A stratégia 2016-tól ígér 0,1% GDP-arányos növekedést úgy, hogy 2022-re a védelmi támogatás nagysága eléri az 1,39%-os költségvetési arányt.

17 A problémákról az MTA-konferencián nyíltan beszélt a vezérkari főnök is. Ld. Benkő Tibor: A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra. Honvédségi Szemle 2012/6. szám, 14. o.

sok más, pillanatnyilag álló, vagy időben késleltetett fejlesztési programot. Mindközben képesnek kellene lenni egy megfelelő műveleti ambíciószint fenntartására, bár e téren – szerintem – az afganisztáni műveleteket követően jelentősen vissza lehetne/kellene venni a tempóból.

Magasnak tartom a NATO ambíciószintjét, ebből fakadóan a ránk eső részt is. A forrásigényeket összevetve a reálisan rendelkezésekre álló forrásokkal, a jelenlegi ambíciószint teljesítését mind a NATO, mind a magunk szintjén, erőn felüli feladatnak tartom.

Magyarország szilárd biztonsági környezetben él, ezért nem várható, hogy a honvédelem az elkövetkezendő években kormányzati prioritási listára kerülne. Bár lenne miből emelni! De a felelőtlen ígéretések ideje lejárt. Szó van arról, hogy kormányváltás után védelmi felülvizsgálatot kell végrehajtani. A haderő, a tárca helyzetének áttekintése azonban önmagában nem megoldás. Ha nem párosul éveken át fenntartható, előre tervezett forrásokkal, akkor egy új tárcavezetésnek sem lesz esélye pozitív változásokat előidézni a tartós negatív folyamatban. És ha kapnánk is egy kevés fejlesztési forrást, akkor is egy ideig csak a működőképesség fenntartására, az állomány megtartására kellene koncentrálni, és közben keményen dolgozni azon, mit tegyünk elsőként, amikor a feltételek azt majd lehetővé teszik.

* * *

Őszintén, a jövőt tekintve, nem vagyok optimista. A stratégiában és általában is a haderő alkalmazásában is a humánerőforrás, a személyi állomány a legfontosabb tényező. A katonákon nem fog múlni, hogy majd, valamikor a hazai és a NATO közös védelmi igényeknek megfelelő, modern haderőnk legyen. A politika dolga lenne a feltételek biztosítása.

Tálas Péter

A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra

A 2012-ben elfogadott új Nemzeti Katonai Stratégia születési körülményei, jellege és tartalma viszonylag hiteles pillanatképet közvetítenek Magyarország stratégiai kultúrájának állapotáról. A dokumentum a magyar stratégiai gondolkodás elmúlt két évtizedének folyamataiba illeszkedve a nemzetközi környezetben pacifista, a katonai erő használatát erős korlátok között, multilaterális együttműködési formákban alkalmazó ország képét tárja elénk.

A jelen írás Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájával (NKS) foglalkozik, de nem hagyományos módon kívánja ismertetni azt. Szerzője sokkal inkább azt használja ki, hogy a stratégiai dokumentumok születési körülményei, azok jellege és tartalma viszonylag hiteles pillanatképet közvetítenek egy-egy nemzet stratégiai kultúrájának állapotáról, e kultúra egyes elemeiről. Ebből a megközelítésből nézve például igen beszédes, hogy az első nemzeti katonai stratégiát csak 2009-ben – a rendszerváltás után húsz, a NATO-csatlakozás után tíz évvel – fogadták el Magyarországon, s hogy ezt már 2012-ben újra kellett gondolni...

A nemzetközi tapasztalatok szerint egy-egy közösség stratégiai kultúrájának állapotát jelzi az is, hogy egy adott stratégia inkább „tervező” stratégia-e, avagy „fehér könyv” jellegű, a célkitűzéseket összegző, leíró dokumentum. Vagyis írásunk összességében úgy tekint a 2012 decemberében elfogadott nemzeti katonai stratégiára, mint a magyar stratégiai kultúra kialakulásának egyik fontos eredményére, állomására.

A stratégiai kultúrának számos definíciója létezik.¹ E definíciók fő törekvése, hogy összegezzék azokat az objektív és szubjektív összetevőket, melyeket

1 A stratégiai kultúráról lásd: KATZENSTEIN, Peter J.: *The Culture of National Security*. New York, Columbia University Press, 1996.; Lawrence Sondhaus: *Strategic Culture and Ways of War*. Routledge, Taylor and Francis Group, 2006.; VINCZE Hajnalka: *Egy közös európai stratégiai kultúra kialakításának esélyei*. In: TAKÁCS Judit – TÁLAS Péter – VINCZE Hajnalka (szerk.): *Az Európai Unió biztonsági és védelempolitikai dokumentumai*. III. kötet. Budapest, Chartapress, 2006. 15–26. o.; JOHNSON, Jeannie L. – KARTCHNER, Kerry M. – LARSEN, Jeffrey A. (eds.): *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction: Culturally Based Insights into Comparative National Security Policymaking*. Palgrave Macmillan, 2008.; Asle Toje: *America, the EU and Strategic Culture*. Routledge, 2008; SZEGŐ László: *A stratégiai kultúráról*. *Hadtudomány*, 2013. elektronikus szám, 45–57.o.

együttesen stratégiai kultúraként definiálhatunk. Ide szokás sorolni a történelmi tapasztalatokat, a földrajzi elhelyezkedést, a filozófiai-kulturális gondolkodásjegyeket, a gazdasági-társadalmi berendezkedés sajátosságait, a társadalom biztonságfelfogását (tehát az érzékelt fenyegetéseket), a katonai technológiák ismeretét, használatát, az ezekkel kapcsolatos preferenciákat. Szerencsés esetben ezek egyfajta kollektív értelmezési keretet alkotnak egyrészt a stratégiai környezet leírására (saját helyünk és kihívásaink meghatározása), másrészt az erő alkalmazására (annak szerepére és mikéntjére) vonatkozó elképzelésekre.² Szerencsés esetben tehát egyfajta kultúrává állnak össze, de korántsem mindig.

A magyar kül-, biztonság- és védelempolitikai szakirodalom elmúlt két évtizedének áttekintése alapján nem fogalmazhatunk meg olyan állítást, hogy létezne koherens stratégiai kultúra Magyarországon.³ Jelzés értékű e tekintetben az, hogy bár a mindkét világháborúból vesztesként kikerülő s kisállamként a nagyhatalmakhoz való folyamatos alkalmazkodást a történelmi tapasztalatokból igencsak jól ismerő Magyarország számára a kül-, biztonság- és védelempolitika a nemzeti lét meghatározó dimenzióit jelentették (és jelentik ma is). Mégis – talán éppen emiatt – e kérdésekről felettebb szerény számú, releváns monografikus szakirodalom készült.

Hasonló a helyzet a professzionális politikai szinttel is. Mint ismeretes, minden kormánypolitika arra törekszik, hogy olyan nemzeti és nemzetközi feltételeket teremtsen, amelyek elősegítik a legfontosabb nemzeti értékek védelmét, a nemzeti érdekek sikeres érvényesítését. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a sikeres kormánypolitika egyik alapfeltétele, hogy a mindenkori vezetés tisztában legyen az ország nemzetközi környezetével, a nemzetközi rendszerben elfoglalt helyével, reálisan határozza meg az ország céljait, szövetségeseit (érték- vagy érdekközösségét), potenciális ellenségképét, reálisan vegye számba a vélt vagy valós fenyegetéseket, továbbá azokat a képességeket, amelyek szükségesek a kihívások sikeres kezeléséhez. Mindezek tételes és deklaratív megfogalmazásait a nemzeti stratégiai dokumentumok – elsődlegesen a Nemzeti Biztonsági Stratégia (NBS),⁴ illetve ehhez kapcsolódva az ágazati és tematikus stratégiák, melyek közül az egyik legfontosabb a Nemzeti Katonai Stratégia (NKS)⁵ – tartalmazzák.⁶ Az utóbbi dokumentumban az ország politikai vezetése azt jelöli meg, hogy a nemzet biztonságával és a nemzeti érdekérvényesítéssel összefüggésben felmerülő katonai feladatokat milyen módon kívánja

2 VINCZE Hajnalka: Egy közös európai stratégiai kultúra kialakításának esélyei. 16–17. o.

3 TÁLAS Péter–CSIKI Tamás: Can we identify a coherent strategic culture in Hungary? Kézirat. A Német Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium (Bundesministerium für Bildung und Forschung) és a frankfurti Goethe Egyetem által szervezett "Sicherheitskultur im Wandel" nemzetközi kutatási projekt részeként készült tanulmány. A kézirat tervezett megjelenési időpontja: 2013. II. félév.

4 A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2012. évi 19. szám. 1378–1387. o.
http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf

5 Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. Magyar Közlöny, 2012. évi 175. szám. 29705–29713. o.
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKP/DF/hiteles/MK12175.pdf>

6 Ezek rendszeréről lásd: CSIKI Tamás: A stratégiai dokumentumok rendszere. Nemzet és Biztonság, 2008. szeptember. 76–81. o.

megoldani az ország fegyveres ereje, illetve ehhez milyen képességekre és eszközökre van szüksége, s ezeket hogyan teremti elő. A magyar országgyűlésben azonban a magyar kül-, biztonság- és védelempolitika egyes részkérdésein túlmutató, az úgynevezett stratégiai célkitűzéseket feszegető vitákra csak ritkán került sor (például a szakmailag talán legkomolyabbra a NATO-csatlakozást előtt), annak ellenére, hogy mind a parlament, mind pedig az egyes kormányok az elmúlt több mint két évtized során fogadtak el stratégiai jellegű külpolitikai, biztonságpolitikai vagy katonai dokumentumokat.⁷ Ezek elkészültét azonban ritkán előzte meg széles, a nemzeti konszenzust kifejező vagy azt eredményező szakmai-politikai vita. Vagyis miközben az ilyen stratégiai dokumentumok fontos összetevői a stratégiai kultúrának, korántsem jelentik vagy feltételezik e kultúra létét.

Írásunkban három kérdésre keressük a választ abban a reményben, hogy a katonai stratégia kapcsán képet kapunk a magyar stratégiai kultúra állapotáról is. Egyrészt arra, hogy miért csak az utóbbi években fogadtunk el katonai stratégiát? Másrészt arra, hogy a szerzői milyen hazai környezetben alkották meg e stratégiát? Végül arra, hogy a stratégiában miként tükröződnek a magyar stratégiai kultúra jegyei és sajátosságai?

A nemzeti katonai stratégia késésének okairól

Történelmi és nemzetközi tapasztalatok szerint a kormányok általában a számukra, illetve az általuk vezetett közösségek számára legfontosabb problémák kezelésére készítenek stratégiákat, a kevésbé fontosakra nem. Magának a kifejezésnek az eredeti jelentése is ezt a fontosságot tükrözi: a stratégia ugyanis hosszú évszázadokon keresztül kizárólag a létfenyegetésre reflektált, a katonai győzelem esélyének növelését célzó tevékenységek összességét jelentette. Csak a XX. század közepén vált az államok lehetőségeinek komplex alkalmazását jelentő ún. nagystratégiává, vagyis (Joseph Caldwell Wylie szavaival élve) „olyan cselekvési tervvé valamely cél elérésére, amely egyszerre rendeltetés és a megvalósításához szükséges eszközök rendszere”.⁸ Ha tehát elfogadjuk, hogy csak a legfontosabb kérdésekről születnek nemzeti stratégiák, akkor meg kell állapítanunk, hogy hazánkban a honvédelem kérdése 2009-ig, az első katonai stratégia elfogadásáig egészen biztosan nem tartozott a társadalmilag legfontosabbnak ítélt problémák közé. Ehhez hozzátehetjük – a katonai stratégia kidolgozását és elfogadtatását magára vállaló honvédelmi vezetés érdemeit hangsúlyozva –, hogy az ország katonai biztonságát a magyar politikai elit és a magyar társadalom valójában még napjainkban, Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának

7 Gondoljunk csak a Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelveiről (1993), honvédelmének alapelveiről (1993), illetve biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről (1998) szóló országgyűlési határozatokra, a nemzeti biztonsági stratégiákra (2004, 2012), a nemzeti külkapcsolati stratégiára (2008), vagy a nemzeti katonai stratégiákra (2009, 2012). Meg kell jegyezni, hogy a korábbi kormányzati ciklusokban is voltak kísérletek katonai stratégia kidolgozására, de az elkészített dokumentumok sohasem nyertek jóváhagyást.

8 BAYLIS, John – WIRTH, James – COHEN, Eliot – GREY, Colin S. (szerk.): A stratégia a modern korban. Bevezetés a stratégiai tanulmányokba. Zrínyi Kiadó, 2005. 14. o.

megszületését követően sem sorolja a legfontosabb kérdések közé.⁹ Fontos jeleznünk, hogy itt és most ezt nem szemrehányásként, csupán tényként szögezzük le.

Több oka van annak, hogy a honvédelem és a hadsereg kérdése az elmúlt több mint két évtizedben nem vált valódi nemzeti üggyé hazánkban. Ezek között vannak objektívek és szubjektívek, általános európai jelenségek, kelet-közép-európai regionális jellemzők és speciálisan magyar sajátosságok egyaránt. A következőkben csupán a legfontosabbakra utalunk.

A biztonsági környezet változása már az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején világosan jelezte, hogy a bipoláris szembenálláshoz, a területelvű védelemhez kapcsolódó nagy létszámú tömeghadseregek kora lejárt Európában. Az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés (CFE), illetve a Varsói Szerződés megszűnése és a Szovjetunió felbomlása, melyek véget vetettek a tömbpolitikán alapuló kétpólusú világrendnek, radikálisan csökkentették az államok közötti nagyméretű háborúk esélyét az európai kontinensen.¹⁰ A szovjet katonák több mint negyven év után elhagyták a kelet-közép-európai térség országait, az európai biztonsági szervezetek pedig már 1990-ben (júliusban a londoni NATO-csúcson, novemberben a párizsi EBESZ-csúcson) deklarálták a hidegháborús fenyegetés és az ellenségkép megszűnését. Ez Európa szinte valamennyi országában felvetette a védelmi kiadások és a haderő létszámának jelentős mértékű csökkentését, illetve a haderőreformok szükségességét. A békeosztalékot mindenki az előtérbe kerülő és fokozódó társadalmi szükségletek (részleges) kielégítésére kívánta fordítani, így nem csupán csökkentek a védelemre szánt források a hidegháborús szembenállás végével és a katonai fenyegetések „leértékelésével”, hanem egyidejűleg a többi szektor (szociális, jóléti) relatív szerepe is felértékelődött.

Az európai kontinens nyugati, illetve kelet-közép-európai régiója azonban csupán látszólag volt azonos helyzetben a haderőreformok tekintetében. A kelet-közép-európai haderők ugyanis a rendszerváltásokkal együtt járó radikális politikai átalakulás, illetve a gazdasági visszaesés és a forráshiány körülményei között élték meg azt az összeurópai (és globális) tendenciát, melynek során a védelmi szférát szinte mindenütt rendre prioritáslistája végére sorolta az akkori politikai vezetés. A haderők forrásigényének maradékelvű kezelése politikai értelemben több szempontból is indokoltnak volt tekinthető az 1990-es évek első felének Kelet-Közép-Európájában. A biztonsági környezet említett változása mellett azt erősítette, hogy a biztonság kérdéskörén belül ebben az időszakban a régió társadalmi számára a katonai biztonságnál jóval fontosabbá vált annak gazdasági és szociális dimenziója (így például a munkanélküliség és az elszegényedés problémája), illetve – a bűnözés

9 Fontos jeleznünk és különválasztanunk a katonai biztonság, a honvédelem és a Magyar Honvédség melletti szimbolikus és tényszerű elkötelezettséget. Nem vitatjuk, hogy szimbolikus értelemben a magyar politikai elit valamennyi tagja elkötelezett hazánk katonai biztonságának szavatolása mellett. Csupán azt állítjuk, hogy ezt a szimbolikus, verbális és érzelmi elkötelezettség az elmúlt több mint húsz esztendőben alapvetően nem változtatott a védelmi szféra állandósult alulfinanszírozottságán.

10 Ennek a ténynek a délszláv háborúk és a posztszovjet térség fegyveres konfliktusai sem mondtak ellent. A délszláv háborúk ugyanis polgárháborúként indultak, és sohasem terjedtek túl a volt Jugoszlávia területén. A posztszovjet térség fegyveres konfliktusait pedig nemzetközi jogi szempontból nem tekinthetjük államok közötti háborúknak.

gyors növekedésével párhuzamosan – közbiztonsági vetülete.¹¹ Egyszerűbben fogalmazva: sem a társadalmak, sem pedig a politikai elitek nem igazán kérték számon a biztonság katonai területéhez sorolt haderőreformok gyors és következetes végrehajtását a kelet-közép-európai védelmi szférák vezetőin.

Ráadásul a stratégiaalkotást jelentősen megnehezítette az is, hogy az 1989–90-es rendszerváltással kül- és biztonságpolitikai szempontból elméletileg közel fél tucat opció nyílt meg a függetlenné váló kelet-közép-európai országok előtt. A rendszerváltás első éveiben a térség országainak biztonságpolitikai vitáiban elméletileg az alábbi opciók vetődtek fel, (illetve valósultak meg időlegesen):

- a Szovjetunióval/Oroszországgal való – esetleg módosított formájú és tartalmú – szövetség fenntartása (például Belarusz 1992-től, Szlovákia 1993–1998, Szerbia 1995–2000);
- a semlegesség és az el nem kötelezettség alternatívája (például Ukrajna 1991–1996; Moldova 1991-től);
- kísérletek egy közép-európai regionális biztonsági struktúra kiépítésére (például visegrádi együttműködés 1991-től, Délkelet-Európai Együttműködési Kezdeményezés 1996-tól);
- Az önerőre való támaszkodás opciója (Magyarország 1991–94; Szerbia 1991–1995);
- Az összeurópai (kollektív) biztonsági rendszer az EBEÉ/EBESZ keretein belül (1990–1995);
- a nyugat-európai és az észak-atlanti integrációs intézményekhez – az Európai Unióhoz és a NATO-hoz – való csatlakozás.¹²

Bár az opciók megvalósulásának országonként kétségtelenül igen különböző volt a politikai realitása, megemlítésük mindemellett azért fontos, mert egyrészt plasztikusan szemléltetik azt, hogy a rendszerváltást követő biztonságpolitikai fordulat korántsem volt automatikus, illetve a térség egészére nézve nem szükségképpen vezetett egyetlen kizárólagos opció elfogadásához. Másrészt viszont az egyes opciók meglehetősen eltérő képességű és funkciójú haderőt feltételeztek, ami bizonyos értelemben megint csak hátráltatta a haderőreformokat, különösen azoknak a haderő modernizációjára vonatkozó szakaszát. Nem véletlen tehát, hogy a haderőreformokhoz nélkülözhetetlen – bár korántsem elégséges – első releváns biztonságpolitikai alapidokumentumok a térség legtöbb országában csupán 1993–94-ben születtek meg (így Magyarországon is az 1993-as biztonságpolitikai és honvédelmi alapelvek). Sőt, továbbmenve: bizonyos értelemben az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének útkezesése is elbizonytalanította a kelet-közép-európai országok védelmi szféráinak vezetőit, de legalábbis jó hivatkozási alapot jelentett a haderőreformok elodázására, különösen, mivel a NATO elvárásai is a katonai képességek terén csupán 1998–1999, még inkább pedig 2001. szeptember 11-e óta mutattak egyértelműen

11 Lásd MOLNÁR Ferenc: A közvélemény alakulása a biztonságról és a haderők szerepéről a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban és Magyarországon. Új Honvédségi Szemle, 2000/8. 4–23. o.

12 NATO: Csehország, Magyarország, Lengyelország – 1999, Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia, Szlovénia – 2004; Európai Unió: Csehország, Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia – 2004.

egy irányba.¹³ Vagyis a haderők átalakításának stratégia szintű kérdését az országok új külpolitikai pályára állítása kapcsán mutatkozó bizonytalanságok is háttérbe szorították. Tény ugyanakkor, hogy a kelet-közép-európai térség biztonságpolitikai helyzetében stratégiai, geopolitikai értelemben az NATO és az Európai Unió bővítésének napirendre kerülése óta (1997 és 1998 óta) nem következett be lényeges változás. Vagyis e tekintetben nem lett volna akadálya egy katonai stratégia elkészítésének.

A honvédelem kérdésének magyarországi háttérbe szorításában igen komoly szerepe volt és van annak, hogy a magyar társadalom a biztonságot lényegében az elmúlt több mint két évtized során mindvégig elsősorban és hangsúlyosan szociális biztonságként, illetve közbiztonságként értelmezte, s a biztonság katonai dimenzióját nem tartotta fontos tényezőnek a biztonság komplex fogalmán belül.¹⁴ Ez utóbbihoz – paradox módon – a NATO-bővítés is komoly mértékben hozzájárult, hiszen miközben tovább javította az ország biztonsági környezetét, a lakosság és a politikai elit egy része szemében „megoldotta” Magyarország katonai biztonságának garantálását. A biztonságnak ezt a szociális biztonságra szűkített percepcióját megítélésünk szerint alapvetően két dolog erősítette fel a magyarokban a régió más társadalmaihoz képest. Egyrészt az, hogy a Kádár-rendszerben szocializálódott, s az 1970-es évektől az európaihoz közelítő fogyasztáshoz szokott/szoktatott magyar lakosság számára a rendszerváltáshoz való viszonyt legerősebben az 1989 utáni gazdasági visszaesés és elbizonytalanodás negatív élménye befolyásolta.¹⁵ Másrészt az, hogy rendszerváltást követően is több gazdasági-pénzügyi válságperiódust kellett megélnie (1989–1992, 1995–97, 2006–2012), és az ilyen időszakokban pedig a társadalmak számára a

13 Elég talán arra utalni, hogy a NATO a hidegháború utáni korszakban legalább négy markánsan, bizonyos értelemben a katonai követelmények szempontjából is különböző funkciót töltött be: a klasszikus kollektív védelmi, európai béketeremtő-békefenntartó, a bővülésben tetten érhető biztonság-kisugárzó s a 2001 utáni megjelenő globális béketámogató funkciókat. A szövetség tervezési folyamatait figyelembe véve az 1998 előtti időszakot elsősorban a területvédelem jellemezte, s csupán az 1999-es washingtoni csúcson meghirdetett Védelmi Képességek Kezdeményezéssel (DCI), illetve a 2001. szeptember 11-i eseményeket követően tevődött át a figyelem a tervezési rendszeren belül az expedíciós, területen kívüli műveletekre.

14 A magyar átlagpolgár – amint azt a különböző szociológiai vizsgálatok is bizonyítják – rendszerint először a megélhetést garantáló munkahelyek biztonságára, az egészség- és nyugdíjbiztosítási jogosultsághoz kapcsolódó szociális biztonságra (a jelenlegi pénzügyi- és gazdasági világválság közepette a szociális biztonságnál szélesebb gazdasági biztonságra), illetve a társadalmi együttélés belső rendjéhez (az egyes ember életének, személyének, javainak és jogainak biztosításához) kapcsolódó közbiztonságra gondol a biztonság szó hallatán. Kevésbé érzékenyek a nemzetközi biztonságra, amely a hatalmi politizálás hagyományaiban gyökerezik. Lásd: RADVÁNYI Lajos: A magyar lakosság biztonságfelfogása és értékpreferenciái, 1999–2008. In: Nemzet és biztonság, Vol. II. 2009/2. pp. 9–22.; TÁLAS Péter: Integrációk szorításában. A kelet-közép-európai térség biztonságáról 1990–2010. In: HÁDA Béla – LIGETI Dávid – MAJOROS István – MARUZSA Zoltán – MERÉNYI Krisztina (szerk.): Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. ELTE, Új és Jelenkori Történelmi Tanszék, Budapest, 2010. 617–630. o.

15 Ezzel szemben Lengyelországban a korábbi ellátási nehézségeket felszámolásának és az 1981. december 13-ai katonai diktatúrából kinőtt politikai rendszer végének, Romániában a Ceaucescu-diktatúra bukásának, a föderatív országokból létrejött új államok társadalmi számára pedig az önálló nemzetállam pozitív élményét jelentette a rendszerváltás, a hadseregek megteremtése pedig az elnyert állami szuverenitás garanciájaként jelent meg.

gazdasági és szociális biztonságuk megőrzése válik prioritássá (amennyiben – mint Magyarország esetében is – közvetlen katonai fenyegetést nem érzékelnek).

A katonai stratégia késlekedésének okai kapcsán röviden érdemes válaszolnunk arra is, hogy vajon a stratégiaalkotó szakmai elit mikortól állt készen egy modern katonai stratégia elkészítésére? Ne feledjük: az egyik legkomolyabb regionális szinten jelentkező problémát a haderőreformok szempontjából az jelentette, hogy a kelet-közép-európai országok haderőire (eltekintve az újonnan létrejövő, haderővel nem rendelkező államoktól) a Varsói Szerződés időszakából maradt örökség nyomta rá a bélyegét. Ez az örökség egy túlméretezett, struktúrájában, haditechnikájában, kiképzettségében és mentalitásában a Varsói Szerződés keretében végrehajtandó támadó hadműveletekhez tervezett hadsereg volt. Olyan intézmény, amely már pusztán méreteinél fogva is ún. nagy elosztó rendszerként működött, számos olyan működési területtel, amelynek csupán közvetve volt kapcsolata a védelemmel.

Mivel szakmai elit felkészültségére vonatkozó állásfoglalás minden esetben vita tárgyát képez(het)i, hadd idézzük egy valóban elismert hazai szaktekintély, Deák János *A nemzeti katonai stratégiai gondolkodás fejlődése* című, 2012-es írásának néhány gondolatát. „... A stratégiai gondolkodást – az ókortól fogva – a katonák, a hadvezérek és a katonatudósok alakították, fejlesztették ki, de az elmúlt évszázadban a stratégiaalkotás módszereit, algoritmusait a polgári életben, a gazdaságban, így például az üzemi termelés hatékonyságának növelése érdekében továbbfejlesztették. Ma már életünk csaknem minden területén stratégiákat készítenek. Sajnálatos, hogy a modern stratégiaalkotás elvei, modelljei és fogásai a katonai stratégiák megalkotásánál nem mindig érvényesülnek.”¹⁶

A magunk részéről nem vagyunk ennyire szigorú kritikusok. Abból indulunk ki, hogy hazánkban a 1999-es csatlakozást követően teljes mértékben bekapcsolódott a NATO védelmi tervezési és haderő-tervezési folyamataiba. A hazai védelmi képességek első stratégiai felülvizsgálatát – mivel Magyarország eredeti felajánlásait nem tudta időben teljesíteni – 1999–2000 folyamán az első Orbán-kormány hajtotta végre, majd ezt követően – 2002–2003 folyamán – a Medgyessy-kormány is végrehajtott egy védelmi felülvizsgálatot mondván: a korábbi felülvizsgálat elsősorban a forráskorlátok, s nem a szükséges képességek oldaláról közelítette meg a haderőreformot.¹⁷ Ráadásul a honvédelmi tárca 2002 és 2004 között egy jó védelmi tervezési rendszert (TVTR) hozott létre az amerikai tervezési, programozási és finanszírozási szisztéma (PPBS) adaptálásával.¹⁸ Úgy véljük tehát, hogy a hazai stratégiaalkotó szakma nagyjából a 2000-es évek közepétől lényegében már készen állt arra, hogy egy viszonylag tartós katonai stratégia megalkotására legyen képes.

Készen állt annak ellenére, hogy éppen 2002–2003-ban robbant ki az általános rendeltetésű, teljes képességű haderő versus specializált képességű haderőről szóló vita a magyar katonai stratégiák között.¹⁹ Az ilyen és az ehhez hasonló viták azonban

16 DEÁK János: A nemzeti katonai stratégiai gondolkodás fejlődése. Honvédségi Szemle, 2012/6. 3. o.

17 KERN Tamás: A rendszerváltás utáni haderőreform-kísérletek. Eredmények és kudarok. Századvég Műhelytanulmányok 7. 2007; SZENES Zoltán – TÁLAS Péter (szerk.): Tíz éve a NATO-ban. Zrínyi Kiadó, 2009. 84–85. o.

18 SZENES Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989–2012). Honvédségi Szemle, 2012/6. 8–9. o.

19 SZENES Zoltán: Uo. 10. o.

lényegében végigkísérték az elmúlt több mint húsz esztendőt („területvédelem” versus „érdekvédelem”, „missziós képességek” versus „országvédelmi képességek” stb.), s nem ez a vitafolyam volt a katonai stratégia késlekedésének tényleges oka.

Ami a változó biztonsági környezet, a politikai elit és a társadalom érdektelensége mellett leginkább akadályozta és akadályozza egy tartós és hiteles katonai stratégia elkészültét, az a védelmi szféra permanens alulfinanszírozottsága, s e finanszírozás kiszámíthatatlansága.

Szenes Zoltán *A Magyar Honvédség átalakítása (1989–2012)* című, már hivatkozott írásában igen plasztikusan mutatott rá arra, hogy bár az 1989–2012 között hatalomra kerülő kilenc magyar kormány közül hét rendelkezett haderőreform-elképzelésekkel, illetve ambíciókkal, „... valamennyi haderőreform megszakadt vagy 'megbicsaklott' a rendelkezésre álló források elégtelensége miatt.”²⁰

A forráshiány és alulfinanszírozottság miatt a kormányok tulajdonképpen még akkor is kényszerpályára kerültek, ha politikai értelemben elkötelezetteknek mutatkoztak a hadsereg megreformálását illetően. Ugyanis ez esetben is ténylegesen többnyire csupán a haderő-átalakítás „legolcsóbb”, létszám- és eszközcsökkentő fázisát voltak képesek ténylegesen végrehajtani, esetleg a haderőben dolgozók munka- és szociális körülményein igyekeztek javítani a rendelkezésükre álló időszakban és rendelkezésükre álló források birtokában, de a modernizálás legköltségesebb szakaszát (ti. a kiképzési feltételek megváltoztatását, illetve a haderő átfegyverzését és technikai modernizálását) többnyire utódaikra hagyták. Az utódoknak viszont éppen úgy szembe kellett nézniük a forráshiánnyal, mint elődeiknek. Így leggyakrabban egy új haderőreform-konceptió kidolgozásával, illetve megkezdésével menekültek a csapdahelyzetből, ismét a „legolcsóbb” szakasznál (a létszám- és eszközcsökkentésnél) kezdve saját haderő-átalakításukat, s persze ismét utódaikra hagyva a reform „nagy számláinak” (átfegyverzés, technikai modernizáció) kifizetését. Vagyis ez utóbbit csak akkor és annyiban valósították meg, amennyire a biztonság- és védelempolitikai események és folyamatok (elsősorban a nemzetközi missziókban való részvétel, a NATO-csatlakozás és tagság kritériumai) megkövetelték.

Az NKS megalkotásának hazai környezetéről

Az előbbieken azt igyekeztünk jelezni, hogy mivel a sikeres katonai stratégiaalkotás politikai és szakmai feltételei nagyjából a 2000-es évek közepére megteremtődtek Magyarországon, a nemzeti katonai stratégia közel félévtizedes késlekedésének döntően politikai okai voltak. Ha ennél is konkrétan kell megjelölnünk ezeket, akkor leginkább a társadalmi figyelem, a politikai eliten belüli konszenzus hiányát, illetve a mindenkori kormányzati akarat gyengeségét emelhetjük ki. Bennünket azonban most is elsősorban az okok okai érdekelnek, vagyis jelen esetben az, miért nem sikerült konszenzust kialakítani a magyar politikai eliten belül? S nem csupán az NKS, hanem általában a stratégiai kérdések kapcsán. Ez utóbbi jelzése azért kulcsfontosságú, mert azt bizonyítja, hogy nem elsősorban szubjektív okok vezettek az

20 SZENES Zoltán: Uo. 8. o.

állandósult konszenzushiányhoz, hanem sokkal inkább strukturálisak. Egyszerűbben fogalmazva: nem csak a honvédelemmel és Magyar Honvédséggel kapcsolatban nem sikerült nemzeti stratégiát kialakítani a politikai elitnek, hanem általában a nagy elosztórendszerek reformjaival kapcsolatban sem.

Nem hallgathatjuk el, hogy az eliten belüli konszenzushiánynak vannak szubjektív okai is. Ilyen például, hogy szemben más országokkal (például Lengyelországgal), hazánkban máig sem sikerült elérni, hogy a választott képviselők kötelező jelleggel bizonyos alapvető biztonság- és védelempolitikai ismeretekhez (s ezen keresztül modern stratégiai ismerethez és szemlélethez) jussanak hivatalba lépésük előtt. De ilyen magyar sajátosság a politikai elit által oly sokszor pozitív értelemben hivatkozott „kormányzati stabilitás” is (ti. hogy a magyar kormányok és kormánykoalíciók – teljesítményüktől függetlenül – szinte mindig kitöltötték mandátumukat), ami viszont korántsem volt kedvező helyzet a konszenzusteremtés szempontjából. Ezek azonban – megítélésünk szerint – csupán másodlagos okai a stratégiai szemlélet hiányának.

A konszenzus és a stratégiai kultúra elmúlt két évtizedbeli hiányának döntő okát ugyanis abban látjuk, hogy Magyarországon – egyébként hasonlóan a kelet-közép-európai térség számos más országához – egyszerre több olyan integrációs folyamat is lejátszódik, melyek igen különböző, egymástól alapvetően eltérő nemzeti stratégiákat igényelnek.

A kelet-közép-európai térség 1989–90 utáni biztonságpolitikai irányváltását a legáltalánosabban az *európaizálódás*,²¹ a *renacionalizáció*²² és a *globalizáció* fogalmaival ragadhatjuk meg. E három, szinte egy időben zajló folyamat a térség valamennyi országát érintette és érinti ma is. A gazdasági-társadalmi válságból való kilábalás és a gyors modernizáció reményében ugyanis – a bipoláris világrend összeomlását követően – szinte valamennyi kelet-közép-európai nemzet céljai között megjelent az európai politikai értékeken alapuló demokratikus jogállam és a piacgazdaság kialakítása, az

21 Az európaizálódás fogalmát számos szerző, számos különböző értelemben használja. Lásd: LADRECH, Robert: Europeanization of Democratic Politics and Institutions: the Case of France. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 32. No. 1. 1994. 69–88. o.; SMITH, Michael E.: The Europeanization of European Political Cooperation: Trust, Transgovernmental Relations, and the Power of Informal Norms. Political Relations and Institutions Research Group Working Paper 2. November 1996. <http://www.ciaonet.org/wps/smm01/>; RISSE, Thomas – COWLES, Maria Green – CAPORASO, James (eds.): *Europeanization of Domestic Change*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 2001.; OLSEN, Johan P.: The Many Face of Europeanization. ARENA Working Papers, 2002. WP 01/02 http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2002/papers/wp02_2.htm; RADAELLI, Claudio M.: The Europeanization of Public Policy. In: FEATHERSTONE, Kevin – RADAELLI, Claudio M. (eds.): *The Politics of Europeanization*. Oxford University Press, Oxford, 2003. 27–56. o.; Gergana Noutcheva et al.: *Europeanization and Secessionist Conflicts: Concepts and Theories*. In: COPPIETERS, Bruno et al (eds.): *Europeanisation and Conflict Resolution: Cases from the European Pheriphery*. Academia Press, Gent, 2004. 1–35. o. <http://www.ecmi.de/jemie/download/1-2004Chapter1.pdf>; MAJOR, Claudia – POMORSKA, Karolina: *Europeanisation: Framework or Fashion?* CFSP Forum, Volume 3. Issue 5. 2005. szeptember, 1–4. o. www.fornet.info/CFSPforumpastissues.html;

22 A térség biztonság és védelempolitikájának 1990-es évek elejei renacionalizációjáról lásd: DUNAY Pál: *Adversaries All Around? (Re)Nationalization of Security and Defence Policies in Central and Eastern Europe*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations, Clingendael, 1994. 7–11. és 29–35. o.; DUNAY Pál: *Whence the threat to peace in Europe?* In: Pál Dunay et al: *A lasting peace in Central Europe?* Chaillot Papers 20. 1995. október. <http://www.iss-eu.org/>

európai gazdasági, illetve az euro-atlanti biztonsági szervezetekhez való közeledés szándéka, s ezzel együtt a szuverenitás-megosztás tudatos felvállalása. Másfelől viszont – a tömbpolitika által évtizedekig rájuk oktrojált korlátozott szuverenitás fogságából kiszabadulva – valamennyien újrafogalmazták nemzeti érdekeiket, önálló kül- és biztonságpolitikájukat, s igyekeztek az adott körülmények között a lehető legteljesebb körűvé tenni szuverenitásukat (szuverenitás-kiteljesítés). Vagyis visszatértek a nemzetfejlődésnek arra a történelmi útjára, amelyről a második világháborút követően (vagy azt megelőzően) letérni kényszerültek. A térség régi és új államait természetesen nem hagyták érintetlenül a biztonságpolitika globalizációjának az elmúlt másfél évtizedében tapasztalható tendenciái sem. A rendszerváltással együtt járó térségbeli válságok igen hamar rávilágítottak például arra, hogy a nemzeti biztonság hagyományos – elsősorban annak katonai és külpolitikai dimenzióját előtérbe helyező – szűk felfogása idejétmúlt. A posztjugoszláv térség válságának és háborúinak, illetve a posztszovjet térség fegyveres konfliktusainak időszakában a közép- és kelet-európaiak Európában mindenkinél közelebbről figyelhették meg és érzékelhették a működésképtelen államok biztonságpolitikai veszélyességét, illetve a nem állami szereplők (mindenekelőtt a nemzeti és etnikai kisebbségek) növekvő biztonságpolitikai súlyát.

Gyakran hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy a nyugat-európai és a kelet-közép-európai térség társadalmi a nemzetfejlődést illetően eltérő történelmi pályán mozogtak és mozognak alighanem ma is. S itt nem csupán a megkésetttség régóta közismert jelenségére²³ vagy a két térség nacionalizmusainak eltérő jellegére²⁴ kell gondolnunk, de arra is – sőt, témánk szempontjából leginkább arra –, hogy Kelet-Közép-Európa második világháború utáni történetéből gyakorlatilag teljesen kimaradt az integrációnak az az organikus fejlődése, amely Európa nyugati felét a bipoláris világ felbomlásakor az Európai Unió – s ezáltal a politikai integráció felé mutató CFSP és ESDP – létrehozásához vezette. Hajlamosak vagyunk elfeledkezni azokról a nehézségekről is, amelyek az európaizálódás, a renacionalizáció és a globalizáció egyidejűségéből fakadnak. Nevezetesen legfőképpen arról, hogy Kelet-Közép-Európa esetében egy olyan térségről van szó, ahol a társadalmaknak, nemzeteknek, államoknak egyszerre kell adekvát választ és eszközt találniuk a renacionalizáció által felszínre hozott régi megoldatlan problémákra, illetve azokra az új kihívásokra, melyekkel első ízben európaizálódásuk és a globalizációs folyamatokba való bekapcsolódásuk során szembesülnek. Arra, hogy ezek a válaszok és az eszközök sokszor milyen kiáltó ellenmondásba kerülhetnek – például milyen tragikus következményei lehetnek a békés konfliktus-megoldási kísérleteknek ott, ahol a fegyverek ereje az úr; a multikulturális együttéléshez való doktriner ragaszkodásnak

23 Lásd erről BEREND T. Iván – RÁNKI György: Gazdasági elmaradottság, kiutak és kudarcok a XIX. századi Európában. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 508 o.; GERSCHENKRON, Alexander: Gazdasági elmaradottság – történelmi távlatból. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984. 552 o.; BALOGH András – ROSTOVÁNYI Zsolt – BÚR Gábor – ANDERLE Ádám: Nemzet és nacionalizmus. Korona Kiadó, Budapest, 2002, 544 o.

24 Lásd erről SZŰCS Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. Magvető Kiadó, Budapest, 1983. 137 o.; BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In. Bibó István: Válogatott tanulmányok II. kötet. Magvető, 1986. 185–265. o.

ott, ahol a nemzetállamok kialakítása etnikai tisztogatásokhoz vezet – aligha találhatunk szemléletesebb példát a délszláv válságnál.²⁵

A fenti képletet csak tovább bonyolítja, hogy az európaizálódás, a renacionalizáció és a globalizáció folyamata a kelet-közép-európai térség különböző nemzetei esetében – államjogi helyzetüktől, társadalmak szerkezetétől, demokratikus politikai hagyományaik minőségétől, kulturális tradícióiktól, gazdaságaik nyitottságától és fejlettségétől függően – meglehetősen eltérő mélységű és intenzitású volt, és az még ma is. Míg például a renacionalizáció a korábban is önálló államisággal rendelkezők esetében formálisan „csupán” a modern jogállamiság megteremtését, nemzetgazdaságuk piacgazdasággá alakítását, valamint kül- és biztonságpolitikájuk nemzeti alapokra való helyezését jelentette, addig a renacionalizálódás hatására felbomló föderatív államok nemzeteinek esetében az önálló és szuverén nemzetállamiság teljes – társadalmi, politikai és intézményi – vertikumának kiépítésével járt együtt. Míg az előbbi esetben elsősorban a nemzetállam külső integrációjára való felkészülés, illetve az ezt elősegítő európaizálódás lett a domináns probléma, az utóbbiak esetében a nemzetállam belső integrációjának megteremtése, illetve megerősítése lett a rendszerváltás kulcskérdése, és ebben az újjáéledő nacionalizmusokra hárult a legfőbb integratív szerep. Kissé leegyszerűsítve: arról van szó, hogy a kelet-közép-európai országok többségében a társadalom nemzetközi integrációját meg kellett és meg kell előznie nemzeti integrációjuknak. Vagy még egyszerűbben szólva: a régió államainak nemzetközi érdekeik megfogalmazása előtt definiálniuk kellett és kell nemzeti érdekeiket, ha másért nem is, hogy hatékonyan tudják képviselni őket a nemzetközi szervezetekben.

Az Európai Unióba való belépést 2004 májusában sikerként, elsősorban külpolitikájuk történelmi sikereként élték meg a csatlakozó országok társadalmi és politikusai. Az ünnepi hangulat közepette kevés szó esett arról, hogy az integráció sok tekintetben kényszerpálya a kelet-közép-európai térség kisállamai szempontjából. A kívülmaradásból származó hátrányok miatt ugyanis nem volt reális alternatívája az EU-csatlakozásnak. Kevés szó esett arról is, hogy az unióba való belépés aktusa csupán annyit jelent, hogy a csatlakozó társadalmak az európai periféria centrumából átléptek az európai centrum periferiájára. A csatlakozás történelmi hozadéka pedig nem más, mint az érdekérvényesítés integráción belüli új lehetőségeinek megnyílása. Új, de korántsem könnyebb lehetőségeinek, hiszen a kelet-közép-európai kisállamoknak fokozottan számolniuk kell azzal, hogy az unión belüli kölcsönös függőség és határaiknak a „négy szabadság” általi átjárhatósága tulajdonképpen korlátozza képességeiket szuverenitásuk és autoritásuk teljes körű fenntartására. S ami talán ennél is lényegesebb: amennyiben nem tudják ellensúlyozni a gazdasági integráció kényszerét, s nem találják meg azokat a kulcsterületeket, amelyek ténylegesen megnyitják számukra az érdekérvényesítés új keretek közötti lehetőségeit, aligha lesz esélyük a centrum periferiájáról való továbblépésre.²⁶

25 A délszláv válságról lásd JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó Kft., Budapest, 1999. 374 o.; JUHÁSZ József – MAGYAR István – TÁLAS Péter – VALKI László: Koszovó. Egy válság anatómiája. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 392 o.; JUHÁSZ József – MÁRKUSZ László – TÁLAS Péter – VALKI László: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003, 328 o.

Mindezzel csupán érzékeltetni szeretnénk volna, hogy a kelet-közép-európai és ezen belül a magyar politikai elit a rendszerváltást követően korántsem került egyszerű helyzetbe a stratégia-alkotás, illetve a stratégiai kultúra kialakulása szempontjából. Mindez persze nem jelentette azt, hogy a rendszerváltást követő két évtizedben ne lettek volna stratégiáinak nevezett, illetve minősített céljai Magyarországnak – például felelősség a határon túli magyarokért, a NATO- és az EU-csatlakozás –, míg azonban az előbbi kapcsán csupán a kérdés fontosságában (s nem a megoldásban), az utóbbiak kapcsán elsősorban a tagság elérésének céljában volt kimutatható ténylegesen erős konszenzus a politikai eliten belül. Azonban sem a NATO-tagság, még kevésbé pedig az EU-tagság kapcsán eddig nem került sor arra a tisztázó vitára, hogy Magyarországnak milyen hosszú távú stratégiai jellegű nemzeti érdekei vannak a tagság kapcsán, s ezeket milyen stratégiai jellegű politikával kívánja érvényesíteni a szervezeteken belül.

Ha tehát a hazai környezet szempontjából tekintünk a nemzeti katonai stratégiára, s általában a haderő átalakítására, a honvédelmi tárcának nem igen van szégyenkeznivalója: jóllehet nehéz körülmények között (a biztonsági környezet változása, a politikai figyelem hiánya, a permanens alulfinanszírozottság, a hosszú távú forrásfeltételek állandó módosulása), s nem hiányosságok nélkül, de a nagy elosztórendszerek közül az elsők között sikerült strukturálisan átalakítani a Magyar Honvédséget. Ráadásul olyan két évtized során, amikor állami szinten sajnos nem érvényesültek a hosszú távú tervezés szempontjai (nota bene: csupán a második Orbán-kormány tűzte napirendre a stratégiai kormányzati irányítási rendszer kiépítését [!]), s amikor a nagy elosztórendszerek politikailag népszerűtlen reformjára, illetve bizonyos szektorális reformokra többnyire csak a külső kényszerek (elsősorban a NATO- és az EU-csatlakozás) miatt szánta rá magát a magyar politikai elit.

Az NKS és a hazai stratégiai gondolkodás elemei

Írásunknak a Nemzeti Katonai Stratégia készésével és megszületésének körülményeivel foglalkozó gondolatait abban a reményben tettük közzé, hogy sikerül pontosabban meghatároznunk hazánk katonai stratégiájának helyi értékét, s így hitelesebben beszélhetünk annak jellemzőiről is. Például arról, hogy a magyar stratégiai kultúra állapotának és a védelmi szférára fordított/fordítandó források állandósult bizonytalanságának komoly szerepe van abban, hogy a magyar nemzeti katonai stratégia inkább „fehér könyv” jellegű (vagyis az ország biztonság- és védelempolitikai célkitűzéseit rendszerbe foglaló, azok elérését vázoló leíró dokumentum), semmint egy, a cél-eszköz rendszert minden elemében stratégiai időtávra (általában legalább 8–10 évre, 10–15 éves kitekintéssel) tervező stratégia. Továbbá arról, hogy a Nemzeti Katonai Stratégia megszületésével csak az utóbbi években nyerte el a magyar stratégiai dokumentumok rendszere hierarchikus teljességét (a NATO stratégiai koncepciója – nemzeti biztonsági stratégia – nemzeti katonai stratégia – védelmi tervezéshez készített miniszteri irányelvek).

Összehasonlításképpen: a magyarhoz képest az Egyesült Államokban a stratégiai dokumentumok rendszere három szintre rendeződik: a legátfogóbb dokumentum a

26 VAS Mária Éva: Nemzeti érdekérvényesítés a multilaterális diplomáciában. Ph.D. értekezés. Vass Mária Éva. Budapest, 2002. 60. o.

műfaji elvárásokat.³² Igazi minőségét azonban megfogalmazásainak konkrétsága/bizonytalansága alapján állapíthatjuk meg.

A magunk részéről Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának legnagyobb pozitívumát abban látjuk, hogy a gazdasági-pénzügyi válság közepette is néhány konkrétummal támasztja alá az ország nemzetközi ambíciósintjét, a Magyar Honvédség feladatait. Így nevesíti:

- 1000 fő egyidejű, nemzetközi műveletekben történő alkalmazását (38. pont);
- a tervezett stratégiai időtávra, azaz 2022-ig tervezhető prognózist nyújt a védelmi költségvetés GDP-arányos mutatóját illetően (2016-ig a 2012-es évi honvédelmi költségvetés nominálértékének megőrzése, majd évente 0,1%-os emelése 2022-ig) (55. pont);
- továbbá, hogy konkretizálja a védelmi költségvetés belső arányainak javítását: személyi kiadások (40%) – működési kiadások (30%) – fejlesztési kiadások (30%) (56. pont).

A másik oldalon viszont a stratégia negatívumának tekintjük és kritikaként kell jeleznünk, hogy

- a 2016-ig szóló védelmi költségvetés-prognózis nominálértéke valójában reálértéken csökkenést jelent az infláció függvényében, amelyet az ún. „védelmi infláció” – azaz a védelmi kiadások egyes tételei, különösen a haditechnikai eszközök beszerzése tekintetében érvényesülő – a normál inflációnál magasabb értékcsökkenés tovább súlyosbít;
- a 2016–2022 közötti forrásbővülés politikai szándéknyilatkozaton alapul, így egyrészt nem tudja megoldani a jelenlegi égető – forrásigényes – problémákat (így például a helikopter-beszerzést), másrészt további egy-három kormányzati ciklusra vonatkozik, így megvalósulása a gazdasági helyzet függvényében a politikai szándéktól függetlenül is kétséges lehet;
- a Nemzeti Katonai Stratégia „az országvédelmi képességek alapjainak megteremtéséről” ír, amelyeket szükség esetén tovább lehet/kell fejleszteni – ennek módjáról, eszközeiről, megvalósításáról azonban nem esik szó, ahogy ezeket a „képességeket” vagy ezek „alapjait” sem határozza meg a dokumentum;
- a haderő képességeinek megőrzése (és fejlesztése) szempontjából meghatározó haditechnikai fejlesztésekről érdemben nem esik szó a stratégiában, mint ahogy arról sem, hogy a fent jelzett 40–30–30 százalékos belső költségvetési arányt hogyan lehet megvalósítani.

Utóbbiakhoz azonban hozzá kell tennünk, hogy a stratégia készítői egyrészt mindig „hozott anyagból” dolgoznak, vagyis a politika által megadott politikai iránymutatásra, forráskeretekre és forrástrendekre támaszkodhatnak, másrészt valószínűleg elég tapasztalt szakemberek ahhoz, hogy tudják: napjainkban (ti. a gazdasági-pénzügyi válság

32 Miként azt már fejezet és alfejezet címeinek felsorolása is jelzi: I Bevezető. II. Alapvetések. III. Működési környezet. A. Biztonsági környezet. (A biztonságot és stabilitást erősítő folyamatok, A biztonság és stabilitás ellen ható folyamatok) B. A Szövetségi tagság és a nemzetközi egyezmények. C. A haderő alkalmazásának jellemzői. D. Erőforrások. IV. A Magyar Honvédség feladatai. V. Képességek. A. A képesség fejlesztés alapvető szempontjai. B. Képességfejlesztési irányelvek. C. Végrehajtási irányelvek. VI. Záró rendelkezések.

körülményei között) a katonai szükségletek hosszú távú tervezési igényeinek nincs állami támasza, a hosszú távú tervek nem tudnak szervesen kapcsolódni a biztonságot és garanciát adó kormányzati stratégiai tervezésbe. Vagy, egyszerűbben fogalmazva: a gazdasági szükségsszerűségek közepette a magyar kormányok „felülírják” a haderőtervezéshez szükséges finanszírozási „ígérvényeket”, s amíg a Honvédelmi Minisztériumnak megadott hosszú távú forrásadatok rövid idő alatt bizonytalanná válhatnak vagy megváltozhatnak, hitelesen aligha lehet konkrétabb stratégiát alkotni. Mindez elsősorban azért probléma, mert rövid távú tervezéssel viszont nem lehet fegyverrendszereket lecserélni (új helikoptereket, páncélozott harcjárműveket, tüzérségi eszközöket stb. vásárolni), ezek ugyanis olyan méregdrága eszközök, hogy csak hosszú távon finanszírozhatóak. Tárgyilagosan azonban tegyük hozzá: e problémákkal (ti. a forráscsökkenéssel, s az ebből fakadó jövőbeni bizonytalanságokkal) nem vagyunk egyedül Európában.

A katonai stratégia, illetve általában a stratégiai dokumentumok konkrétumaiból – miként írásunk elején már említettük – szerencsés esetben kirajzolódnak a stratégiai kultúrának a politikai elit által hordozott és preferált elemei. Ha ilyen szempontból vizsgáljuk meg a 2012 decemberében elfogadott Nemzeti Katonai Stratégiát (1656/2012. [XII. 20.] Korm. határozat), az alátámasztani látszik a magyar stratégiai kultúra vizsgálata során eddig azonosított elemeket, azaz:

- *pacifista*, vagyis a nemzetközi rendszerben a viták békés rendezését támogató külpolitikát preferálja, amely a katonai erőt a külpolitika egyik meghatározó eszközének tekinti, de előnyben részesíti a nem katonai eszközöket;
- *a katonai erő használatát erős korlátok között tartja lehetségesnek*, nemzetközi szervezetek – elsősorban a NATO, az EU, illetve az EBESZ és az ENSZ – keretei között vagy koalíciós műveletekben, legitim felhatalmazással, elsősorban válságkezelési és humanitárius feladatokra;
- *a többnemzeti koalíciós műveletekben a Magyar Honvédség erőit elsősorban harci kiszolgáló támogató feladatok ellátására tartja alkalmasnak, nagy hangsúlyt helyezve a kockázatcsökkentésre*, a személyi veszteségek – mind a műveleti terület polgári áldozatainak, mind a Magyar Honvédség veszteségeinek – lehető legalacsonyabb szinten tartására;
- *a szövetséges katonai műveletekben való magyar részvétel célját kettős értelemben határozza meg: a nemzetközi rendszer stabilitásának megőrzése, helyreállítása és a válságok továbbgyűrűzésének megakadályozása, valamint a szövetségesi szolidaritás demonstrálása a NATO-n és az EU-n belül egyaránt.*

* * *

A magyar katonai stratégiából kiolvasható stratégiai kultúraelemek nem egyedülállóak vagy különlegesek, alapvetően illeszkednek az európai nemzetek többségének stratégiai kultúraelemeihez. Ez három szempontból fontos:

- egyrészt biztatást jelent arra vonatkozóan, hogy előbb vagy utóbb hazánkban is kialakul egy koherens stratégiai kultúra.
- Másrészt biztosítéka és bizonyítéka annak, hogy Magyarország már képes egy szűkebb értelemben vett funkcionális biztonsági kultúra alapján nemzetközileg együttműködni.
- Végül harmadrészt, reményt ad arra, hogy a magyar stratégiai kultúra elemei egyszer az európai és euro-atlanti biztonsági identitás kulcsfontosságú építőkövei lesznek/lehetnek.

Csiki Tamás

Az új nemzeti katonai stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében

Magyarországon 2012 decemberében fogadták el az új Nemzeti Katonai Stratégiát, a Magyar Honvédség feladatrendszerét és képességfejlesztésének irányait a következő 8–10 évre meghatározó dokumentumot. A stratégiai jövőképet európai kitekintéssel és néhány Magyarországhoz hasonló méretű ország stratégiájával összehasonlítva lehet objektíven értékelni.

Annak ellenére, hogy kontinensünk jelenleg a béke, stabilitás és biztonság korábban sosem látott korszakát élvezi, a nemzetközi stratégiai környezet dinamikus átalakulását jól jelzi, hogy az elmúlt bő húsz évben Európa országainak legalább három alkalommal volt (lehetett) szüksége arra, hogy felülvizsgálják nemzeti védelempolitikájukat és a fegyveres erők jövőképevel, feladatrendszerével kapcsolatos koncepcióikat. A hidegháborút követő években az alapjaiban megváltozott biztonságpolitikai környezetre kellett reagálni, túllépve a blokkpolitikán és egy nagyméretű európai fegyveres konfliktus fenyegetésén. Az ezredfordulóhoz közeledve Kelet-Közép-Európa országainak euro-atlanti integrációja, NATO- és EU-csatlakozása formálta át a térség államainak fenyegetettség-percepcióját, és megváltoztatta a fegyveres erők felhasználásának jellegét, az országvédelemről a koalíciós válságkezelő műveletekre helyezve a hangsúlyt.¹ Végül a 2008 óta tartó gazdasági válság – amely Európát, ezen belül Kelet-Közép-Európát különösen keményen sújtotta – a stratégiai célok felülvizsgálatának újabb hullámát kényszerítette ki. A tanulmány célja, hogy e változások fényében nemzetközi kontextusba helyezze a 2012 decemberében elfogadott magyar Nemzeti Katonai Stratégiát² (NKS), és komparatív szemlélettel értékelje az abban foglaltakat.

A nemzetközi stratégiaalkotás gyakorlati tapasztalatai azt mutatják, hogy a stratégiai dokumentumok tartalma – a stratégiaalkotó céljaitól függően – széles spektrumon értékelhető a deklaratív-kommunikációs célú irányelvektől a részletesebb, de még

1 Számos esetben ezt a nemzeti biztonsági stratégiák szintjén a 2001-ben (New York, Washington), 2004-ben (Madrid) és 2005-ben (London) bekövetkezett stratégiai terrortámadásokra adott reakció egészítette ki.

2 1656/2012. (XII. 20.) Kormányhatározat

leíró (deskriptív) fehér könyveken át az előíró (preskriptív) szemléletű, feladatszabó stratégiáig, amelyek a feladatok mellett az erőforrásokat és a megvalósítás módját is megjelenítik. Mivel meggyőződésünk szerint – és értékelésünk tükrében – az új magyar Nemzeti Katonai Stratégia „fehér könyv” funkciót tölt be, a nemzetközi kitekintésben két dolgot is szem előtt kell tartanunk. Egyrészt azt, hogy a katonai stratégia ilyen formában történő megfogalmazásával Európában nem vagyunk egyedül, e dokumentum több nemzet esetében is hasonló formában jelenik meg, amely mindjárt lehetőséget is ad a konkrétumokat hiányoló kritikára az objektív külső értékelés szempontjából. Másrészt pedig megfigyelhető az a tendencia, hogy a gazdasági-pénzügyi válság miatt a stratégiai tervezés egyik alappilléret jelentő kiszámítható gazdasági előrejelzés hiánya bizonyos stratégia-alkotási funkciókat és fejlesztéseket egyszerűen nehezen tervezhetővé tett, ezért egy általánosabb, „lazább elrendezésű” dokumentum több mozgásteret biztosít a politikai és katonai vezetés részére a következő tervezési-fejlesztési időszakra. Annak érdekében, hogy a tanulmány értékelése teljes mértékben konstruktív legyen, záró gondolataink között néhány javaslatot fogalmazunk meg az NKS-ben foglaltak további tervezésére, bontására és végrehajtására vonatkozóan.

A stratégiaalkotás európai tapasztalatai

A stratégiai dokumentumok funkcionalitása – mondhatjuk úgy, „használhatósága” – szempontjából átfogó képet kaphatunk a Külkapcsolatok Európai Tanácsa (European Council on Foreign Relations – ECFR) összegző tanulmánya³ alapján, amely az Európai Unió – a kutatás időszakában még – 27 tagállamának nemzeti stratégiai dokumentumait vizsgálta meg, és hasonlította össze Európában. Miközben tanulmányunk a 2010 óta elfogadott katonai stratégia jellegű dokumentumokra fókuszál, két okból is érdemes és szükséges a szélesebb stratégiai körképet vizsgálnunk. Egyrészt az európai tapasztalatok még ma is azt mutatják, hogy több ország esetében elmosódnak a határok a nemzeti biztonsági, védelmi és katonai stratégiák között, olykor fehér könyvekben egyesítve ezek funkcióit, olykor egyik-másik dokumentumot kihagyva – hiszen „általános recept” a stratégiaalkotásra nem létezik, és azt a nemzeti hagyományok, az elmélet és gyakorlat egyaránt alakítja. Másrészt a szélesebb kitekintés lehetővé teszi, hogy a magyar katonai stratégiát több szempontból is vizsgáljuk, és megalapozottabb értékelést adjunk arról. Kiemelten a katonai elemeket a tanulmány második felében egy szűkebb körű komparatív elemzés vizsgálja öt, Magyarországgal összemérhető kelet-közép-európai kis NATO-tagállam (Csehország, Szlovénia, Horvátország, Észtország, Litvánia) 2010 óta készült katonai stratégiai dokumentumai esetében, ugyanis a funkcionális különbségek mellett itt is megjelennek az eltérő tartalmi hangsúlyok.

3 Oliver de France, Nick Whitney: *Europe's Strategic Cacophony*. ECFR Policy Brief, 2013. http://ecfr.eu/page/-/ECFR77_SECURITY_BRIEF_AW.pdf Megtekintve: 2013. 06. 01. Az alapkutatást a francia Institute de Recherche Stratégique de l'Ecole Militaire (IRSEM) végezte. Olivier de France, Nick Whitney: *Étude comparative des livres blancs des 27 États membres de l'UE: pour la définition d'un cadre européen*. Elérhető: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/185008/2037037/file/Etude%2018-2012.pdf> Letöltés: 2013. 06. 01.

Az ECFR európai stratégiai dokumentumokat összehasonlító tanulmánya rámutat arra, hogy ezek nélkülöznek bármilyen egységes vagy koherens stratégiai szemléletet. Már önmagában azok sokszínűsége arról árulkodik, hogy az egyes államok milyen sokféleképpen tervezik stratégiai céljaikat és hajtják végre az azok eléréséhez szükséges lépéseket. Viszont ha ezeket össze kívánjuk hasonlítani, kiinduló feltevésünknek annak kell lennie, hogy egy „stratégiának” egyértelmű célokat azonosító, súlypontokat képző, előíró szemléletű, az eszközöket és erőforrásokat a célokhoz rendelő és a végrehajtót, valamint a végrehajtás módját és időkeretét pontosan meghatározó dokumentumnak kell lennie – a sikeres és hatékony megvalósítás ugyanis ezek nélkül törvényszerűen kétséges marad.

A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a stratégiában meghatározott céloknak túl kell menniük azon, hogy a biztonsági környezetet leírják, és azt is tartalmazniuk kell, hogy az adott ország milyen irányba kívánja befolyásolni a külső s belső folyamatokat, a biztonsági környezetet, és hogyan tervezi ezt megvalósítani a gyakorlatban. Hasonlóképpen, bármilyen célkitűzés akkor lehet hiteles, ha azt katonai téren körültekintő haderőtervezés, a civil szférában a végrehajtók kapacitásainak tervezése támasztja alá, azonosítva a (képesség)fejlesztés menetrendjét, elvárt végeredményét és a (képesség)fejlesztésre szánt erőforrásokat. Az „elvárt végeredményt” pedig nem csupán a biztonsági környezet bizonyos változása jelenti – hiszen azt külső, független tényezők is befolyásolják –, hanem valamely képesség (haderőstruktúra, fegyveres erők mérete, haditechnikai eszközök modernizációja stb.) kialakítása. Ehhez azonban meg kell határozni, mivel akar rendelkezni az adott ország a tervezési ciklus végén. Összességében tehát egy funkcionálisan jó, megalapozott és végrehajtható stratégiai dokumentumnak az alábbi jellemzőkkel és tartalmi elemekkel kell bírnia:

- A biztonsági környezet átfogó szemléletű értékelése – beleértve a kihívások, kockázatok, fenyegetések mellett a lehetőségeket is.
- A megfogalmazott jövőkép és célok megvalósításához szükséges előíró szemlélet.
- A célok–eszközök–végrehajtók–végrehajtási módszerek egysége.
- Konkrét tervezési célok (haderőstruktúra, képességek) azonosítása.
- A tervezési időszak erőforrásainak pontos azonosítása és ütemezése.

Ezzel szemben az ECFR által vizsgált 27 ország dokumentumai komoly hiányosságokat mutatnak: jelentős részük egyszerűen idejétmúlt (a gazdasági válság előtti időkből származik), és csupán néhány követi átfogó módon a stratégiai környezet változásait, beleértve például a transz-atlanti kapcsolatok változását az utóbbi években. A biztonsági környezet értékelése (ti. a kihívások, a kockázatok és a fenyegetések áttekintése) szinte mindenhol megjelenik, de csak kevés esetben azonosítják pontosan a fegyveres erők feladatait vagy az egyes szervezetek felelősségi területeit a kezelésükben.⁴ Jellemzők az olyan általános célkitűzések, mint például a szövetséges államokkal összehangolt képességfejlesztés, azonban csak néhány esetben határozzák meg

4 Az értékelés kiemeli például, hogy miközben a kiberbiztonság terén megjelenő kihívásokat (kiberbűnözés, kritikus és kormányzati infrastruktúrák elleni kibertámadások) sok esetben konkrét fenyegetésként azonosítják, ezzel szemben nem szólnak arról, hogy ezek kezelése civil vagy katonai feladat, mely szervezetre esik a védekezés súlypontja vagy koordinációja, milyen erőforrásokat mozgósítanak a kibervédelmi képességek fejlesztésére.

azt, hogy mely területeken, kivel és milyen céllal alakítanának ki mélyebb együttműködést, vagy hogyan értékelik a nemzeti szuverenitás és a képességmegosztás által felmerülő érdekellentéteket.

Tekintettel arra, hogy ezek általános tapasztalatok, fontos hangsúlyozni, hogy az egyes országokban a stratégiai tervezés mindig politikai döntések függvénye, és amikor a megalapozott politikai döntésekhez szükséges kiszámítható körülmények nem állnak fenn, vagy a politikai akarat nem egyértelmű, a források nem prognosztizálhatóak, a stratégiai tervezési folyamat is deformálódik és veszít hatékonyságából. Ezzel együtt vannak olyan országok Európában, amelyek számára a funkcionális nemzeti stratégiai dokumentumok elkészítése is megoldható volt, azonban végrehajtásukat csak utólag lehet majd értékelni.

Európai stratégiai körkép

Értékelve az uniós tagállamok nemzeti stratégia dokumentumait, a kutatók hat kategóriába sorolták be az egyes országokat stratégiáik aktualitása, látásmódja és funkcionális felépítése alapján. Eszerint *nagystratégák* (grand strategists), *stratégák* (strategists), *globalisták* (globalists), *lokalisták* (localists), *kimaradók* (abstentionists) és *sodródók* (drifters) között tehetünk különbséget az alábbiak szerint:⁵

- *Nagystratégák*: Európában – nem meglepő módon – két ország, Franciaország és Nagy-Britannia azok, amelyek országuk tradíciói, nemzetközi ambíciói és fegyveres erőik képességei alapján valóban „nagystratégiában” gondolkoznak nemcsak globális kitekintésük, hanem átfogó megközelítésük alapján is. Franciaország közelmúltban kiadott Fehér Könyve⁶ és a végrehajtás forrásait biztosító Védelmi Tervezési Költségvetési Törvény⁷ megvalósítják azt a funkcionalitást, amely alapján a célkitűzések és végrehajtás egy átfogó stratégia vízió mentén koherens egységet képeznek. Az új stratégiai dokumentum a tartalmi elemek áttekintése nélkül sorra veszi és értékeli a geostratégiai trendeket és azok Franciaország biztonsági környezetére gyakorolt hatását, azonosítja az ország biztonságára hatást gyakorló kihívásokat, kockázatokat, fenyegetéseket, valamint a felmerülő lehetőségeket. Mindezekkel kapcsolatban meghatározza a francia nemzeti érdekeket, illetve egyértelmű és konkrét feladatokat szab a francia fegyveres erőknél. A Fehér Könyv definiálja a haderő struktúráját, nemzeti és nemzetközi műveleti ambíciószintjét és haditechnikai fejlesztési irányait, részletes tételeit a 2019-ig tartó tervezési időszak végéig. Annak ellenére, hogy az új Fehér Könyv a forráselvonás következtében csökkenti a haderő korábbi képességeit, a tervezési időszak stratégiai célkitűzései és a végrehajtás módja koherens egységet tükröz.

5 De France, Whitney: pp. 4–8.

6 Livre Blanc sur la Défense et la Sécurité nationale, 2013. június. Elérhető:

<http://www.defense.gouv.fr/content/download/206186/2286591/file/Livre-blanc-sur-la-Defense-et-la-Securite-nationale%202013.pdf> Letöltés: 2013. 06. 10.

7 *Loi de programmation militaire 2009–2014*. Elérhető: <http://www.defense.gouv.fr/sga/le-sga-en-action/budget-finances-de-la-defense/budget/lpm-2009-2014> Letöltés: 2013. 06. 10.

Nagy-Britannia esetében a 2010-es Stratégiai és Biztonsági Felülvizsgálat eredményeit összegző dokumentumot⁸ és az ennek alapján készített Nemzeti Biztonsági Stratégiát⁹ kiegészíti egy tízéves haderő-jövőkép,¹⁰ egy átfogó Védelmi Technológiai Fehér Könyv¹¹ és a tízéves Védelmi Beszerzési Terv.¹² Ezek alapján elmondható, hogy nemcsak az ország biztonsága fenntartásának feladatai és a nemzeti érdekérvényesítés célkitűzései derülnek ki a következő évtizedre vonatkozóan, hanem a 2020-as új haderőmodell (Army 2020) kialakításának lépései is.¹³ Mindkét ország esetében jellemző, hogy nemzetközi ambícióikból eredően nagyobb hangsúlyt kellett helyezniük arra, hogy csökkenő fegyveres képességeikkel hogyan képesek biztosítani szerepvállalásukat, autonóm cselekvési és erőketítő képességüket.

- *Stratégák*: Hasonlóan megalapozott, de spektrumában szűkebb stratégiai elképzelésekkel rendelkeznek az európai „stratégák”: Csehország, Svédország és Finnország. A cseh stratégiai dokumentumok¹⁴ részletesen értékelik a stratégiai környezet változásait, és ezek fényében határozzák meg a nemzeti stratégiai célokat, valamint az elérésükhöz szükséges eszközöket és forrásokat. Meghatározzák a végrehajtáshoz szükséges képességfejlesztési, védelmi ipari, humánerőforrás-követelményeket a haderőtervezés rendszerében. A svéd¹⁵ és finn¹⁶ dokumentumok egyaránt következetesen felépített és átfogó stratégiát formálnak – utóbbit 2013-ban ismét frissítették. Mindkét esetben fontos hangsúlyt fektetnek az európai (EU) és regionális (NORDEF) együttműködési formákban rejlő lehetőségek és nemzeti érdekek összehan-

8 *Securing Britain in an Age of Austerity: The Strategic Defense and Security Review.*

Elérhető: http://www.direct.gov.uk/prod_consum_dg/groups/dg_digitalassets/@dg/@en/documents/digitalasset/dg_191634.pdf. Letöltés: 2013. 05. 28.

9 *A Strong Britain in an Age of Austerity: The National Security Strategy.* Elérhető:

http://www.direct.gov.uk/prod_consum_dg/groups/dg_digitalassets/@dg/@en/documents/digitalasset/dg_191639.pdf. Letöltés: 2013. 05. 28.

10 *Transforming the British Army – Modernising to face an unpredictable future.* Elérhető:

http://www.army.mod.uk/documents/general/Army2020_Brochure.pdf. Letöltés: 2013. 05. 28.

11 *National Security Through Technology: Technology, Equipment and Support for UK Defense and Security.* Elérhető: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/27390/cm8278.pdf Megtekintve: 2013. 05. 28.

12 *Equipment Plan 2012–2022.* Elérhető: <http://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2013/03/MOD-equipment-plan-full-report.pdf>. Letöltés: 2013. 05. 30.

13 Bár a kritikák ez esetben egyes stratégiai fegyverrendszerek (így a hadászati nukleáris elrettentést biztosító tengeralattjárók és rakétáik) modernizációja és műveleti (hírszerző, megfigyelő, célmegjelölő, felderítő – ISTAR) képességek kapcsán megkérdőjelezzik, hogy a jelenlegi tervezés alapján a következő évtizedben biztosíthatóak-e?

14 *White Paper on Defence, 2011.* Elérhető: http://merln.ndu.edu/whitepapers/Czech_ENG_2011.pdf

Security Strategy, 2011. Elérhető: http://merln.ndu.edu/whitepapers/CzechRep_Security_Strategy_ENG_2011.pdf

Defence Strategy, 2012. Elérhető: <http://www.army.cz/scripts/file.php?id=143716&down=yes> Letöltés: 2013. 06. 11.

15 *A Functional Defense. Swedish Government Bill.* Fact Sheet, 2009. Elérhető:

<http://www.government.se/content/1/c6/12/31/54/0002c3f6.pdf> Letöltés: 2013. 06. 11.

16 *Finnish Security and Defense Policy 2012.* Elérhető:

http://vnk.fi/julkaisukansio/2012/j05-suomen-turvallisuus-j06-finlands-sakerhet/PDF/VNKJ0113_LR_En.pdf Letöltés: 2013. 06. 11.

golására, és megvalósul a fent említett funkcionalitás a célok–eszközök–végrehajtás egysége és a források mellérendelése tekintetében.

- *Globalisták*: Funkcionális szempontból több ország (így például Hollandia, Németország, Spanyolország, Szlovénia) esetében azt tapasztaljuk, hogy miközben gondolkodásában, stratégiai kitekintésében globális stratégiai dokumentumokat fogadtak el, amelyek azonban a megvalósítás tekintetében hiányosságokat vagy nem tisztázott részleteket tartalmaznak. A 2011-ben elfogadott Spanyol Biztonsági Stratégia¹⁷ a geopolitikai szint felé „csúszott el”, és kevésbé részletezi a műveleti szintet, illetve a stratégia megvalósítását. Miközben a geostratégiai változásokat kifejezetten részletesen és innovatív módszertannal tárgyalja (az általános trendek mellett kiemeli és különböző közegekre – szárazföld, légtér, tenger, világűr, kibertér, információs tér – bontva vizsgál ún. kockázatnövelő tényezőket), ezekhez általánosságban illeszti a stratégiai célokat, a biztonsági környezet befolyásolási lehetőségének, a priorizálásnak különösebb jele nélkül. A fegyveres erők fejlesztése, a haderőstruktúra jövőképe, annak finanszírozása – azaz a stratégiában foglalt végrehajtása kevesebb figyelmet kapnak. Hasonlóképpen, a holland stratégiai jövőképet bemutató dokumentum,¹⁸ melynek kidolgozási módszertana valóban rendkívül komplex és minden stratégiai szereplőt bevont a folyamatba, bőségesen foglalkozik a stratégiai környezet leírásával, de a haderő feladatainak megvalósításáról, végrehajtásáról és az ehhez szükséges fejlesztésekről lényegesen kevesebbet ír. Mind a spanyol, mind a holland dokumentumok hosszasan foglalkoznak ugyanakkor az ország számára *fontos értékek* (például demokratikus egyenlőség) és *elvek* (például a védelem felelőssége) értelmezésével. Még kevésbé valósul meg a stratégiai funkció a német Védelempolitikai Irányelvek¹⁹ esetében – amely valahol félúton helyezkedik el egy nemzeti biztonsági és egy katonai stratégia között –, amely sokkal inkább a kockázatok, kihívások és fenyegetések listája, azonban nem tartalmaz iránymutatást arra vonatkozóan, hogy Németország milyen konkrét lépésekkel kíván ezekre reagálni, vagy milyen eszközökkel alakítaná biztonsági környezetét. A stratégiai célkitűzések egysége azért sem valósulhat meg, mert a védelempolitikai feladatrendszer tovább részletező dokumentumok – a 2004-es Katonai Doktrína és a 2006-os Fehér Könyv – jóval megelőzték a jelenlegi Irányelveket, más stratégiai környezetre reflektálnak, így nem is tükrözhetik napjaink realitását, új dokumentumok pedig eddig nem készültek.

17 Spanish Security Strategy – Everyone’s Responsibility. Elérhető: <http://www.lamoncloa.gob.es/nr/rdonlyres/ef784340-ab29-4dfc-8a4b-206339a29bed/0/spanishsecuritystrategy.pdf>. Letöltés: 2013. 06. 11.

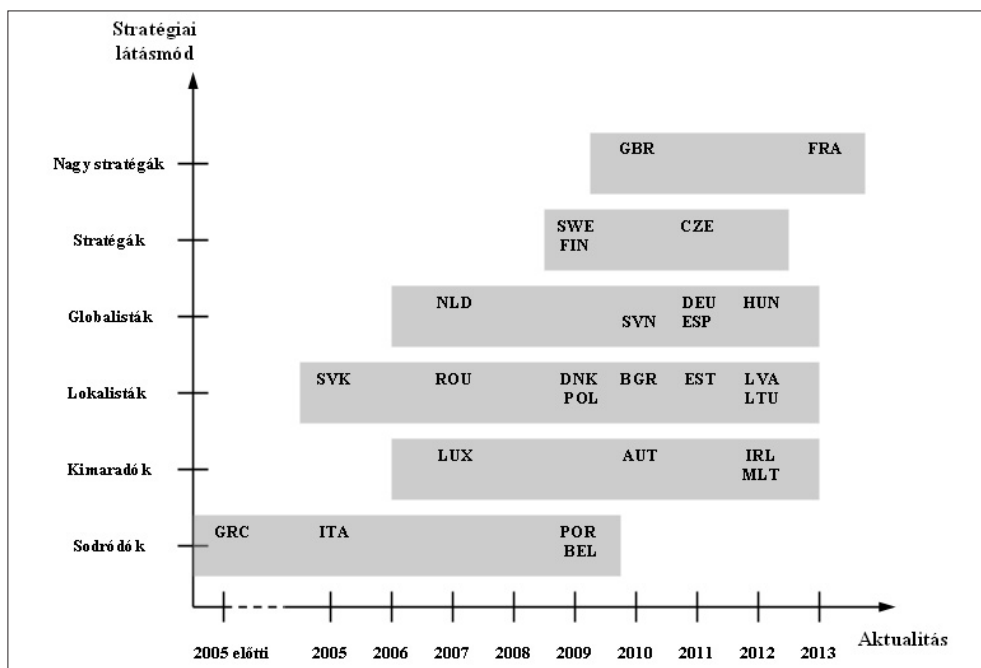
18 *Future Policy Survey*, 2010. Elérhető: http://www.defensie.nl/_system/handlers/generaldownloadHandler.ashx?filename=/english/media/Summary_and_conclusions_Future_Policy_Survey_tcm48-153793.pdf Letöltés: 2013. 06. 12.

19 *Defense Policy Guidelines – Safeguarding National Interest – Assuming International Responsibility – Shaping Security Together*. 2011. Letöltés: http://www.nato.diplo.de/contentblob/3150944/Daten/1318881/VM_deMaiziere_180511_eng_DLD.pdf Megtekintve: 2013. 06. 12.

A „stratégákhoz” sorolja a kutatás Szlovénia mellett Magyarországot is, mind a Nemzeti Biztonsági Stratégia,²⁰ mind a Nemzeti Katonai Stratégia²¹ tekintetében, hiszen a biztonsági környezet értékelése kifinomult és átgondolt, azonban inkább leíró. Hozzá kell tennünk, hogy ágazati stratégiaként az NKS feladata lenne a katonai vonatkozású célkitűzések megvalósításának „bontása” és erőforrások hozzárendelése a haderőfejlesztés feladatainak függvényében. Mivel az NKS jellegében inkább iránymutató „fehér könyv” (lásd a tanulmány értékelését később), ez csak korlátozott mértékben valósult meg (és az NBS is csak általánosságban rendelkezik az erőforrásokról és végrehajtásról).²² Összességében a „globalisták” stratégiai dokumentumaikban széles spektrumú kitekintést biztosítanak, de ezek inkább leíró, mint előíró szemléletűek, így a stratégiai célok megvalósításáról keveset árulnak el.

- *Lokalisták*: A globalistákkal ellentétben ezek az államok aprólékosan foglalkoznak stratégiai céljaik elérésével, a végrehajtás részleteivel. Stratégiáik funkcionalitását az csökkentik, hogy a nemzetközi kitekintés súlypontja a közvetlen (ti. egy adott régióhoz köthető) biztonsági környezetre és az ott megjelenő kihívásokra, fenyegetésekre fókuszál; a tágabb (globális, vagy NATO-, EU-szinten megjelenő) problémáknak kevesebb figyelmet szentelnek. A balti államok²³ és Lengyelország²⁴ esetében ennek oka egyértelműen Oroszország meghatározó szerepe a térség államainak biztonságfelfogásában, Bulgária²⁵

-
- 20 1035/2012. (II. 21.) Kormányhatározat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Elérhető: http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf Megtekintve: 2013. 06. 12.
- 21 1656/2012. (XII. 20.) Kormányhatározat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának elfogadásáról. Elérhető: http://www.kormany.hu/download/d/05/c0000/2012_1220_NKS.PDF Letöltés: 2013. 06. 12.
- 22 Az ECFR elemzői Magyarország esetében kiemelik például a kibertérben megjelenő fenyegetéseket, miszerint: „Elsődleges feladat a kibertérben ténylegesen jelentkező vagy potenciális fenyegetések és kockázatok rendszeres felmérése és prioritizálása, a kormányzati koordináció erősítése, a társadalmi tudatosság fokozása, valamint a nemzetközi együttműködési lehetőségek kiaknázása.” A stratégia azonban ezen nem megy túl abban a tekintetben, hogy mindezt hogyan, milyen eszközökkel, mely szervezetek felelősségi körébe utalva kívánják megvalósítani. Ez egyébként igaz a 2013-ban elfogadott Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiára is, bár ez esetben is a „fehér könyv” jelleg számlájára írható mindez, ugyanis bizonyos mértékben az alacsonyabb rendű szabályzók, mint például az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló törvény már legalább a felelősségi körökről és szervezetekről többet mond.
- 23 Észtország: *National Defence Strategy*, 2011. Elérhető: http://www.kaitseministeerium.ee/files/kmin/img/files/KM_riigikaitse_strateegia_eng%28%29.pdf *National Security Concept of Estonia*, 2010. Elérhető: http://www.vm.ee/sites/default/files/National_Security_Concept_of_Estonia_2010.pdf *National Security Concept*, 2011. Elérhető: http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/2011_EN_ND.ashx Megtekintve: 2013. 06. 13.
- Lettország: *State Defence Concept*, 2012. Elérhető: http://www.mod.gov.lv/Par_aizsardzibas_nozari/Politikas_planosana/Konceptijas/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/2012_va_EN.ashx *National Security Strategy*, 2012 Elérhető: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=433830 *Military Strategy*, 2012 Elérhető: [http://www.kam.lt/download/32127/the%20military%20strategy%20\(3\).doc](http://www.kam.lt/download/32127/the%20military%20strategy%20(3).doc) Megtekintve: 2013. 06. 13.
- 24 *Defense Strategy of the Republic of Poland*, 2009 Elérhető: http://www.wp.mil.pl/pliki/File/English/strategia_obronnosci_eng.pdf Megtekintve: 2013. 06. 13.
- 25 *White Paper on Defense and the Armed Forces of the Republic of Bulgaria*, 2010. Elérhető: http://www.mod.bg/en/doc/misc/20101130_WP_EN.pdf Megtekintve: 2013. 06. 13.

A 27 EU-tagállam²⁶ stratégiai dokumentumainak relatív pozíciója az aktualitás és stratégiai látásmód alapján²⁷

és Románia²⁸ esetében pedig a Fekete-tenger és a Balkán térségének problémái. Ezen országok esetében a „globális kitekintést” a NATO-szerepvállalás és az Egyesült Államok vonatkozásában megfogalmazott stratégiai partnerség jelenti, ami elsősorban formális (kollektív védelem) és informális (amerikai csapatok állomásoztatása például a rakétavédelmi rendszer elemei miatt) biztonsági garanciák megtartására vonatkozik. Ugyanakkor az EU közös biztonság- és védelempolitikája (CSDP) kis súlyt kap, leginkább csak a Lisszaboni Szerződés kölcsönös segítségnyújtási záradékával és a CSDP-döntéshozatalban való részvétellel kapcsolatban. Az EU Harccsoportok alkalmazására vagy a közös képességfejlesztésre (Pooling and Sharing, Genti Folyamat) vonatkozó stratégiai elképzelések ezekben az esetekben teljesen általánosak vagy hiányosak.

26 Az országok EU-kódjai alapján: GBR: Nagy-Britannia, FRA: Franciaország, SWE: Svédország, CZE: Csehország, FIN: Finnország, NLD: Hollandia, DEU: Németország, HUN: Magyarország, SVN: Szlovénia, ESP: Spanyolország, SVK: Szlovákia, ROU: Románia, DNK: Dánia, BGR: Bulgária, EST: Észtország, LVA: Lettország, POL: Lengyelország, LTU: Litvánia, LUX: Luxemburg, AUT: Ausztria, IRL: Írország, MLT: Málta, GRC: Görögország, ITA: Olaszország, POR: Portugália, BEL: Belgium. Az áttekintésben azért szerepel 26 ország, mert Ciprus egyáltalán nem rendelkezik ilyen jellegű stratégiai dokumentummal.

27 Oliver de France, Nick Whitney: *Europe's Strategic Cacophony*. ECFR Policy Brief, 2013. http://ecfr.eu/page/-/ECFR77_SECURITY_BRIEF_AW.pdf Letöltés: 2013. 06. 01.

28 *Romania's National Security Strategy*, 2005. Elérhető: http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/15286/ipublicationdocument_singledocument/ad89b866-fe51-4987-b293-221be20c0453/en/ROMANIA.pdf Megtekintve: 2013. 06. 13.

- *Kimaradók*: Nemzeti hagyományaikból (semlegesség) vagy stratégiai helyzetükből (stabil biztonsági környezet, törpeállam) adódóan néhány európai állam kis hangsúlyt fektet a védelempolitikára. Ausztria, Málta és Luxemburg nem rendelkezik teljesen önálló védelmi minisztériummal sem, és Ausztria kivételével²⁹ nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett nemzeti biztonsági vagy katonai stratégiáról, csupán általános irányelvekről, éves beszámolókról, amelyek nem tükröznek átfogó stratégiai gondolkodást – annak ellenére, hogy nyilván ezen országok esetében is beszélhetünk egyértelmű nemzeti érdekekről és biztonságpolitikai célokról.³⁰ Bár Írország esetében létezik egységes stratégiai dokumentum,³¹ annak tartalma eléggé vegyes, ugyanis inkább külpolitikai és kereskedelmi stratégia – így miközben a halászattal kapcsolatos problémák (melyek nemzetgazdasági szempontból igazolhatóan fontosak) komoly szerepet kapnak, addig a védelmi tervezés szóba sem kerül.
- *Sodródók*: Négy ország (Görögország, Olaszország, Portugália és Belgium) esetében az ECFR elemzői igen kritikus értékelést adtak, és pusztán az európai stratégiai gondolkodás farvizén sodródóként azonosították azokat. Ez elsősorban azon alapul, hogy előbbiek esetében nem találhatunk a jelenlegi biztonsági környezet és stratégiai folyamatok szempontjából releváns stratégiai dokumentumot (ami létezik, az bőven idejétmúlt), míg utóbbiak esetében a *Kimaradókra* jellemző laza irányelvek és éves jelentések alapján nem látjuk, milyen stratégiai jövőképpel rendelkezhetnek ezek az országok és fegyveres erők.

Miközben el kell ismernünk, hogy a stratégiai tervezés a nemzeti hagyományok és stratégiai kultúra által messzemenően meghatározott folyamatok, így nincs olyan „elvárt minimum”, amelyet bármely európai ország nemzeti biztonsági vagy katonai stratégiájával szemben megfogalmazhatnánk. A fenti áttekintés rávilágít arra, hogy funkcionális szempontból számos hiányossággal küzdenek ezek a dokumentumok, függetlenül attól, hogy kis vagy nagy országról beszélünk. A következőkben szűkebb körben végezzük el az összehasonlító funkcionális értékelést öt ország esetében, kifejezetten a katonai vonatkozásokra koncentrálna.

Néhány 2010 óta elfogadott dokumentum összehasonlító értékelése

Csehország, Szlovénia, Horvátország, Észtország és Litvánia esetét azért tartjuk összevethetőnek a magyar Nemzeti Katonai Stratégiával, mert NATO-tagállamokról,

29 *Weissbuch 2010*. Elérhető:

http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/155915/ipublicationdocument_singledocument/f8a1568a-97df-4caf-9ecc-bc03b274a75e/de/weissbuch2010_ger.pdf Megtekintve: 2013. 06. 13.

30 Tegyük hozzá, az osztrák Fehér Könyv egy átfogó dokumentum, amely több olyan területtel is foglalkozik (például a védelmi célú kutatás-fejlesztéssel), amivel a jobb megítélésű dokumentumok sem. Véleményünk szerint az ECFR elemzői leginkább a hagyományosan az ENSZ békefenntartásra korlátozódó osztrák szerepvállalás és a hangsúlyozott semlegesség miatt tekintenek Ausztriára „kimaradó” országnak, ugyanis az összeurópai stratégiai gondolkodásban kevés szerepet vállalnak. Ez azonban nem jár együtt védelempolitikai passzivitással.

31 *Statement of Strategy, 2011–2014*. Elérhető: <http://www.dfa.ie/uploads/documents/dfat%20statement%20of%20strategy%202011-2014.pdf> Letöltés: 2013. 06. 13.

méretüket tekintve kis országokról és a tágabb értelemben vett közép-európai térséghez tartozó országokról van szó, amelyek 2010-ben vagy azóta fogadtak el stratégiai dokumentumokat. Az összehasonlítást az alábbi dokumentumok alapján végezzük:

- Csehország: Védelempolitikai Fehér Könyv (2011),³² Nemzeti Biztonsági Stratégia (2011),³³ Védelmi Stratégia (2012).³⁴
- Szlovénia: Nemzeti Biztonsági Stratégia (2010),³⁵ A Fegyveres Erők Hosszú Távú Fejlesztési Terve 2025-ig.³⁶
- Horvátország: A Fegyveres Erők Hosszú távú Fejlesztési Terve, 2006–2015,³⁷ Nemzeti Biztonsági Stratégia – Tervezet (2010).³⁸
- Észtország: Nemzeti Biztonsági Konceptió (2010),³⁹ Nemzeti Védelmi Stratégia (2011),⁴⁰ Nemzeti Védelmi Fejlesztési Terv 2013–2022.⁴¹
- Litvánia: Nemzeti Biztonsági Stratégia (2012),⁴² Nemzeti Katonai Stratégia (2012).⁴³

Következtetések és ajánlások

A 2008 óta tartó gazdasági válság hatásai az európai haderőkre vélhetően csak a hidegháború végének hatásához lesznek mérhetőek. Az elmúlt 4–5 év tapasztalatai, valamint a jelenlegi trendek és előrejelzések alapján a nagyarányú forráselvonás és az ezt követő haderő- vagy képességszökkentések az egész kontinensen általánosnak mondhatóak, és közép-, akár hosszú távon is állandósulhatnak. Eközben Európa biztonsági környezete nem csupán gyorsan és dinamikusán változik, de egyrészt újabb válságok alakulnak/alakulhatnak ki a szomszédos régiókban (az „arab tavasz” kapcsán kialakult instabil és gyenge államok köre Észak-Afrikában és a Közel-Keleten),

32 Elérhető: http://merln.ndu.edu/whitepapers/Czech_ENG_2011.pdf Letöltés: 2013. 06. 19.

33 Elérhető: http://merln.ndu.edu/whitepapers/CzechRep_Security_Strategy_ENG_2011.pdf Letöltés: 2013. 06. 19.

34 Elérhető: <http://www.army.cz/scripts/file.php?id=143716&down=yes> Letöltés: 2013. 06. 11.

35 Elérhető: http://merln.ndu.edu/whitepapers/Slovenia_Resolution-NSS_ENG_2010.pdf Letöltés: 2013. 06. 21.

36 Elérhető: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/ReDPROSV25_slo_en.pdf Megtekintve: 2013. 06. 21.

37 Elérhető: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=cab359a3-9328-19cc-a1d2-8023e646b22c&lng=en&id=154936> Megtekintve: 2013. 06. 21.

38 Horvátország esetében ugyan még csak tárgyalási fázisban van az új stratégia, de az ismert részletek alapján érdemes értékelnit, hiszen már tükröznie kell az ország NATO- és EU-csatlakozásának hatásait is. Elérhető: http://www.morh.hr/images/stories/aktualne teme/sns/sns_nacrt.pdf Megtekintve: 2013. 06. 20.

39 Elérhető: http://www.vm.ee/sites/default/files/National_Security_Concept_of_Estonia_2010.pdf Megtekintve: 2013. 06. 20.

40 Elérhető: http://www.kaitseministeerium.ee/files/kmin/img/files/KM_riigikaitse_strategia_eng%282%29.pdf Megtekintve: 2013. 06. 20.

41 Elérhető: http://www.kaitseministeerium.ee/files/kmin/nodes/13373_NATIONAL_DEFENCE_DEVELOPMENT_PLAN_2013.pdf Megtekintve: 2013. 06. 20.

42 Elérhető: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=433830 Megtekintve: 2013. 06. 20.

43 Elérhető: [http://www.kam.lt/download/32127/the%20military%20strategy%20\(3\).doc](http://www.kam.lt/download/32127/the%20military%20strategy%20(3).doc) Megtekintve: 2013. 06. 20.

másrészt új, a transzatlanti térség államainak belső stabilitását veszélyeztető fenyegetések jelennek meg (kiberbűnözés, kritikus infrastruktúraelemek elleni kibertámadások). Ebben a kiszámíthatatlan, nehezen tervezhető környezetben kellett az elmúlt években Európa államainak – így Magyarországnak is – felülvizsgálni a haderőik helyzetét, jövőképét, és a képességmegőrzés és képességfejlesztés lehetőségeit. Ezt az elemző-értékelő és tervező folyamatot nehezíti az is, hogy a gyorsan változó biztonsági környezet percepciója, az érzékelt fenyegetések köre még a stabil és békés európai államok esetében is heterogének és más-más súlypontra irányulnak, ami rendkívüli módon megnehezíti a stratégiai törekvések összehangolását.

A 2012 decemberében elfogadott Nemzeti Katonai Stratégia a stratégiai dokumentumok hierarchiájába beágyazva, *ágazati stratégiaként* átfogó képet ad az ország biztonsági környezetéről, az érzékelt kockázatokról, kihívásokról és fenyegetésekről, a fegyveres erők feladatrendszeréről, illetve a magyar stratégiai kultúra számos eleméről, így az ország nemzetközi ambíciószintjéről, külpolitikai céljairól és prioritásairól, és a katonai erő használatával kapcsolatos álláspontjáról. Nemzetközi összehasonlításban a jelenlegi NKS inkább „fehér könyv” (az ország biztonság- és védelempolitikai célkitűzéseit rendszerbe foglaló, azok elérését vázoló leíró dokumentum), mint a cél-eszköz rendszert minden elemében stratégiai időtávra (reálisan legalább 8–10 év, kitekintéssel 10–15 év) tervező stratégia. Az öt országos összehasonlító értékelés azt is megmutatta, hogy a magyar Nemzeti Katonai Stratégiával kapcsolatban szakmai-tartalmi szempontból mind pozitívumokat, mind negatívumokat azonosíthatunk.

A tartalmi értékelést esetünkben azonban funkcionális értékeléssel is ki kell egészítenünk az elvégzett európai és szűkebb regionális áttekintés tapasztalatai alapján. Ebben – ahogy a tanulmány során végig – kiinduló feltevésünk az, hogy egy „stratégiának” egyértelmű célokat azonosító, súlypontokat képző, előíró szemléletű, az eszközöket és erőforrásokat a célokhoz rendelő, és a végrehajtót, valamint a végrehajtás módját és időkeretét pontosan meghatározó dokumentumnak kell lennie. Korábban meghatározott szempontjainkat követve a következő értékelést adhatjuk:

- *A biztonsági környezet átfogó szemléletű értékelése* – beleértve a kihívások, kockázatok, fenyegetések mellett a lehetőségeket is – a Nemzeti Katonai Stratégia esetében globális és regionális szinten és a biztonság átfogó értelmezésének megfelelően valamennyi területen alapos, körültekintő és szakmai szempontok alapján sem hagy kívánnivalót maga után.
- *Az elvárt jövőbeni „végállapot” megvalósításához szükséges előíró szemlélet* tekintetében az NKS szerepelteti azokat az általános elveket és jellemzőket, amelyeknek a Magyar Honvédségnek – szélesebb értelemben a magyar védelmi szférának és az országvédelmi rendszernek – az ország biztonságának fenntartásához, illetve a nemzetközi műveleti szerepvállaláshoz meg kell felelnie. A dokumentumban a nemzeti önerő, az országvédelem és a tartalékos rendszer kiépítésének követelményeivel megjelennek a „lokális” stratégiai gondolkodás elemei is. Azonban az előíró szemléletet nem vezeti át egy konkrét „haderőképre”, azaz stratégiai távlatban a dokumentum alapján nem lehet felmérni, hogy a Magyar Honvédség a tervezési időszak végére milyen haderőszerkezettel, állománnyal, haditechnikai eszközökkel – összefogla-

lóan, milyen képességekkel – fog rendelkezni. Ez megnehezítheti a stratégia alapján tájékozódó katonai szervezetek, a külföldi szövetségesek és partnerek, egyben a magyar társadalom tájékozódását, informálódását is.⁴⁴

- A *célok–eszközök–végrehajtók–végrehajtási módszerek* egysége a Nemzeti Katonai Stratégiában töredékesen jelenik meg, olykor a legalapvetőbb kérdésekben is fehér foltokat hagyva. Példának okáért: miközben több helyen szerepel, hogy „A Magyar Honvédségnek képesnek kell lennie a műveletek teljes spektrumában történő részvételre” (81. pont), arról nem szól a stratégia, hogy hogyan, milyen erővel, eszközökkel vagy időtávon lesz erre képes. Ez elsősorban azért problémás kérdés, mert a nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy bármilyen általános célt vagy képességekövetelményt is határoz meg egy stratégiai dokumentum, ha nem látható kialakításának lépésről lépésre történő útja, a szükséges források és a felelős végrehajtó szervezetek, nem sok reális esély van arra, hogy a gyakorlatban megvalósítható lesz a célkitűzés.
- A *konkrét tervezési célok (haderőstruktúra, képességek) azonosítása* szinte teljes mértékben hiányzik az NKS-ből, amit döntően annak tulajdonítunk, hogy ez a „fehér könyv” funkcióhoz nem feltétlenül tartozik hozzá. Ugyanakkor abban a tekintetben ez hiányosságot jelent, hogy a katonai képességfejlesztés alapküldetése nem ad semmilyen támpontot arra vonatkozóan, hogy a következő évtizedben milyen területeken tervez fejlesztéseket. Konkrét példát említve: a Magyar Honvédség egyik kiemelten kommunikált fejlesztéséről, az önkéntes tartalékos rendszerről az NKS semmilyen konkrétumot (létszám, a fejlesztés ütemezése, finanszírozás, stb.) nem tartalmaz.
- A *tervezési időszak erőforrásainak pontos azonosítása és ütemezése* hasonlóképpen „vázlatos”. A GDP-arányos védelmi kiadások szintjére vonatkozó „politikai kötelezettségvállaláson” és a védelmi költségvetés belső felhasználási arányainak célján túlmenően az NKS nem tartalmaz a stratégiai tervezéshez támpontot adó *sarokszámokat sem* – tételes bontásról nem is beszélve. E mögött ez esetben a „fehér könyv” jelleg mellett a stratégia kialakításának időszakában (2012) tapasztalható nagyfokú nemzetgazdasági bizonytalanságot látjuk, ugyanis tervezhető stratégia akár a legnagyobb pénzügyi részletességgel is, ha a tervek alapját jelentő gazdasági előrejelzések hónapról-hónapra jelentősen változnak. Ilyen környezetben indokoltnak érezzük a bizonyos fokú óvatosságot.

44 Úgy véljük, hogy miközben a Magyar Honvédség állományának természetesen a belső szabályzók pontos képet adhatnak a következő években tervezett és megvalósuló változásokról, fejlesztésekről, nemzetközi szövetségeseink számára fontos lenne az átlátható haderőtervezés, amennyiben viszonyossági alapon azt szeretnénk elősegíteni, hogy kölcsönösen növelni tudjuk haderőink interoperabilitását, és fokozni tudjuk a nemzeti és többnemzeti képességfejlesztési szinergiákat. Hasonlóképpen, a transzparencia és információáramlás növelését a magyar társadalom irányába is fontosnak tartjuk, ugyanis ez tovább erősítheti a lakosság körében a Magyar Honvédség legitimitását, támogatottságát és elismertségét – különösképpen a jelenleg tapasztalható forráshiányos környezetben. A tapasztalható „információhiány” bizonyos mértékig indokolható az adatok és információk nemzetbiztonsági szempontból érzékeny jellegével, azonban a nemzetközi gyakorlat nem támasztja alá azt, hogy ne lehetne ezeket racionális szinten kommunikálni – mint azt a közelebbről vizsgált államok közül Csehország, Horvátország és a Balti államok esetében is láthatjuk (Nem beszélve nyugat-európai államok többségéről, ahol az átláthatóság biztosítása nem esetleges, hanem alapvető elvárás).

A leírtak fényében – tekintettel a Nemzeti Katonai Stratégia elfogadása óta eltelt időre és a tervezést segítő körülmények kiszámíthatóbbá válására – javasoljuk a fenti szempontok hatékonyabb érvényre juttatását a Kormányzati Stratégiai Irányításról (KSIR) szóló 38/2012. kormányrendelet alapján kidolgozásra kerülő Miniszteri Programban és a rövid-, közép-, illetve hosszú távú haderő-fejlesztési tervekben.

Végül, de nem utolsó sorban jelezni kívánjuk, hogy bármely értékelés szubjektív jellege csökkenthető, ha a jelenleg is zajló tervezési folyamatba az érintett szakmai közösségek, katonai szervezetek szélesebb körét is bevonják – bizonyos funkcionális területeken beleértve ebbe a védelmi ipar (kutatás-fejlesztés és szolgáltatók) és a civil szféra (az önkéntes tartalékosok vonatkozásában érintett munkaadók) szereplőit, valamint szövetségeseinket, nemzetközi partnereinket is.

	<i>Csehország</i>	<i>Szlovénia</i>	<i>Horvátország</i>	<i>Észtország</i>	<i>Litvánia</i>	<i>Magyarország</i>
I. Stratégiai környezet						
<i>Milyen földrajzi fókuszú fenyegetésekkel számol?</i>	Globális kitekintésű összefüggésekben, hatás-mechanizmusokban gondolkodik.	Globális kitekintésű, kiemelve az ország „csomóponti fekvését” (Nyugat-Balkán, Mediterrán térség, Közép-Európa).	Globális kitekintésű, délkelet-európai hangsúllyal.	A globális trendeket megjeleníti, de az euro-atlanti térségre fókuszál, balti hangsúllyal.	Globális kitekintés nélküli, Európára (NATO, EU), kiemelten a Baltikumra fókuszál, orosz hangsúllyal.	Globális kitekintésű, összefüggésekben, hatás-mechanizmusokban gondolkodik, de előtérbe kerülnek a nemzeti önerő és az országvédelem kérdései is
<i>Milyen jellegű fenyegetésekkel számol? (Biztonságértelmezése átfogó-e?)</i>	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, hangsúlyos új típusú kihívások.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, hangsúlyos új típusú kihívások.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások.
<i>Milyen keretben képzelet el a honvédelmet és a nemzetközi műveleteket?</i>	Nemzeti alapon, illetve NATO és EU keretben. ENSZ és EBESZ békeműveletek.	Nemzeti alapon, illetve NATO és EU keretben. ENSZ és EBESZ békeműveletek.	Nemzeti alapon, illetve NATO és EU keretben. ENSZ és EBESZ békeműveletek.	Nemzeti alapon, illetve NATO és EU keretben. (ENSZ, EBESZ alig jelenik meg.)	Nemzeti alapon, illetve NATO és EU keretben. (ENSZ, EBESZ alig jelenik meg.) Az Egyesült Államok stratégiai partner.	Nemzeti alapon, illetve NATO és EU keretben. ENSZ és EBESZ békeműveletek. Az Egyesült Államok stratégiai partner.
<i>Hogyan viszonyul a katonai erő alkalmazásához? Van-e definiált ambíciószintje?</i>	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben globális telepíthetőséggel, ENSZ-mandátumhoz kötve válság-kezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többszemélyes kötelekben): zászlóalj méretű szárazföldi vagy légi komponens műveleti törzssel 6 havi rotációval. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többszemélyes kötelekben): zászlóalj méretű „összhaderőnemi” komponens 12 havi rotációval. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többszemélyes kötelekben): összesen egy megerősített zászlóalj méretű komponens két egyidejű műveletben, 7-30 napig önállóan fenntartva. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószintet nem nevesít. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többszemélyes kötelekben): Lettországtól 15.000 km-es távolságban szakasz, 5000 km-es körben század, 3000 km-es körben két század erejű kontingens részvétele. 2016-ig a nemzetközi szerepvállalás minimum 390 fő.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többszemélyes kötelekben): Lettországtól maximum 1000 fő. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.

	<i>Csehország</i>	<i>Szlovénia</i>	<i>Horvátország</i>	<i>Észtország</i>	<i>Litvánia</i>	<i>Magyarország</i>
II. Fegyveres erők						
<i>Változott-e 2008 óta, és hogyan: a védelmi költségvetés,¹ a haderő-létszám és –szervezet; az egyes költségvetési területek finanszírozása?</i>	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2007–2012 között 1,6%-ról 1,1%-ra csökkent. A személyi kiadások aránya 43%-ról 52%-ra nőtt, a fejlesztések aránya 32%-ról 21%-ra csökkent. Képességfejlesztésre 2006-ban 19%-ot, 2011-ben 9%-ot költöttek. A haderő létszáma 2007–2011 között csökkent: a teljes állomány 37.400-ról 31.700-ra, az aktív katonák létszáma 12.900-ról 8.000-re.	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2007–2012 között 1,5%-ról 1,2%-ra csökkent. A belső felhasználásról a stratégiai dokumentumok nem írnak, a NATO-célok elérése szerepel távlati célkitűzésként. A haderő létszámában (9.500 fő) a dokumentumok nem terveznek változást.	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2007–2012 között 1,6%-ról 1,7%-ra nőtt. 2007–2011 között a személyi kiadások 61,7%-ról 44,6%-ra, a fenntartási költségek 28,5%-ról 27,7%-ra csökkentek, a fejlesztések 9,3%-ról 27,7%-ra nőttek. A haderő létszámában (16.000 fő) a dokumentumok nem terveznek változást.	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2007–2012 között 2,1%-ról 1,7%-ra csökkent. A védelmi költségvetés belső arányairól és a haderőlétszámáról a dokumentumok nem tartalmaznak információt.	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2007–2012 között 1,7%-ról 1%-ra csökkent. A védelmi költségvetés belső arányairól és a haderőlétszámáról a dokumentumok nem tartalmaznak információt.	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2007–2012 között 1,3%-ról 0,8%-ra csökkent. A védelmi költségvetés belső arányait előírja a dokumentum (40%-30%- 30%), de a haderőlétszámáról és a haderőnemi összetételről nem tartalmaz információt.
<i>Milyen a stratégiai jövőkép, változik-e a fegyveres erők alkalmazási köre?</i>	Az ország elleni agressziót középtávon sem tekintik valószínűnek, a fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés marad.	Az ország elleni agressziót középtávon sem tekintik valószínűnek, a fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés marad.	Az ország elleni agresszió esélye középtávon is nagyon kicsi, a fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés.	Az ország elleni agresszió esélye csekély, de nem zárható ki teljesen; a fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés.	Nem deklarálják az ország elleni agresszió esélyét; a fegyveres erők alkalmazási köre a honvédelem, a civil és a katonai válságkezelés.	Hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadás veszélye jelenleg elenyésző mértékű, és a jelenlegi folyamatok középtávon is ezt valószínűsítik. A fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés marad.

	<i>Csehország</i>	<i>Szlovénia</i>	<i>Horvátország</i>	<i>Észtország</i>	<i>Litvánia</i>	<i>Magyarország</i>
<i>A nemzetközi együttműködés fokozása megjelenik-e a képességfejlesztés területén/ hogyan?</i>	Megjelenik a NATO (Smart Defense) és EU (Pooling and Sharing), valamint a regionális (V-4) együttműködés. Nemzeti specializáció: CBRN. Együttműködési területeket nem emel ki.	Kiemelt hangsúlyt kap a NATO, egyes elemek (légtér-ellenőrzés) teljes integrálásával. Megjelenik az EU és a multilaterális együttműködés is. Nemzeti specializációt, együttműködési területet nem emel ki.	A K+F+I együttműködés fokozása a NATO és EU szervezeteivel (de szövetségben belüli együttműködési területek még nem jelentek meg a csatlakozást megelőzően.)	Kiemelt hangsúlyt kap a NATO, egyes elemek (légtér-ellenőrzés) teljes integrálásával; és nagy hangsúlyt az EU – leginkább a biztonsági garanciákat erősítő képesség-fejlesztésben. Nemzeti specializáció: kibervédelem. Együttműködési területet nem emel ki.	Kiemelt hangsúlyt kap a NATO, egyes elemek (légtér-ellenőrzés) teljes integrálásával. Megjelenik a balti államok közötti védelmi integráció. A képességfejlesztés egyértelmű terepe a NATO, az EU mint „katalizátor” szerepel.	Megjelenik a NATO, EU és regionális keretekben folyó többnemzeti képességfejlesztési együttműködés, de nemzeti specializációt, együttműködési területeket nem emel ki.
<i>A fegyveres erők feladatai: milyen súllyal jelenik meg a területvédelem / érdekvédelem (válságkezelés)?</i>	A nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként.	A nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként.	A nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként; fenntartva, hogy a Balkánon destabilizáló események törhetnek.	Bár a nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként, a képességfejlesztés döntően a honvédelmi (területvédelmi) erőkre koncentrál.	Bár a nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként, a képességfejlesztés döntően a honvédelmi (területvédelmi) erőkre koncentrál.	A képességfejlesztésben az országvédelem, a műveleti alkalmazásban a válságkezelő műveletek jelennek meg nagyobb súllyal.
III. A stratégiai dokumentum(ok) funkcionalitása – a feladatokhoz rendel-e:						
<i>Eszközöket?</i>	Igen	Igen	Igen	Részben nevesít	Részben nevesít	Részben nevesít.
<i>Forrásokat?</i>	Igen	Nem nevesít	Igen	Részben nevesít	Nem	Igen
<i>Végrehajtókat és módszereket?</i>	Igen	Részben nevesít	Igen	Részben nevesít	Nem	Nem

- 1 A védelmi költségvetésre vonatkozó adatok forrása a SIPRI Military Expenditures Adatbázisa. Elérhető: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database Letöltés: 2013. 06. 25.

Szabó Miklós

A hadtudományi tevékenység a Magyar Néphadseregben és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián az 1970-es évek második felében

A *Hadtudomány* 2013/1–2. számában az olvasók megismerkedhettek a magyar hadtudomány fejlesztése érdekében az 1970-es évtized első felében néphadseregi és akadémiai szinten meghozott döntésekkel, azok eredményeivel és időnkénti kudarcaival. A szerző úgyszintén bemutatta az ebben a periódusban hadtudományi fokozatot szerzett 42 főt, s a legjelentősebbnek ítélt értekezések címeinek felidézésével érzékeltette, hogy mennyiben járulhattak hozzá az ebben a fél évtizedben felmerült lényegi hadművészeti kérdések megválaszolásához. Jelen tanulmányában a szerző e folyamat 1975–1979. évi továbbfejlődését foglalja össze.

A '70-es évek második fele egyértelműen az egyre mélyülő újabb hidegháborús periódus jellegét öltötte magára. Az e kort vizsgáló egyik kiemelkedő szakember – egyebek mellett – olyan „vezérszavakat” fogalmazott meg ennek jellemzésére, mint a „Détente [enyhülés] megtorpanása”, „az amerikai–szovjet katonai bipolaritás és a stratégiai szimmetria, a paritás folytatódása”; „az USA, a Szovjetunió és Kína tripolaritása”, „a 2. kooperatív konfrontáció”, „Angola”.¹ Olyan események jellemezték, mint Ford elnök törli szótárából a „Détente” szót; a Szovjetunió telepíti az SS–20-as rakétákat; szovjet–kubai aktivitás fokozódása Etiópiában, Mozambikban, Dél-Jemenben; Carter elnök fokozott fegyverkezési programja; vietnami intervenció Kambodzsában, kínai–vietnami háború, a NATO „kettős határozata”, szovjet agresszió Afganisztán ellen, második olajárrobbanás.² Ezek az események természetesen – közvetlenül vagy közvetve – hatottak (egyes esetekben meghatározó módon) a magyar hadtudomány továbbfejlődésére, a napirendre kerülő kutatási, vagy értekezéstémákra.

1 Fischer Ferenc: A megosztott világ TÖRTÉNELMI – POLITIKAI ATLASZA 1941–1991. Pécs–Budapest, 1966, Janus Pannonius Tudományegyetem Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programiroda. 13–15. o.

2 Uo. 14. o.

E felvezetéstől eltérően, az első említésre méltó esemény örömteli volt, hiszen Tóth Lajos vezérőrnagy, akadémiaparancsnok az 1975. január 24-én kelt 010. számú parancsában intézkedett az 1975. évi tanulmányi tervezőmunka végrehajtására.³ Ebben a tudományos kutatómunka módszertani alapjai megismertetésére fordítható idő továbbra is, változtatás nélkül 6–6 tanóra maradt. Ugyanő, a január 30-án kelt 02. számú intézkedésében értékelte a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) közép-távú tudományos munkatervében 1974-re meghatározott feladatok végrehajtását, valamint pontosította az 1975. évre meghatározottakat.⁴ E szerint:

- A néphadseregi szintű hadművészeti és katonai vezetési kutatási feladatok megoldása alapvetően lezárult. A társadalomtudományi témák kutatása részben befejeződött, részben a politikai főcsoportfőnök első helyettese által jóváhagyottak szerint 1975-ben tovább folytatódik.
- Befejeződött az akadémiaparancsnok középtávú kiképzési intézkedését megalapozó alapvető tanulmányok kidolgozása és biztató eredmények születtek a katonapolitikai-hadászati, a hadtudományi, valamint a pedagógiai-módszertani kutatások terén.
- Előrelépés tapasztalható a kutatási részeredmények összefoglalásában, az összegzett munkák tudományos értékének bizottsági megítélésében, egyes problémáknak a parancsnoki és törzshadijáték folyamatában való vizsgálatában, illetve a gyakorlat által igazolt tudományos eredményeknek az oktatásban való alkalmazása vonatkozásában.
- A Tudományos Tanács hatékonyan segítette az akadémia vezetését az oktató-nevelő és a tudományos munkával kapcsolatos döntései megalapozásában.
- 17 akadémiai kiadvány jelent meg 1974-ben, amik eredményesen szolgálták a tanárok látókörének és ismereteinek a bővítését, megfelelő publikációs lehetőséget biztosítottak, illetve hatékonyan segítették elő az oktató-nevelő és tudományos munka tartalmi-módszertani színvonalának emelését.

Ezt követően – ezen eredményekre alapozva – pontosította az 1975. évre tervezett célkitűzéseket, illetve elrendelte az alábbi feladatok kidolgozását elektronikus számítógépre:

- A seregtest és magasabbegységek átcsoportosítása, menetszámvetése.
- Vezetési pontok telepítésének és áttelepítésének számvetése.
- A rakétacsapatok és a tüzérség harci alkalmazásának megtervezésével kapcsolatos számítások hadsereg, illetve hadosztály rakéta- és tüzértörzsekben.
- Hírhálózatok csatornaszámvetése.
- Frekvencia-kiutalások elvégzése a különböző szintű forgalmi rendszerek részére.
- Honi légvédelmi hadosztály és hadsereg megsemmisítési lehetőségének, valamint a harctevékenység hatásosságának számítása.
- Honi légvédelmi rakétaezred (rakétadandár) harci lehetőségeinek meghatározása több változó figyelembevételével.

3 Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) 1979/T – 397/965. őrzési egység (ő. e.) (1975. 01. 24.)

4 HL MN 1979/T – 397/965. ő. e. (1975. 01. 30.)

- Megsemmisítési valószínűség meghatározása több változó figyelembevételével.
- A tanulmányi folyamat tervezése.
- Harcérték-nyilvántartás.⁵

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia fennállása 25. évfordulója alkalmából – kiemelkedő oktató-nevelő és tudományos tevékenysége elismeréseként – április 4-én Vörös Zászló Érdemrend kitüntetésben részesült, amit a február 15. óta új akadémiaparancsnok: dr. Lantódi József vezérőrnagy az akadémia felsorakozott személyi állománya előtt vett át.⁶

* * *

A hadsereg fejlődése és az azzal szemben támasztott mind újabb követelmények arra kényszerítették az illetékeseket, hogy 1975. július 15-én a 015. számú miniszteri parancsban intézkedjenek a tudományos munka irányításának átszervezésére és továbbfejlesztésére.⁷ E szerint „... Az elmúlt években a néphadsereg valamennyi szervénél erősödött a tudományos gondolkodásra való törekvés. Előrehaladás mutatkozik a tudományos munkával kapcsolatos szemléletben. A tudományos munka területén megfelelő káderek nevelődtek ki. A Honvédelmi Minisztérium különböző szerveinél dolgozók, a tudományos kutatószervekkel rendelkező intézetek és tanintézetek kutatói több olyan tudományos eredményt értek el, amelyeket hasznosítottak a csapatok és törzsek felkészítésében, alapként figyelembe vehetők a hosszabb döntések előkészítésében. A tudományos munka ilyen jellegű kibontakoztatásához eredményesen járult hozzá az 1968-ban felállított Hadtudományi Intézet. A Hadtudományi Intézet tevékenységének tapasztalatai szerint azonban állománya a tudományszervezési feladatok ellátásához soknak, a széles körű kutatómunkához és kutatásirányításhoz viszont kevésnek bizonyult.” (1. o.) Ezért 1975. július 15-ével a vezérkar állományában, a vezérkari főnök közvetlen alárendeltségében létre kell hozni a Tudományos osztályt, amelynek alapvető feladata az MN-szintű tudományos munka tervezése, koordinálása és ellenőrzése. Ezzel egyidejűleg megszűnik a Hadtudományi Intézet, amelynek Hadtudományi Könyvtárának állománya és anyaga átkerül a Hadtörténelmi Intézet és Múzeumhoz; a hadtudományi szakinformációval kapcsolatos feladatkör a Honvédelem című folyóirat szerkesztőségéhez, a Hadtudományi Szakbizottság tevékenységével kapcsolatos ügykör pedig a ZMKA-hoz. A kormány Tudománypolitikai Bizottságában a Magyar Néphadsereget a jövőben a vezérkari főnök képviseli. Mint e miniszteri parancsból is kiviláglik, a katonai felső vezetés szintén elismerte az új katonatudósi kar megjelenését, amelynek tagjai értekezéseikkel sikeresen járultak hozzá, a hadművészet továbbfejlődéséhez, bizonyos új eredmények magyarországi adaptálásához, valamint a Magyar Néphadsereg fejlesztésével kapcsolatos kérdések megválaszolásához.

5 Néhány téma láttán nem nehéz kapcsolatot találni azok és az egyre durvuló katonapolitikai viszonyok között – Sz. M.

6 Csendes László–Gellért Tibor: Kronológia a Honvédség történetéből 1945–1990. Budapest, 1993. HVK Tudományos Munkaszervezési Osztály. 363. o.

7 HL HMT 1978/T – 3/8. ó. e. (1975. 07. 15.)

nyújtsanak segítséget az érintett szervek, valamint a tudományos kutatócsoportok vezetői.

A ZMKA új, középtávú (1976–1980) tudományos munkatervének elkészítése párhuzamosan folyjék az előjáró szervek azonos időszakra vonatkozó terveivel, ezért az ágazati helyettesek a rendelkezésükre álló kapacitás 1/3-át a központi feladatok végrehajtására tartalékolják. Szintén az ágazati helyettesek a saját kutatási témák meghatározásánál a jövőben feltétlenül szükséges témákat helyezték előtérbe. Ezek között szerepeljenek a ki-, illetve átdolgozásra tervezett alapvető tankönyvek, oktatóprogramok, valamint nagygépi programok is. Tervezzék meg, mérjék fel a várható aspiránsok, illetve kandidátusi védések körét, létszámát. Az összegzett anyagot ágazati tudományos ülésen vitassák meg, majd 1976. február 1-jéig bocsássák a Tudományos osztály rendelkezésére.

A Tudományos osztály a kapott adatok alapján – figyelembe véve az Magyar Néphadsereg távlati kutatási tervéből az akadémiára háruló feladatokat – 1976. március 20-áig készítse el a ZMKA új, középtávú (1976–1980) tudományos tervének tervezetét, majd a Tudományos Tanács 1976. április 15-éig megtartandó ülésére készítse elő megvitatásra mind az 1973–1975-ös időszakban végzett tevékenység értékelését, mind az új középtávú terv tervezetét, s a megvitatott anyagokat április 30-ig terjessze fel akadémiaparancsnoki jóváhagyásra.

* * *

Ebben az évben tiszteletre méltó aktivitást mutattak a tudomány megszállottai: 11 fő szerzett tudományos fokozatot (köztük egy közalkalmazott, illetve két hadtörténész, valamint az akadémia három tanára is): Dombrády Lóránd, K. Tóth Lajos (?), Kalló Péter mk. alezredes, Kiss Károly¹³ alezredes, Pleskó Kálmán alezredes, Sarkantyús István (?), Sárai Mátyás¹⁴ alezredes (a filozófiatudományok kandidátusa), Simon Sándor¹⁵ ezredes, Szabó Árpád¹⁶ alezredes, Széplaki János¹⁷ alezredes és Tóth Sándor alezredes. Értekezéseikben – egyebek között – olyan kérdéseket boncolgattak, mint például *A Horthy-hadsereg szárazföldi erőinek gépesítése a győri program időszakában (1938–1940)*; *A katonai gazdálkodás rendszere és továbbfejlesztésének néhány kérdése a Magyar Néphadseregben*; *Szervezési döntés-előkészítés*; *Az MN harckiképzésének (csapatkiképzésének és alapfokú kádereképzésének) fejlesztési elvei, irányai 1976–1990-ig*; *Atomrobbanások paramétereinek vizsgálata és meghatározásuk*; *A világnézeti, filozófiai nevelés elvi és gyakorlati kérdései a ZMKA-n folyó oktatásban*; *A hadműveleti (megszállt) területen várható feladatok és azok előkészítése*; *Hadműveleti és harcászati felderítő erők és eszközök harci lehetőségeinek és várható tevékenységük vizsgálata az összefegyvernemi hadsereg támadó hadműveletének békében történő előkészítése időszakában*, továbbá *A 2. és 3. Ukrán Front budapesti*

13 Dr. Kiss Károly (1928–?) alezredes, a ZMKA oktatója, a hadtudomány kandidátusa.

14 Dr. Sárai Mátyás (1930–1990) ezredes, a ZMKA tanszékvezetője, a hadtudomány kandidátusa.

15 Dr. Simon Sándor (1929–2001) altábornagy, a ZMKA parancsnoka, a hadtudomány doktora, egyetemi tanár, Zrínyi Miklós-díjas, a ZMNE Professor Emeritusa.

16 Dr. Szabó Árpád (1925–2007) alezredes, a ZMKA főtanára, a hadtudomány kandidátusa.

17 Dr. Széplaki János (1931–2007) ezredes, a ZMKA tanszékvezető egyetemi tanára, a hadtudomány doktora.

hadművelete 1944. október 29. és 1945. február 13. között. Mint látható, a hadtudósok vizsgálódása meglehetősen sokirányú volt, esetenként „napi problémákat” igyekeztek megválaszolni, s hosszabb szünet után hadtörténeti témákkal is jelentkeztek.

* * *

A tudomány továbbfejlesztését, az erre támaszkodó tananyag-korszerűsítést az oktatók is alapvető feladatuknak tartották, így például például ezekben az években a Műszaki Tanszéken szintén „izzottak a ceruzák”: 1974–1976-ban 12 jegyzet és tanegységlet, illetve 12 téma 46 foglalkozásának hallgatói és tanári példányai készültek el.¹⁸ Úgyszintén, ezekben az években – de az egész évtizeden átívelően – folyt a Hadtáp Tanszéken belül a szakágazati (szakmai) képzés továbbfejlesztése. Ennek lényege, hogy egyre nagyobb szerepet kapott a gazdálkodás és a szállítás tudományos alapon történő oktatása. *„A szaktárgyak oktatásának keretén belül folyt a hadtáptechnikai ismeretek, a gépkocsiszállítás-szervezés, a kis- és középgepek alkalmazása tantárgyak tananyagának oktatása. Ennek megfelelően alakult a hadtápgazdálkodás egész szerkezete és ezen belül az egyes részekre fordított tanórák száma.”*¹⁹

* * *

Az illetékesek időben felismerték azt, hogy a technikai fejlődés eredményeit létfontosságú minél gyorsabban hasznosítani mind az oktató-, mind pedig a tudományos munkában. Ennek köszönhetően, 1976. januárban intézkedés látott napvilágot az akadémia vezető, valamint törzs-tanári állománya vezetéstudományi, illetve feladatmegfogalmazói tanfolyamának megszervezésére.²⁰ E szerint az *„... akadémia oktató-nevelő munkájában, esetenként a tudományos tevékenységében is, növekedett a vezetéstudományi és számítástechnikai ismeretek alkalmazásának a színvonalala és hatékonysága... Ugyanakkor azonban az eredmények még nem általánosak... Az e téren való előrelépés szükségességét bizonyítja az a tény is, hogy a csapatvezetés korszerűsítése és automatizálása egyre erőteljesebb ütemben halad, a következő fejlesztési időszakban a számítástechnikai eszközök a törzsek és a csapatok mindennapos vezetési eszközeivé válnak.”* (1–2. o.) Ezért a fenti állomány részére állománycsoportonként februárban és márciusban kéthetes tanfolyamot szerveznek azzal a céllal, hogy tájékoztatást kapjanak az automatizált csapatvezetési rendszerek építésének, valamint az MN-ben folyó rendszerszervezési tevékenységének helyzetéről, a közeljövő feladatairól és az abból fakadó képzési követelményekről; megismerjék a csapatvezetés korszerűsítésével összefüggő rendszerszemléletű tudományok lényegét és eszközeit, a feladatmegfogalmazás módszertanát és az alkalmazás néhány célszerű változatát, továbbá a számítógépes programok alkalmazásának gyakorlatát, s annak az oktatás keretében való felhasználása lehetőségeit.

Lantódi vezérőrnagy nem csak elrendelt dolgokat, de annak végrehajtását is ellenőrizte, illetve levonta belőlük a szükséges következtetéseket. Ezt tette a fenti

18 Mikó Lajos alezredes: Műszaki tanszék. Akadémiai Közlemények. 120/3. Az akadémia szerveinek története III/A. kötet. Szárazföldi ágazat tanszékeinek története. ZMKA, Bp. 1985. 193. o.

19 Dr. Körmendy István nyá. alezredes: Hadtáp tanszék. Akadémiai Közlemények. 120/3. Az akadémia szerveinek története III/B. kötet. Szárazföldi ágazat tanszékeinek története. ZMKA, Bp. 1985. 80. o.

20 HL MN 1979/400/968. ó. e. A ZMKA Parancsnokának 3. sz. Intézkedése (1976. január)

tanfolyammal is, amikor május 30-án értékelte az akadémia vezető, valamint törzs-tanári állománya vezetéstudományi, illetve feladatmegfogalmazói tanfolyamát.²¹ E szerint február–május folyamán 6 turnusban, kéthetes tanfolyamokon 122 fő szerzett új, fontos ismereteket. A tanfolyam hasznos és eredményes volt, az elhangzott előadások hozzájárultak az automatizált csapatvezetési rendszerek megértéséhez. A megismertetett rendszerelméleti kérdések nélkülözhetetlenek az akadémia oktató-nevelő és tudományos tevékenységében. A szerzett ismeretek elősegítik a vezetéstudományi és számítástechnikai eredmények hatékonyabb alkalmazását az oktatásban. E tanfolyamot a tanári továbbképzés egyik formájaként továbbra is fenn kell tartani! – döntött az akadémia parancsnoka.

Ugyanő, a szeptember 30-ai, 31 oldal terjedelmű parancsában értékelte az 1974–1976. tanulmányi években végzett munkát, illetve megszabta meg az 1976–1977. évi feladatokat.²² Megállapította, hogy az elmúlt két tanév során a tudományos kutatómunka eredményei elősegítették a tananyag-korszerűsítést, az oktató-nevelő és tudományos munka hatékonyabbá válását, ugyanakkor kevés viszont a tudományosan képzett kutató. A végső összegzés mégis pozitív kicsengésű volt: *„Az Akadémia személyi állománya az elmúlt két tanulmányi évben feladatait alapvetően megoldotta. Tovább korszerűsítette az oktató-nevelő munkát, hatékonyabban folytatta a tudományos tevékenységet. Az elért eredmények jelentősek és alkalmasak arra, hogy a hiányosságok következetes felszámolásával... a soron lévő (sic!) és a közeli perspektívában jelentkező feladatokat eredményesebben hajtsa végre.”*

E tapasztalatok alapján szabott – e téren – olyan feladatot a már beindított tanévre vonatkozóan, miszerint célirányosabbá kell tenni a had- és társadalomtudományi kutatómunkát, hogy az akadémia élenjárjon ezen a területen. A tudományos kutatómunka tervezése irányításának javításával teremtsék meg a magasabb szintű követelmények megvalósításának feltételeit. Növeljék az akadémia törzs-tanári állományában a tudományos fokozattal rendelkezők, illetve arra pályázók részarányát. Tegyék tervszerűbbé a hallgatók tudományos munkára történő felkészítését;

További, fontos lépés volt a jövő szempontjából a Katonai vezetési tanszék és a Számítóközpont egyesítése.²³ Az így létrejött új szervezet Rendszerszervezési, Vezetésgépesítési és Automatizálási (REVA) tanszék és Számítóközpont néven működik tovább azzal a céllal, hogy – többek között – biztosítsa a megnövekedett minőségi és perspektivikus követelmények magas színvonalú kielégítését a képzés, a tudományos kutatás és egyéb igények terén, valamint vigye közelebb a tanári kart a számítástechnikai gyakorlathoz.

1976-ban a hadtudományi aspiránsok „évtizedcsúcsot” döntöttek: 12 fő védte meg eredményesen kandidátusi értekezését. Így, a magyar hadtudomány új reprezentánsává vált Balla János (?), Bauer Frigyes (?), Juhász Attila (?), Kádár Pál (?), Kovács Attila (?), Léka Gyula²⁴ alezredes, Ország Imre²⁵ alezredes,

21 HL MN 1979/T – 401. ó. e. A ZMKA Parancsnokának 04. sz. Intézkedése (1976. 05. 30.)

22 Uo. A ZMKA Parancsnokának 076. sz. Parancsa (1976. 09. 30.)

23 HL MN 1979/T – 401. ó. e. A ZMKA Parancsnokának 078. sz. Parancsa (1976. 10. 14.)

24 Dr. Léka Gyula (1931–) vezérőrnagy, MN műszaki főnök, a hadtudomány kandidátusa.

25 Dr. Ország Imre (1931–) ezredes, katonai attasé, a hadtudomány kandidátusa.

Pataky Iván²⁶ alezredes, Peták György mk. alezredes, Pusztai János²⁷ ezredes, Szendi József ezredes és Zentai Artur alezredes. Olyan kérdésekre kerestek – többek között – választ, mint: *A rakéta- és tüzezbemérés, valamint a katonai geodézia csillagászati irány-meghatározási módszereinek vizsgálata; Intézkedési tervek vezérlése hálódigram-módszerrel; A demográfia hatása a fegyveres erők kiegészítésére; Az országmozgósításra kidolgozott speciális intézkedési tervek végrehajtásának vezénylése hálódigram-módszerrel; A hidrotechnikai záruk hadműveleti-harcászati jelentősége és fegyveres harcra gyakorolt hatásuk; A rendszeresített harci repülőeszközök fedélzeti berendezései megbízhatóságát és élettartamát meghatározó főbb tényezők számítási módszerei; Megyei polgári védelem vezetése háborúban; A rendszeresített harci repülőeszközök üzembenntartási rendszerének megbízhatóságát növelő főbb tényezők meghatározása és számítása; Az összefegyvernemi hadsereg támadó hadműveletének néhány problémája hegyes körzetekben, hagyományos fegyverek alkalmazása esetén, valamint A rakéta- és tüzeztűzvezetési gyakorlások továbbfejlesztése az összefegyvernemi magasabbegységeknél.* Érdekes – és a hadsereg-modernizálás (hadműveleti-harcászati rakétadandár; új repülőgép- és rakétatípusok, informatikai fejlesztések, stb.) következtében érthető – módon ebben az évben megszorodott a „csapatemberek” aránya, miközben az akadémiát – kivételesen – csak egy fő képviselte.

Dr. Lantódi József vezérőrnagy, akadémiaparancsnok 1977. január 17-én intézkedett²⁸ az akadémiái nyelvvizsgák végrehajtására, mivel az „... Akadémián folyó oktató-nevelő és tudományos munka teljes értékű – a követelményeknek megfelelő és színvonalas – végzése, megköveteli az idegen – mindenekelőtt az orosz – nyelvismeretet. Az állami nyelvvizsgák jelenlegi rendszere és az erre történő felkészülést célzó akadémiái nyelvtanfolyamaink, nem felelnek meg minden tekintetben a katonai szaknyelv követelményeinek. Ezért, a Magyar Néphadseregben, ezen belül az akadémiái oktató-nevelő valamint tudományos tevékenységet jól és célszerűen szolgáló, akadémiái nyelvvizsga bevezetését rendelem el. Az akadémiái orosz nyelvvizsga, illetve az ennek megfelelő nyelvtudás a tanári követelményrendszer egyik alapvető eleme lesz. Az akadémiái nyelvvizsga – tekintettel annak követelményeire, valamint az MTA elnökének 1/1970. MTA. E [A. K.13.] számú utasítása 3.§.1. bekezdésében foglaltakra – mentesíti a jelöltet az adott nyelvből – kandidátusi nyelvvizsga letétele alól.” (1. o.) – szolt e mind a minőségi oktatás fejlesztése, mind a tudományos továbbképzés szempontjából nagyon fontos intézkedés. Ezért az akadémián folyó 2 éves nyelvtanfolyamot 1977 ősztől át kell szervezni az akadémiái nyelvvizsga követelményeinek megfelelően. A vizsgák megszervezéséért, lefolytatásáért, ellenőrzéséért és nyilvántartásáért a Tudományos osztály lett a felelős.

Az intézkedés mellékleteként kiadták *Az akadémiái nyelvvizsga rendszere* című anyagot is. Ebben, a vizsgáztatással kapcsolatos tennivalók részletezésén túl azt is előírták, hogy a Vizsgajegyzőkönyv 1. számú példányát a Tudományos Minősítő Bizottság Hadtudományi Szakbizottsága (TMB HSZB) Titkárságának meg kell küldeni.

* * *

26 Dr. Pataky Iván (1930–2012) ezredes, a PVOP osztályvezetője, a hadtudomány kandidátusa, Tanárky-díjas.

27 Dr. Pusztai János (1931–2005) ezredes, a ZMKA PK első helyettese, hadosztálytörzsfőnök, a hadtudomány doktora.

28 HL MN 1979/T – 402. ó. e. A ZMKA Parancsnokának 8. sz. parancsa (1977. 01. 17.)

1977. február végén egy vaskos akadémiaparancsnoki intézkedés látott napvilágot az új, korszerűbb „KÖVETELMÉNY ÉS TANTERV” kidolgozására.²⁹ Az Oláh István altábornagy, vezérkari főnökhöz jóváhagyásra felterjesztett, 1978. szeptember 1-jétől életbe lépő új „Követelmények és Tanterv”-ben rögzítették: „Az oktató-nevelő munka során a nevelésközpontú oktatás követelményeit érvényesítve el kell érni, hogy az Akadémiát végzett tisztek megszerezzék a várható beosztásukhoz szükséges, alkotó gondolkodáson nyugvó és a szocialista meggyőződéssel párosuló teljesítményképes tudást. Képességeiket úgy kell fejleszteni, hogy az tegye lehetővé ismereteik alkotó módon való alkalmazását és tudásuk önálló továbbfejlesztését; legyenek képesek a lényeg megragadására... legyenek képesek a tudományos munka végzése legfontosabb módszereinek ismeretében a feladatok és az új problémák megoldására.” [Kiemelés tőlem – Sz. M.]” (7. o.)

Az akadémiaparancsnok 027. számú intézkedésében értékelték a ZMKA közép-távú tudományos munkatervében 1976-ra meghatározott feladatok végrehajtását, illetve pontosították azt 1977. évre vonatkozóan.³⁰ E szerint 1976-ban a fő figyelem a különböző szintű tudományos munkaterv elkészítésére, a tervekben rögzített kutatási feladatok beindítására, az alapvető tankönyvek kidolgozásának megkezdésére, valamint a számítógépes bázis fejlesztésére irányult. Néhány központi feladat elindítását késleltette a tervezési folyamat elhúzódása. Az akadémiai szintű kutatások időben megkezdődtek. A Tudományos Tanács (TT) hatékonyan segítette az akadémia vezetését feladatai ellátásában.

Az Akadémiai Közlemények 7, az Akadémiai Értesítő 6, a Katonapolitikai sajtótájékoztató 10 lapszáma jelent meg az elmúlt évben – a nyomdai túlterheltség miatt némi késéssel is. Ugyanakkor a Vitacikkek című kiadvány megszüntetése érezhetően csökkentette a publikációs lehetőségeket. „Összességében megállapítható, hogy az akadémia vezetői, törzs és tanári állománya a ZMKA középtávú tudományos tervében az 1976. évre tervezett feladatokat alapvetően teljesítette. Az időközben bekövetkezett változások szükségessé teszik, hogy a ZMKA középtávú tudományos tervében módosításokat eszközöljenek” (2–3. o.) – summázott Lantódi vezérőrnagy.

Ezt követően konkrét pontosításokat hajtott végre az 1977. évi tervben, rögzítette TT éves programját, melyből a novemberi napirendeket érdemes kiemelni:

1. Akadémiai /hadtudományi egyetemi/ [Micsoda előrelátás!!! – Sz. M.] doktori cím odaítélésével kapcsolatos szabályozás tervezetének megvitatása.

2. A hadtudományok doktora tudományos fokozat elnyerésére irányuló tevékenység helyzete az akadémián; e tevékenység szervezésének és segítésének feladatai.

Az Akadémiai Közlemények 7, az Akadémiai Értesítő 6 számát tervezték kiadni, valamint a Katonapolitikai Sajtótájékoztatóból havonta 1–1 számot.

Érdekes dolgokat árul el az intézkedés 1. számú melléklete, ami a „Feladatok kidolgozása ESZG-re [elektronikus számítógépre – Sz. M.] az 1977. évben” címet viseli. Ebben ilyen feladatok szerepeltek, mint:

29 HL MN 1979/T – 399/967. ő. e. A ZMKA Parancsnokának 019. sz. Intézkedése (1977. 02. 25.)

30 HL MN 1979/T – 399/967. ő. e. A ZMKA Parancsnokának 027. sz. Intézkedése (1977. 03. 22.)

- a Tudományos Könyvtár nyilvántartásának és a tájékoztatás rendszerének ESZG-re történő kidolgozása; a tüzérség harci alkalmazásának számvetése támadásban;
- a roham tüzérségi előkészítésének és támogatásának tervezése;
- seregtestek vegyivédelmi anyagi biztosítása;
- a hadsereg hadműveletének (a hadosztály harcának) anyagi biztosítása és a szállítások megtervezése;
- a rádiólokátorok felderítési körzeteinek és a légvédelmi rakétakomplexumok realizálható megsemmisítési zónáinak meghatározása kis- és földközeli magasságon;
- a vadászpülők harci lehetőségeinek meghatározása.

Mindezzel kapcsolatban, csak annyit: egyrészt, aki egyszer is megpróbált manuálisan elkészíteni akár ezeknél egyszerűbb számvetések is, az tudja, mit jelent ezek számítógépre vitele! Másrészt a legrosszindulatúbb megközelítéssel sem mondható, hogy a fenti témák nem a legújabb hadművészeti kérdések minél gyorsabb és magasabb szintű megválaszolásának elősegítését szolgálták! (Esetleg, még a mai katonaszíveket is megdobogtatón!)

* * *

A sok éves erőfeszítés, talán kezdte meghozni a gyümölcsét, ugyanis az Állami Vizsgáztató Bizottság Titkársága jelentést terjesztett fel Reményi Gyula vezérőrnagyhoz, a vezérkari főnök első helyetteséhez, a végzett hallgatókkal lefolytatott beszélgetések főbb tapasztalatairól.³¹ S, ebben szerepelt egy olyan – remélhetően őszinte – mondat is, miszerint a hadtáptisztek sürgették a hallgatóknak az akadémián folyó tudományos kutatómunkába történő fokozottabb bevonását.

A hadtudományi aspiránsképzés 1972–1976 évi „hossz”-a (hausse) után, amikor évente 9–12 új kandidátust avattak, az 1977. év ugyanennek „bessz”-eként ítélt meg, a mindössze 5 új hadtudósával! Ezért, külön köszönet az ekkor bizonyítóknak: Halász László³² alezredesnek, Hunyadi Károly alezredesnek, Juhász Pál alezredesnek, Lapos Mihály ezredesnek és Zábory Sándor ezredesnek. Néhány megvédett értekezés címe: *A hőre lágyuló műanyagok extrudálásának elmélete, az extrudálási folyamat számítógépes szimulációja; A hadtudományi kutatómunka felsőszintű tervezése; Az összefegyvernemi hadsereg első támadó hadművelete hadtápbiztosításnak megtervezése és végrehajtása, továbbá A Kossuth Lajos Katonai Főiskola multimedia rendszere és a KLKF harcvezetői gyakorló-berendezése.*

Az 1978-as esztendő új területen hozott szívet melengető tudományos sikert. Ugyanis az akadémiai képzés egyre magasabb színvonalát jól tükrözte az a tény, miszerint a Híradástechnikai Tudományos Egyesület pályázatot hirdetett a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán, a ZMNE Híradó szakán és a Kandó Kálmán Villamosipari Főiskolán 1977-ben végzett hallgatók számára, akik szakdolgozataikkal vehettek részt e vetélkedőn. Nos, ezen a nemes megmérettetésen Koczka

31 HL MN 1979/T – 410. ó. e. 0523/1/1977. (1977. 07. 27.)

32 Dr. Halász László (1941–) ezredes, a ZMNE egyetemi tanára, Professor Emeritus, a hadtudomány doktora.

Ferenc őrnagy I. díjat nyert, két végzett hallgató pedig II. díjat. Jogos büszkeséggel állapíthatja meg Lantódi vezérőrnagy, hogy „E magas szakmai elismerés arra mutat, hogy a híradó hallgatók által készített szakdolgozatok tartalmilag kiállják az összehasonlítás próbáját más szakmai /polgári/ egyetem végzős hallgatóinak szakdolgozataival.”³³

* * *

A nyár derekán jelent meg a törzs-tanári állomány 1977–1978. tanulmányi évben végrehajtott nyelvoktatásának értékelése, valamint a nyelvoktatás további feladataira vonatkozó parancs.³⁴ Nos, ebben szerepel Lantódi vezérőrnagynak egy – jelen témánkhoz kapcsolódó – olyan mondata, miszerint mindenekelőtt az orosz és német nyelv [Ez utóbbi új elvárás! – Sz. M.] tanulását kell szorgalmazni, s alapvető cél a katonai szakirodalom tanulmányozására való felkészítés legyen.

1978-ban az akadémia vezetése visszatért az évenkénti értékeléshez.³⁵ Ebben – sok más lényeges megállapítás mellett – meglepéssel rögzítette, hogy a tudományos munka terén elvégezték az időarányos feladatokat, valamint a két meghirdetett pályázat több kiemelkedő tudományos munkát eredményezett. Előrelépés történt a hallgatók tudományos munkába való bevonása terén is. Ezt követően Dr. Lantódi József vezérőrnagy megszabta az 1978–1979. tanulmányi év fő feladatait. Ennek során – egyebek között – megparancsolta, hogy a tudományos munkában tegyék még tervezettebbé a tudományos káderképzést, az aspiránsok segítségét és a fiatal tanárok aspirantúrára jelentkezésének támogatását. Szervezzék meg a hallgatói tudományos körök konferenciáját.

Az akadémiai képzés folyamatos korszerűsítése jegyében december 14-én egy 19 oldalas parancs jelent meg a tananyag-kidolgozásra, -elbírálásra és -jóváhagyásra vonatkozóan.³⁶ Ebben definiálták, hogy a tankönyv valamely tantárgy ismeretanyagát *tudományos igényyel* [Kiemelés tőlem – Sz. M.] megfogalmazó és rendszerező, a tanulmányi folyamat felépítésének megfelelően felosztott, érthetően és szemléltetően szerkesztett, időtálló könyv, amely kielégíti az akadémián folyó speciális felnőttoktatás sajátosságainak megfelelő didaktikai követelményeket.

Ugyanezen a napon egy másik, hasonlóan fontos, 10 oldalas parancs viszont a tanári állomány csapatgyakorlatának, a néphadsereg és a csapatok élete ismeretének, valamint az ismeretek szinten-tartásának szabályozása tárgyában hozott döntéseket.³⁷ Ennek bevezetőjében hangsúlyozták, hogy „A képzés gyakorlatiassága egyik fontos feltétele, hogy az Akadémián tanári beosztást betöltő tisztek a néphadsereg és a csapatok életéről olyan konkrét tartalmú és mértékű ismeretekkel, valamint gyakorlati jártassággal és készséggel rendelkezzenek, amelyek birtokában maradéktalanul képesek saját tantárgyuk konkrét képzési érvényesítésére és teljesítésére mind az oktató-nevelő, mind a tudományos és kidolgozó munka [Kiemelés tőlem – Sz. M.] területén.”

33 HL MN 1979/T – 403. ó. e. A ZMKA Parancsnokának 20. sz. parancsa (1978. 03. 13.)

34 HL MN 1979/T – 403. ó. e. A ZMKA Parancsnokának 065. sz. parancsa (1978. 07. 15.)

35 Uo. A ZMKA Parancsnokának 0105. sz. parancsa (1978. 11. 08.)

36 Uo. A ZMKA Parancsnokának 0116. sz. parancsa (1978. 12. 14.)

37 HL MN 1979/T – 403. ó. e. A ZMKA Parancsnokának 0117. sz. parancsa (1978. 12. 14.)

(1. o.) A fenti ismeretek megszerezhetőek – sok más mellett – tudományos konferenciák előkészítésében és levezetésében való tevőleges részvétellel.

* * *

Ettől az évtől kezdve, ismét tartós növekedésnek indult a tudományos továbbképzésen eredményesen szereplők száma. 1978-ban kandidátusi fokozatot szerzett Bartos Jenő³⁸ alezredes, Horváth István (?), Máté László (?), Mórocz Lajos³⁹ altábornagy, Report József alezredes, Szabó László⁴⁰ alezredes, Varga József (?) és Várhegyi István alezredes. A megvédett témák között szerepelt: *A honi vadászpilóta-ezred harctevékenységeinek főbb sajátosságai az ellenség harcászati légiereje hagyományos eszközök alkalmazásával végrehajtott csapásai elhárításakor; A vegyi sérültek gyógyító-kiürítő ellátásának szervezési kérdései a csapat-tagozatokban; Inkorporált nukleáris hasadványtermékek kiürülésének fokozása; A szárazföldi csapatok magyarországi mozgósításának történelmi tanulságai; A háttérhadvédelmi katonai erők vezetése; Szárazföldi hadműveletek a Déli-Mészközpok körzetében és azok környékén, az első világháború idején, 1915-1917 között; Az összefegyvernemi hadsereg első támadó hadműveletének anyagi biztosítása /a közelebbi feladatig/, A közlemények továbbításának rendszere és módszere a NATO fegyveres erők vezeték nélküli hálózatain, ezek észlelésének lehetőségei rádiófelderítés útján.*

* * *

A Magyar Néphadsereg korábbiakban felvillantott folyamatos fejlődése 1979 elejére ismét aktuális feladattá tette a katonai oktatás további korszerűsítését is. Így, a honvédelmi miniszter 4/1979. sz. (HK.6.) utasítása intézkedett a katonai tanintézetek tanári állománya minőségi összetételének javítására.⁴¹ Ebben nagyon sok végzettségi, tapasztalati, oktatási, pszichikai stb. követelményt támasztott mind a hivatásos állományú, mind a polgári tanárokkal szemben, de ezek mellett egyik kategóriával szemben sem maradt ki még egy nagyon fontos „elvárás”: szakterületükön megfelelő adottságokkal kell rendelkezniük a *tudományos kutató-kísérletező munka* végzésére. [Bár hiányolható – de talán korai is lett volna általános követelménnyé tenni? – a tudományos fokozat megléte – Sz. M.]

* * *

A jövő tudósgenerációjának felkészítése szempontjából fontos intézkedés látott napvilágot a hallgatói tudományos munkáról tartandó konferencia megszervezésére és megtartására.⁴² Az 1979. június 13-i konferencia feladatául szabta az e területen felhalmozódott tapasztalatok összegzését, hasznosítását, a további feladatok kijelölését, valamint az egységes gyakorlat kialakítását. A korreferátumok felkért előadói

38 Dr. Bartos Jenő (1933–) alezredes, a ZMKA tanszékvezető-helyettese, a hadtudomány kandidátusa.

39 Dr. Mórocz Lajos (1931–) vezérezredes, vezérkarifőnök-helyettes, az 5. hadsereg parancsnoka, kiképzési főcsoportfőnök, honvédelmi minisztériumi államtitkár, a hadtudomány doktora.

40 Dr. Szabó László (1927–1987) alezredes, a ZMKA hadművészet története főtanára, a hadtudomány kandidátusa.

41 HL MN 1979/8/12. ő. e. (1979. 01. 10.)

42 HL MN 1979/406/976. ő. e. A ZMKA Parancsnokának 57. sz. Intézkedése (1979. 05. 28.)

megvizsgálják a tanszékek, az osztályfőnökök és a Tudományos könyvtár szerepét a hallgatói tudományos tevékenység megszervezésében, irányításában, illetve támogatásában.

Az Akadémia és a hadtudomány jelentős elismertségeként könyvelhető el, hogy a Magyar Tudományos Akadémia elnöke – a honvédelmi miniszter javaslatára – Dr. Kolozsvári Sándor ezredes, a Híradó tanszék vezetőjét, a hadtudomány kandidátusát kinevezte az MTA Interkozmosz Tanácsa Úrtávközlési Szakbizottsága tagjává.⁴³

Július végén az akadémiaparancsnok adott ki intézkedést a „Tanulmányi és Személyügyi adatbázis és programrendszer” létrehozására.⁴⁴ Ezt azzal indokolták, hogy az „... akadémia vezető szervei által végzett tervező-szervező, kidolgozó és koordináló-elemző munka megalapozottabb végrehajtása érdekében meg kell kezdeni a parancsnoki döntéselőkészítés (sic!) adat- és információ igényének rendszerbe foglalását, az ezzel kapcsolatos számítógépes szolgáltatás megszervezését”. (1. o.) Ezzel biztosítható az akadémia vezetése részére a tanulmányi, a tudományos és a személyügyi munkához szükséges alapvető adatok rendszeres gyűjtése, tárolása, nyilvántartása és rendezése. E munkálatot a légvédelmi és repülőhelyettes irányítja, s a „Rendszertervet” 1982. június 30-áig kell elkészíteni, majd ezt követően lehet intézkedni a munka további szakaszaira. Tehát, ebben az időszakban szinte nem jelent meg lényeges akadémiaparancsnoki parancs, vagy intézkedés, ami ne érintette volna a tudományos tevékenységet.

Lantódi vezérőrnagy 1979. december 18-án írta alá 0109. számú parancsát az 1978–1979. tanulmányi évben végzett munka értékeléséről és az 1979–1980. tanulmányi év feladatairól.⁴⁵ E szerint – az egyéb területek elvégzett munkáinak összefoglalásán túl – a tudományos munka egyik fő irányát a tudományos kádereképzés reálisabb feltételeinek megteremtése képezte. Emellett tovább növekedett a tananyag tudományos megalapozottsága, tartalmasabbá vált a törzs-tanári tisztii állomány hadtudományi továbbképzése. Tervszerűbb lett a kiemelkedő képességű hallgatók bevonása a tanszéki tudományos feladatok végzésébe. Emellett tovább növekedett a tananyag tudományos megalapozottsága, tartalmasabbá vált a törzs-tanári tisztii állomány hadtudományi továbbképzése, akárcsak a tudományos képzés, hatékonyabbnak bizonyult a pályázók felkészítése, valamint segítése, szervezettebb lett a kandidátusi vizsgák előkészítése és levezetése. (7. o.)

E tényre támaszkodva szabta meg Lantódi vezérőrnagy az 1979–1980. tanulmányi év – egyebek mellett – tudományos főbb feladatait, mint például a tananyag-korszerűsítés tudományosabb elrendezésének a folytatása; a kiemelkedő képességű hallgatókkal való foglalkozás szakszerű és koordinált továbbfejlesztése; a hadsereg és a hadtudomány fejlődésével összefüggő új elemekre, a lehetséges háború kirobbanásának és megvívása módozatainak elmélyültebb kutatására történő koncentráció. Mindezek mellett a tudományos munka fő területe a tananyag-kidolgozás legyen, de emellett összegezzék az elmúlt 5 éves időszak eredményeit és tapasztalatait, valamint fokozzák a hallgatók érdeklődését és aktivitását a tudományos tevékenység iránt.

43 HL MN 1979/406/976. ő. e. A ZMKA Parancsnokának 65. sz. parancsa (1979. 06. 11.)

44 HL MN 1979/T – 405/975. ő. e. A ZMKA Parancsnokának 076. sz. Intézkedése (1979. 07. 27.)

45 HL MN 1979/T – 405/975. ő. e. (1979. 12. 18.)

Bár – értelemszerűen – külön nem tért ki a hadtudományi továbbképzésre, de megállapítható, hogy ebben az évben szintén eredményes munka folyt e rendkívül fontos területen is: 9 aspiráns védte meg értekezését 1979-ben. A kandidátusok egyre népesebb táborához csatlakozott Csonka Lajos (?), Janza Károly⁴⁶ alezredes, Lindner Miklós⁴⁷ vezérőrnagy, Pirityi Sándor újságíró, Sándor György ezredes, Sebők Elek (?), Soós Károly alezredes, Szőke László és Walch Emil (?). Ők – egyebek között – olyan témákkal gazdagították a magyar tudományt, mint *Az MN háttérországvédelmi csapatai vegyi-, sugárfelderítő rendszerének korszerűsítése és továbbfejlesztése; Javaslat a híradó alkatrész-gazdálkodás korszerűsítésére; Koalíciós összetételű összefegyvernemi hadsereg híradása korszerűsítésének lehetőségei; A leszerelés; A tömegpusztító vegyifegyverekben alkalmazott szuper-toxikus harcanyagok gyors felderítésére alkalmas ionizációs érzékelő elemek /detektorok/ kidolgozása a vegyifelderítő eszközökhöz; A honi légvédelmi rakétaezred /-dandár/ harcálláspontjára érkező információk osztályozása, feldolgozása és ábrázolása; Az indítási időpontok problémája, illetve Kozmikus geodéziai eljárások a katonai térképészet feladatainak megoldásában.* Jól látható, hogy az időszak egyre feszítettebb katonapolitikai viszonyai következtében némileg – de indokoltan – elsőbbséget kaptak a háttérország-, az ABV- és a légvédelem, vagy a hadműveleti-harcászati rakétacsapás kérdései.

* * *

Áttekintve a magyar hadtudománynak az 1970-es évek második felében bekövetkezett fejlődését, megállapítható, hogy az jelentős utat tett meg mind az akadémiai tevékenységben, mind a hadtudományi továbbképzésben. A katonai felsőoktatás korszerűsítésének – a lehetőségek szerinti – mindinkább tudományos alapokra helyezése jó ütemben haladt előre.

Az aspiránsképzés, bár ebben az öt évben adós maradt az újabb hadtudomány doktora fokozatot szerzett(ek)ekel, de tiszteletre méltó eredménynek tekinthető a 45 új kandidátus, akiknek többsége rendkívül jelentős kérdések megoldásával, vagy részleges megválaszolásával hozzájárult a hadtudomány és a katonai felsőoktatás továbbfejlesztéséhez, valamint a Magyar Néphadsereg további korszerűsítéséhez. Tisztelet érte!

46 Dr. Janza Károly (1939–) mk. altábornagy, a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola növendéke, helyettes-államtitkár, Zrínyi Miklós Díjas, a „Corvinus Egyetemért Emlékérem” arany fokozatának kitüntetettje.

47 Dr. Lindner Miklós (1932–) altábornagy, MN híradófőnök, a hadtudomány kandidátusa.

Szenes Zoltán

Akadémiai viták a hadtudomány struktúrájáról

Az MTA reformja részeként az akadémiai szervek megkezdték a tudományos minősítés és értékelés rendjének felülvizsgálatát, egy hatékonyabb, a kiválóság, fenntarthatóság és versenyképesség céljait szolgáló új rendszer kialakítását. Az áttekintés első részeként csökkentették a tudományos bizottságok számát, majd új MTA doktori követelményeket dolgoztak ki. Harmadik lépésként felülvizsgálják az akadémiai tudományos nomenklatúrát, amelynek keretei között folyik az MTA doktori fokozatok megvédése, a tudósok szakterületi besorolása. A cikk bemutatja a hadtudományt érintő átalakításokkal kapcsolatos vitákat és hitet tesz amellett, hogy a problémákat a történelmi tapasztalatok figyelembevételével, a magyar helyzetnek megfelelően, tárgyalások útján, konszenzussal kell megoldani.

2013 tavaszán az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályán megkezdődött a régi tudományos nomenklatúra felülvizsgálata, amely aztán kiszélesedett akadémiai szintű revízióvá, különösen a társadalomtudományok területén.¹ Az MTA Hadtudományi Bizottság a IX. Osztály keretében működik, így a bizottságnak is át kellett tekintenie a hadtudomány belső szerkezetét, illetve tanulmányozni kellett, hogyan tud megfelelni a tudományos nomenklatúra-áttekintés céljainak és elveinek.

A tudományos struktúrák áttekintése része az MTA szervezeti, működési és tudomány-szervezési reformjának.² A reform részeként az Akadémia új Alapszabályt,

1 A Magyar Tudományos Akadémián a három tudományág-csoportot (élő természettudományok, élettelen természettudományok, társadalomtudományok) 11 osztály képviseli: I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, II. Filozófia és Történettudományok Osztálya, III. Matematikai Tudományok osztálya, IV. Agrártudományok Osztálya, V. Orvosi Tudományok Osztálya, VI. Műszaki Tudományok Osztálya, VII. Kémiai Tudományok Osztálya, VIII. Biológiai Tudományok Osztálya, IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, X. Földtudományok Osztálya, XI. Fizikai Tudományok Osztálya. A hadtudomány kezdetben (1831–1909) a Matematikai és Természettudományi Osztályhoz tartozott, majd a Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztály részeként működött 1947-ig. A hadtudományi bizottság újjáalakulására 1994-ben került sor az MTA IX. Osztály részeként. Az MTA Hadtudományi Bizottság történetét részletesen lásd *Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és hadtudományi írások. HM OTF. Budapest, 2001, valamint M. Szabó Miklós: A Hadtudományi Bizottság múltja – A hadtudomány jelene. Magyar Tudomány, 2007. 12. szám.*

2 Az akadémia reformjáról az MTA 182. (rendkívüli) közgyűlése döntött 2011. december 07-én. Lásd http://mta.hu/mta_hirei/az-mta-182-kozgyulese-altal-elfogadott-hatarozatok-128965/ (Letöltés 2013. szeptember 28-án)

Ügyrendet, Doktori Szabályzatot fogadott el, racionalizálta a kutatóintézeti hálózatát (a 38 kutatóintézetből és 2 kutatóközpontból 10 multidiszciplináris kutatóközpont és 5 kutatóintézet alakult), centralizálta a gazdálkodást. A makro-átalakítások után megkezdődött a tudományos működés, értékelés, minősítés átszervezése, amely a kiválóság, *fenntarthatóság és versenyképesség* célrendszer fogalmazta meg. A „finomhangolás” eredményeképpen első lépcsőben csökkentették az osztályon belüli tudományos bizottságok számát (20-ról 9 bizottságra), amelyek egyben önálló doktori bizottságként is működnek. Ez a fúziókkal, átalakításokkal, összeolvadásokkal járó átszervezés még nem érintette a hadtudományi bizottságot, a viták, tanácskozások során sohasem vetődött fel a diszciplínánk önállóságának kérdése (Ellentétben például a fiatal Rendészettudományi Bizottsággal, amely kénytelen volt fuzionálni a Jogtudományi Bizottsággal).

A következő lépésben – a reform alapelveivel összhangban – megkezdődött az új doktori követelmények kidolgozása, amelyet a nemzetközi követelmények erősödése, az azonos osztálykövetelmények kidolgozása, a tudományos eljárások és teljesítmények elektronikus nyilvántartási rendszerre való áttérése jellemzett.³ Ez a változás már a hadtudományra is vonatkozott, hiszen újra kellett definiálni az MTA doktora hadtudományi területen szerzendő tudományos fokozat követelményeit, amelyek 2013. szeptember 1-jén léptek érvénybe.⁴ Az osztályon belüli egységes követelmények kidolgozása egy ad-hoc munkabizottság keretében (a Hadtudományi Bizottságot Szenes Zoltán elnök és Munk Sándor bizottsági tag képviselte) folyt, amelyet Zalai Ernő akadémikus vezetett. A közel egy évig tartó munka során egységesült a tudományos teljesítmények mérésének rendszere, pontszáma, tudományos értékek alapján rangsorolni kellett az egyes tudományágatokhoz tartozó tudományos folyóiratokat („A”-tól „D” kategóriáig), meg kellett határozni a tudományágzatban elérendő minimális pontszámot (340 pont). Az új követelményrendszer három vonatkozásban határozza meg az MTA doktori fokozat megszerzésének feltételeit: (1) publikációs tevékenység, (2) a tudományos tevékenység hatásának, hazai és nemzetközi elismertségének mérése, valamint (3) a tudományos mű tekintetében.

A publikációs területen a legtöbb vitát a *katonai tudományos folyóiratok besorolása* képezte. Nem véletlen, hogy mind az MTA IX. Osztály, mind pedig az MTA Hadtudományi Bizottság 3–3 alkalommal foglalkozott a problémákkal, felvetődött kérdésekkel, mielőtt az új követelményrendszer a bizottságon és az osztályon belül megkapta a többségi támogatást, illetve elnyerte az MTA Doktori Tanács jóváhagyását. A követelmények szerint a 26 hazai szakmai, illetve a 46 külföldi katonai folyóiratot úgy kellett rangsorolni, hogy megfeleljen az egyes kategóriák közötti arányszámoknak (15–20% „A”, 30–35% „B” és 50% „C” kategória), illetve felölelje – különösen a külföldi folyóiratok területén – valamennyi releváns szakmai kiadványt.

3 Az új nyilvántartási rendszer, a Magyar Tudományos Művek Tára (<https://www.mtmt.hu/>) ma már minden oktatóval és tudóssal kapcsolatos egyéni tudományos tevékenység értékelésének alapja.

4 A doktori követelményeket lásd az MTA Hadtudományi Bizottság honlapján. http://www.mtahtb.zmne.hu/PDF/HB_doktori_ugyrend.pdf

A habitus megítélésében az idézettség és hivatkozások, a tudományos képzésben-továbbképzésben, valamint az egyetemi oktatásban való részvétel, a kutatási projektek eredményei, a műszaki alkotások és gyakorlati alkalmazások, illetve a tudományos közéletben való aktív részvétel számít fontos értékelési szempontnak. Az új követelmények területén megnőtt a nemzetközi kutatások, külföldi publikációk, nemzetközi konferenciák, országszerte együttműködések jelentősége. A hazai katonai folyóiratoknak erősíteniük kell a tudományos színvonalat, az elbírálások rendjét, az elektronikus megjelenést, a hazai civil és nemzetközi elismertséget.

A minőségi átalakítások harmadik hullámát az új tudományági besorolások kialakítása képezi. Sikeres címszerzés esetén az MTA új doktorainak mindig ki kell választaniuk, hogy mely tudományágban szeretnék megvédeni, majd regisztráltatni megszerzett doktori címüket az akadémiai nyilvántartásban. A jelenleg használatos tudományági besorolás azonban az akadémian elavult (még a rendszerváltozás előtti időket idézi), ezért először a tudományági nomenklatúrát kell rendbe tenni, hogy az illetékes MTA-testületek el tudják dönteni a doktori pályázatok tudományági/ágazati illetékességét. Az egyértelmű besorolás nemcsak a pályázókat, hanem a tudományágakat és tudományterületeket is segíti, hiszen az erősödő inter- és multidiszciplinaritás miatt egyre nehezebb a területek megkülönböztetése és besorolása. Ma már a nagyobb és viszonylag homogén tudományágakban is egyre nehezebb az egyes tudományterületeket megkülönböztetni, a diszciplínák között egyre több az átfedés, ugyanakkor megfigyelhető egy szétaprózódás is. A sok intézményi, szervezeti változás, az oktatási intézmények és kutatóhelyek átszervezése sem segíti az egyes tudományterületek stabilitását és folytonosságát.

A hadtudományi struktúra

A hadtudomány tárgya és helye a tudományok rendszerében 1990 után folyamatosan napi rendben lévő kérdés volt, számos konferencia, tanácskozás, kisebb-nagyobb rendezvény, valamint cikkek és kiadványok sokasága foglalkozott vele. Megnyugtató konszenzus nincs ezen a területen, elmúltak azok az idők, amikor a szovjet hadtudomány primátusa hazánkban is meghatározta a hadtudomány tárgyát, belső szerkezetét, legfontosabb kutatási irányait.⁵ A vita mindig akkor lángol fel, amikor valamilyen konkrét ok (mint például most az MTA tudományági felülvizsgálata) vagy ambíció (mint például a '90-es években a katonai műszaki doktori iskola létrehozásának szándéka) döntésre kényszeríti a hadtudomány/civil tudományok képviselőit.

A hadtudomány klasszifikációjával kapcsolatos diskurzusokban ma már kevés a külső fogódzó. Az UNESCO tudományterképe⁶ a hadtudományt önálló diszciplínaként nem szerepelteti. Bár egyes tudományszakjait (szakágazatait) a tudomány „fáján” megjelenti, de a fegyverzet, a háború, a hadtörténet, a háború és a béke, valamint

5 Lásd Lantódi József (Szerk.): *A hadtudományi kutatásról*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1977.

6 A Tudomány és Technika Nemzetközi Terminológiai Szabványa (International Standard Nomenclature for Fields of Science and Technology) c. dokumentumot az UNESCO, az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Bizottsága 1972, 1978, 1982 és 1988 években adta ki.

a *terrorizmus* három főág aláágzataiként szerepelnek. Az OECD vonatkozásában rosszabb a helyzet, hiszen a nemzetközi szervezet tudomány és technológia csoportosításában a hadtudomány egyáltalán nem szerepel.⁷ Mióta a HM önálló tudományirányítási szervezete megszűnt, a tárca részéről sem foglalkoznak a hadtudomány strukturális kérdéseivel. Nem egyértelmű a hadtudomány, mint önálló diszciplína elismertsége nemzetközileg sem: amíg egyes fejlődő nagyhatalmaknál (például Kína, Oroszország) a hadtudománynak önálló tudományos akadémiája van, egyes nyugati országokban (így például az angolszász országokban) nem ismerik el önálló tudománynak, és tudományos fokozatot csak polgári egyetemek adhatnak. Ezért úgy tűnik, a hadtudomány civil tudományosságban való elhelyezkedése napjainkban már csak az oktatás és a tudományos testületek ügye maradt. A struktúrában azonban nem támaszkodhatunk a hadtudomány felsőoktatási megközelítésére sem, hiszen a Magyar Akkreditációs Bizottság besorolása,⁸ illetve az egyes doktori iskolák kutatás-területi beosztása elsősorban képzési célokat követ.⁹ Ezért nagyon fontos, hogy a hadtudomány megőrizze önállóságát az akadémiai tudományok rendszerében, mert ez biztosítja szakmai autonómiáját, a nemzeti tudományosság keretében való működését, fejlődését, társadalmi szerepvállalását a honvédelem és a haderő modernizálódásában.

Az új hadtudományi nomenklatúra megállapításához az MTA Hadtudományi Bizottsága megalakulásának 130. évfordulója alkalmával tartott emlékülésen ismertetett álláspont szolgált.¹⁰ Nem volt ugyanis kétséges, hogy az akadémia „megörökölt” társadalomtudományi struktúrája nem felel meg a jelenlegi helyzetnek, nem szolgálja a hadtudomány jövőbeni fejlődését. A régi klasszifikáció szerint a *hadttörténet* a történettudományhoz (vagyis az MTA II. Osztályához) tartozott, míg a *hadtudomány* és *haditechnika* két elkülönülő tudományágatként jelent meg. Különösen kitűnt a régi struktúra tarthatatlansága a *hadtudományok belső tagozódása* tekintetében. A hadtudományhoz (06 00 00 00) sorolták régen a kémiai (valószínűleg a vegyi fegyverek előállításában játszott szerepe miatt), a *biztonságpolitikát* (a hidegháború időszakában még a

7 Az OECD (Európai Gazdasági és Együttműködési Szervezet) legutóbbi, 2007-es csoportosítása (Field of Science and Technology [FOS]) hat tudományági csoportosítást alkalmaz, amelyet tovább bont tudományágazatokra.

8 A MAB klasszifikációja a katonai műszaki tudományokat (2.10) a természet- és műszaki tudományok részeként, a hadtudományt pedig a társadalomtudományok részeként (5.6) sorolja fel önálló diszciplínaként.

9 A doktori iskolák ma már kutatási területeket jelölnek meg a régi tudományszakok helyett, amelyek a tudomány fejlődésével, a haderő és társadalom igényeinek megfelelően változnak. A 2013/14-es tanévben a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolája nyolc (biztonsági tanulmányok, védelem társadalomtudományi kérdései, hadtudomány általános elmélete, védelmi igazgatás, hadművészet elmélete, védelmi logisztika és védelemgazdaság, nemzetbiztonság és rendvédelem, védelmi informatika és kommunikáció), a Katonai Műszaki Doktori Iskolája hét (katonai műszaki infrastruktúra, haditechnika és robotika, védelmi elektronika, informatika és kommunikáció, környezetbiztonság és katasztrófavédelem, katonai logisztika és védelemgazdaságtan, biztonságtechnika, védelmi igazgatás) kutatási terület tart számon. Jól látható, hogy a nomenklatúrák nem használhatók az egységes hadtudomány strukturálására, hiszen az iskolák kutatási területei között nemcsak kapcsolódások, hanem átfedések is vannak.

10 Lásd Szenes Zoltán: *130 éves az MTA Hadtudományi Bizottsága* c. előadását. MTA, 2012. november 21. http://www.mtahtb.zmne.hu/PDF/MTA_konferencia_20121121.pdf

katonai biztonság dominált ezen a területen), a *katonai nevelést*, a *határőrizetet*, a *hadigazdaságtant*, a *műszaki tudományt*, a *rádióelektronikát*, a *gyógyszerészetet*, a *katonaföldrajzot* és *katona-térképészetet*, a *hadtápot*, valamint a *matematikát*. A haditechnikát (06 02 10 00) a régi csoportosítás négy szakágazatra bontotta: számítógépek és berendezések, rádió-adóberendezések, rádiólokációs és rádiónavigációs eszközök, valamint rádióelektronikai eszközök.

05.01. Filozófia (Szociológia)
05.02. Közgazdaságtudomány
05.03. Történettudomány
05.03.09.07. Hadtörténet
05.04. Filológia
05.05. Állam- és jogtudomány
05.06. Pszichológia
05.07. Neveléstan
05.08. Művészettörténet
06.01. Hadtudomány
06.02. Haditechnika

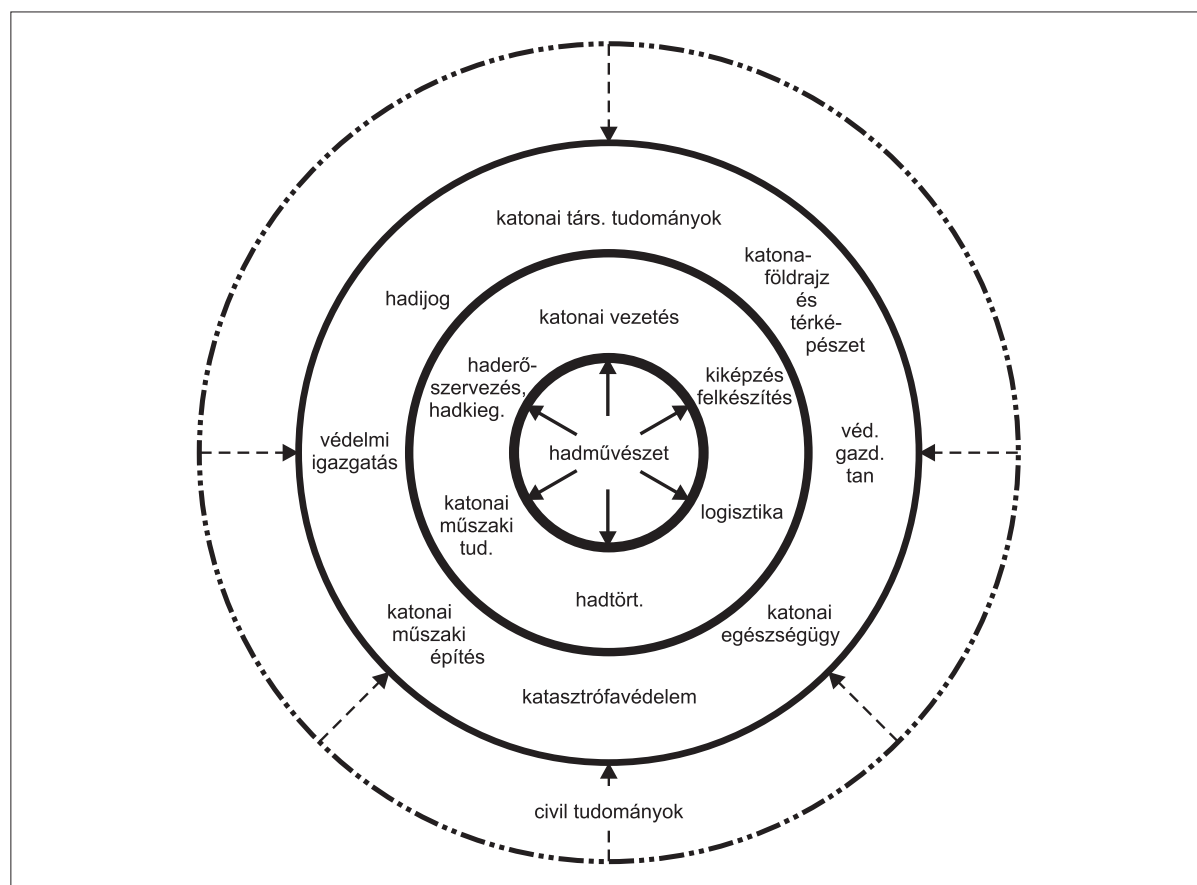
A társadalomtudományok régi nomenklatúrája

A hadtudomány tárgyáról és struktúrájáról számos tanulmány és egyetemi jegyzet értekezik, de ezek már nem tükrözik a hadtudomány intézményrendszerében az elmúlt években bekövetkezett változásokat.¹¹ A haderő és a Honvédelmi Minisztérium folyamatos átszervezése negatívan hatott a tudományos kutatóhelyek és szakmai folyóiratok működésére, tevékenységére. Önálló kutatóhelyek szűntek meg (ez évben például a HM Haditechnikai Intézet) vagy alakultak át, a központi kutatás-támogatás minimálisra zsugorodott, a folyóiratok finanszírozási problémái nehéz helyzetbe hozták a szerkesztőségeket. Az egyetemi átalakulás miatt már csak csírájában ismerhető fel a hagyományos katonai tanszéki rendszer, megszűnt a Bolyai János Katonai Műszaki Kar, elvesztette intézményi önállóságát a katonai felsőoktatás. E változások során a hadtudomány néhány tradicionálisan erős területe, mint például a haditechnikai kutatás, fejlesztés és innováció, a katona-egészségügy, a társadalomtudományok meggyengült, az egyetemi folyóiratok (Nemzet és Biztonság, az AARMS, a Társadalom és Honvédelem) folytatólagos kiadása veszélyben van. Mindezek gyengítik a hadtudomány önállóságát, csökkentik érdekérvényesítési képességeit.

A hadtudomány környezetében zajló változások ellenére, figyelembe véve a hadtudomány évezredes múltját, a magyar hadtudomány fejlődését, a nemzetközi tendenciákat, megrajzolható egy olyan hadtudományi struktúra, amely védhető a civil tudományos közösség előtt is.

11 Lásd: Héjja István, Kónya József, Laczkó Mihály: *Hadtudományi ismeretek*. ZMNE jegyzet, Budapest, 1998, Simon Sándor: *Társadalmak, háborúk, hadtudományok. A hadtudomány múltja, jelene, jövője a 20. század végén*. ZMNE, Budapest, 2000, Móricz Lajos: *A hadtudomány általános kérdései*. ZMNE jegyzet, Budapest, 2003. A hadtudományok civil tudományosságban lefoglalt helyéről szóló viták kitűnő összefoglalását adja Ács Tibor: *A hadtudomány helye a tudományok rendszerében* c. írása. In: *Hadtudományi Tájékoztató*, 2004/ 1. szám.

A hadtudomány központi magját a *hadművészet* alkotja, hiszen a harcászat, a hadműveleti művészet és a hadászat foglalkozik a harc, a hadművelet, a fegyveres küzdelem megvívásával. A siker kivívásához mindig jó hadvezérre, katonai vezetőre van szükség, így a *katonai vezetés elmélete* fontos részét képezi a hadtudománynak. A harc, hadművelet megvívásához számos feltétel kell, amelyek az ókortól kezdve folyamatosan részét képezték a katonai elméleteknek, hadtudományi írásoknak. Ilyenek voltak a *logisztika* (a hódítások, hadjáratok akcióradiuszát mindig az ellátási lehetőségek határozták meg), a *katonai építés* (amely biztosította a menetek, átcsoportosítások, később az erőketvités sebességét), a *haderőszervezés* és a *katonai kiképzés, felkészítés* (a siker nagymértékben függ e tényezőktől). Az egyes háborúk tapasztalatait a *történetírás* jegyezte le, amelyek aztán beépültek a hadviselés kollektív tudásrendszerébe. E hadtudományi szakdiszciplínák alkotják a hagymaszerkezet második rétegét, amelyek felfogásunk szerint még a hadtudományhoz tartoznak. A következő réteghez tartozó tudományszakok már erőteljesebben kapcsolódnak az egyes polgári tudományokhoz. Megközelítés, tradíció, tudománysszervezés kérdése, hogy mennyire lehet azokat az egyes civil diszciplínák alágazatainak tekinteni, illetve milyen erősen, milyen specifikus jegyekkel kapcsolódnak a hadtudományhoz. Végül is a hadtudomány, a haderő minden civil tudományos eredményt felhasznál annak érdekében, hogy a háborút, a fegyveres konfliktust sikeresen megvívja, vagy a békeépítési feladatot eredményesen megoldja.

A hadtudomány „hagymaszerkezete”

A viták tartalma és jellege

Az új tudományos nomenklatúráról szóló viták több fordulóban zajlottak, először bizottsági, majd osztályüléseken. A struktúráról szóló vita igazából akkor indult el, amikor tisztázódott, hogy a munka elsődleges célja a védett MTA-doktorok kutatási terület szerinti besorolására alkalmas lista összeállítása. Ez a klasszifikáció nem érinti a felsőfokú szakmai végzettséget (diplomát) felsoroló csoportosításokat, nem változtatja meg a PhD-képzés tudományági besorolásait, bár nyilvánvalóan hosszú távon befolyásolja majd az egyetemi képzés és tudományos továbbképzés tudományszerkezeti kérdéseit.

Az MTA Hadtudományi Bizottság az új nomenklatúrába a *hadtudományi „hagymaszervezet”* magját, valamint a *belső héjréteghez sorolt tudományszakokat* javasolta. A bizottsági ülésen vita volt a hadművészet belső szerkezetéről (a katonai vezetés önálló szakágazat-e, vagy része a hadművészet egyes elemeinek (harcászat, hadműveleti művészet, hadászat), amely végül azzal zárult, hogy a katonai vezetést a hadművészetben belülinek kell tekinteni. Felvetődött az a kérdés, hogy megtartsuk-e a hadtörténelem akadémiai tudományfejlődése során kialakult dichotómiáját, hiszen a hadtörténet szerves részét képezi az MTA II. Osztály tevékenységének is. E kérdésben végül az a határozat született, hogy a hadviselést, a hadsereget közvetlenül vizsgáló hadtörténelem maradjon a hadtudomány berkein belül, de legyen a II. Osztály bizottságától eltérő neve, amit végül is *hadtörténet-hadművészet története* elnevezéssel fogalmaztunk meg. Ez a kompromisszumos döntés teljes összhangban van a magyar hadtudomány fejlődésével, amely az MTA keretein belül sokat köszönhet a hadtörténelemnek és hadtörténészeknek. Emlékezzünk csak a Kápolnai Pauer István honvéd őrnagy akadémiai székfoglaló előadásában levont következtetésekre: „a hadtudomány alapja a hadtörténelem, a hadtudomány a társadalomtudományok közé sorolandó, a matematika és a természettudományok a hadtudományoknak csakis segédtudományait képezik”.¹²

A bizottsági ülésen szintén a diskurzus tárgyát képezték a harmadik „hagymahéjhoz” tartozó szakágazatok, amelyek művelésének az elmúlt évtizedekben megváltozott az intézményrendszere (katonai szociológia, katonai etika, katonai pedagógia, katonai filozófia), vagy egyes területei (polgárvédelem/katasztrófavédelem, védelmi igazgatás/közigazgatás) „kiszakadtak” a HM-szférából, oktatási-tudományos köréből. Végül egyetértés volt abban, hogy ezeket a területeket is a hadtudomány részeként szerepeltessük.

Az osztálydöntést előkészítő ad hoc bizottság azonban számos, a második és a harmadik „hagymahéjon” szereplő szakágazat hadtudományhoz való tartozását megkérdőjelezte, melyről intenzív vita folyt a 2013. júniusi osztályülésen. A pro és kontra érveket felsorakoztató disputáció eredménye az lett, hogy tovább kell folytatni a tárgyalásokat a bizottságnak az osztály képviselőivel.

Az ad hoc bizottság elnöke 2013 júliusában, a bizottság kibővített elnökségi ülésén ismerkedett meg a hadtudósok véleményével, az egyes tudományszakok katonai tartalmával, a civil diszciplínáktól tartalmilag és módszertanilag eltérő

¹² Lásd Ács Tibor: I.m. 30. o.

sajátosságokkal. A civil tudósok felfogása szerint *nincsenek „elkülönült” katonai társadalomtudományi diszciplínák*, az orvostudomány egy és ugyanaz az egész világon, a civil és katonai logisztika között *nincsenek különbségek*, mindenütt az ellátás, kiszolgálás és biztosítás kérdéseivel foglalkoznak, és így tovább. A részletes megbeszélés rendkívül hasznos volt, hiszen kiderült, hogy nemcsak megközelítési különbségek vannak az osztály és a bizottság véleménye között, hanem ismerethiányok is léteznek a hadtudomány területét és eredményeit illetően. Jól látható volt, hogy az osztály a tudományos nomenklátúra vonatkozásában azt az angolszász felfogást képviselte, mely szerint minden tudományos munka és eredmény a civil tudományosságnál születik. Ezzel szemben a bizottsági álláspont az volt, hogy a magyar tudomány (így a hadtudomány is) intézményrendszere a korábbi szövetségi rendszerben fejlődött, így ma még nem lehet számon kérni a magyar valóságon az amerikai, brit vagy más nyugat-európai mintákat.

A Magyar Honvédségnek olyan „in-house” tudományos kapacitásai jöttek létre az elmúlt hatvan évben, amelyek pótolhatatlan szerepet töltenek be a haderő feladatainak tudományos megalapozásában, Magyarország honvédelmi feladatainak végrehajtásában. Ezek még csak nem is párhuzamos képességek, hiszen katonai kutatásokkal foglalkozó kapacitások nem jöttek létre a civil állami intézményrendszerben sem.

Egyes hadtudományi szakágazatok önállóságával kapcsolatos másik ellenérv az volt, hogy a civil tudományokhoz tartozó katonai ágazatok is ugyanazon kutatási módszertant alkalmazzák, így nem lehetnek eltérések például a civil szociológia és a katonai szociológia között. Ezt az érvet el kellett fogadnunk, bár a kutatás tárgya különbözik a civil tudományoktól, esetenként pedig a kutatások nem nyilvánosak. A harmadik kritikai felvetés a javasolt hadtudományi nomenklátúra ellen pedig az volt, hogy a felülvizsgálatnak profiltisztítást, tudományági csökkenést, illetve a szétaprózódási folyamat megállítását is el kell érni.

* * *

Úgy tűnik, hogy a nyári tárgyalások eredményeképpen egy *kompromisszum* kezd kibontakozni. Az osztály elismeri a tradicionális, Magyarországon katonai kutatási képességekkel rendelkező, „második héjas” diszciplínák többségét (katonai logisztika, katonai egészségügy, katonaföldrajz és térképészet, katonai kiképzés és felkészítés, katonai építészet, hadművészet története), befogadja a katonai műszaki tudományokat haditechnika néven. Ugyanakkor az elmúlt években bekövetkezett változások miatt profiltisztítást (védelmi igazgatás, katasztrófavédelem) kér, illetve javasolja egyes szakágazatok civil tudományokhoz való átsorolását alágazatként (katonai szociológia, katonai pedagógia, katonai etika, katonai filozófia, védelemgazdaságtan).

Ez a megoldás nem idegen hazai akadémiai gyakorlatban, hiszen a rendszerváltozás után, az önálló hadtudományi bizottság megalakulásáig (1994. november) a katonai szakértők eredeti szakképzettségüknek (nyelvész, történész, mérnök, stb) megfelelően vettek részt a különböző akadémiai és bizottsági munkákban. Az MTA Hadtudományi Bizottság nyitott erre a változatra, amennyiben az érintett civil tudományos bizottságok befogadják „egyenruhás” társaikat önálló szakágazatként. A tárgyalások megkezdődtek, remény van egy jövőt szolgáló, konszenzusos hadtudományi struktúra kialakítására.

Lakatos Zsolt

Az EU polgári válságkezelése, kapcsolódási pontok a katonai válságkezelési eljárásokkal

Az Európai Unió a nemzetközi szinten teljes jogú szereplő kíván lenni. A közös biztonság- és védelmi politika lehetőséget ad az EU-nak, hogy megfelelő válaszokat adjon az új veszélyekre és kockázatokra. A polgári, illetve a katonai/polgári közös válságkezelés várhatóan egyre nagyobb szerepet játszik a jövőben, ezért szükséges a katonai/polgári műveletek tervezési, irányítási rendszerének integrációja, közös, állandó parancsnokság létrehozása.

Az Európai Unió (EU) a világpolitika színpadán vitathatatlanul globális szereplő, hiszen – Horvátország csatlakozását követően – a 28 tagállam, együttesen mintegy 450 milliós lakossággal a világ bruttó nemzeti termékének negyedét állítja elő. Globális szereplőként azonban az EU nem elégedhet meg azzal, hogy csupán gazdasági erőt mutat, ezért – felülemelkedve az Uniót belülről feszítő gazdasági és politikai jellegű problémákon és konfliktusokon – határain kívül is súlyához mérten kell szerepet vállalnia az őt közvetlenül vagy közvetve érintő problémák megoldásában.

A jelen tanulmány célja, hogy az említett problémák közül bemutassa azokat, amelyek az EU Közös biztonság- és védelmi politikáját¹ (KBVP) érintik, és amelyekre elsősorban nem katonai, hanem polgári/rendőri eszközökkel lehet megoldást találni. Az EU polgári válságkezeléssel foglalkozó szervezeteinek, azok működésének, fejlődésük irányainak bemutatását követően mondandómat egy – napjainkban talán utópisztikusnak tűnő – jövőbeni optimális működési modell leírásával zárom.

Az EU tagállamok vezetői már 1999-ben, Kölnben világosan kifejtették az Unió ambícióját a biztonság és a védelem területén, amikor a következőképpen fogalmaztak: az „...EU a nemzetközi szinten teljes jogú szereplő kíván lenni. Ezért szándékunkban áll, hogy felruházzuk az Uniót mindazon eszközökkel és képességekkel, amelyek lehetővé teszik számára a szerepvállalást a közös európai biztonság és védelem politikában... Az Uniónak képesnek kell lennie a nemzetközi válsághelyzetek kezelésére, megfelelő katonai erő által

1 Common Security and Defence Policy – CSDP

támogatott önálló műveletek tervezésére és végrehajtására...”.² A Kölnben megalkotott európai biztonság- és védelempolitikát³ három fő komponens alkotja: a válságmegelőzés, a katonai válságkezelés és a polgári válságkezelés.

Az Európai Uniót fenyegető veszélyek és kockázatok, és azok kezelése

A 2003-ban kimunkált Európai Biztonsági Stratégia⁴ az uniós kül- és biztonságpolitika fejlődésének mérföldköve. A szöveg világosan megfogalmazta, hogy melyek azok az EU-t kívülről és – bizonyos szempontból – belülről érő fenyegetések, kockázatok, amelyek elhárítására fel kell készülni. A legfontosabb veszélyforrások – a teljesség igénye nélkül – többek között a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, regionális konfliktusok, az állam kudarca és a szervezett bűnözés.

Az Európai Biztonsági Stratégia Végrehajtásáról című, 2008-ban elkészült jelentés megerősítette az Európai Biztonsági Stratégia megállapításait, ugyanakkor ki is egészítette azokat.⁵ A jelentésben olyan új veszélyek és kockázatok fogalmazódtak meg, mint a számítógépes biztonság, az energiabiztonság, az éghajlatváltozás, a kalózkodás és a kézfegyverek elterjedése. Ha megvizsgáljuk a Biztonsági Stratégiában és az annak végrehajtásáról szóló jelentésben megfogalmazott veszélyeket és kockázatokat, nyilvánvalóvá válik, hogy az EU értékelése szerint a nagy, nemzetek közötti fegyveres konfliktusok veszélye csökkent, viszont az újonnan megjelent kihívásokra új megoldásokat kell találni. Ezen válaszlépések közül az EU tagállamok előszeretettel választják a válságkezelés polgári eljárásait.

Mit is takar a polgári válságkezelés és milyen feladatokra lehet igénybe venni? A polgári műveletek tervezése, megindítása és menedzselése egyidős az európai biztonság és védelmi politika⁶ érvényesülésével. A polgári válságkezelés feladatait már a Nyugat-Európai Unió Tanácsa meghatározta a 1992. június 19-én kiadott ún. Petersbergi Nyilatkozatban. A katonai jellegű békefenntartó, valamint béketeremtő feladatok mellett a nyilatkozat kifejezetten polgári jellegű feladatokat is felsorol. Az Európai Tanács 2004-ben elfogadta az EU polgári válságkezelő képességének közép-távú, 2008-ig szóló fejlesztésével kapcsolatos célkitűzéseit.⁷ A polgári válságkezelési feladatok a Válságkezelés Polgári Aspektusai című dokumentum alapján az alábbi táblázatban foglalhatóak össze:⁸

2 Presidency conclusions of Cologne, European Council (1999. június 3–4.) (Letöltve: 2013. 04. 26.) http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/kolnen.htm

3 European Security and Defence Policy – ESDP

4 Az Európai Biztonsági Stratégia. (Letöltve: 2013. 04. 23.)

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568HUC.pdf

5 Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról. Brüsszel, 2008. december 11. S407/08 (Letöltve: 2013. 04. 23.)

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/reports/104644.pdf

6 A Lisszaboni Szerződés életbe lépése után új néven a közös biztonság- és védelmi politika.

7 Civilian Headline Goal 2008

8 EU Council Secretariat: European Security and Defence Policy: The civilian aspects of crisis management. 2009 CIV/3 (Letöltve: 2013. 04. 24.) http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/090702%20Civilian%20aspects%20of%20crisis%20management%20-%20version%203_EN.pdf

1. táblázat
A válságkezelés polgári aspektusai

Rendőrségi műveletek	A rendőri műveletek nagyon széles körűek lehetnek, a tanácsadástól a kiképzési feladatokon keresztül a helyi rendőrség egyes feladatainak átvállalásáig terjedhetnek. A tagállamok 5761 főt ajánlottak fel, akik közül 1400 fő 30 napon belül mozgósítható és a műveleti területre telepíthető.
Jogbiztonság erősítése	A válságkezelés körzetében tevékenykedő helyi rendőri erők nem lehetnek sikeresek, ha a helyi bíróságok, ügyészségek és a büntetés-végrehajtás szakemberei nem segítik megfelelően a munkájukat. Ennek érdekében a tagállamok 631 főt (ügyészeket, bírókat és büntetés-végrehajtási szakembereket) ajánlottak fel.
Polgári adminisztráció erősítése	A tagállamok 565 főt ajánlottak fel, ezen kívül polgári adminisztrációs szakemberek egy csoportja készen áll, hogy rövid időn belül a válságkezelő műveletek polgári adminisztrációs szektorában segítsen szaktudásával.
Polgári védelemi feladatok	A tagállami felajánlásnak megfelelően 2-3 értékelő/koordinációs csoport állandó bevetési készenlétben áll, rövid időn belül akár 2000 fő is bevethető, további speciális kiképzettségű és felszerelésű erők pedig 2-7 napon belül mozgósíthatók. A tagállamok 579 polgári védelmi szakértőt és további 4445 főt ajánlottak fel a különböző bevetési csoportokban.
Monitoring feladatok	A monitoring nélkülözhetetlen és döntő jelentőségű lehet a válságmegelőzés, válságkezelés és különböző békeműveletek során. A tagállamok 505 főt ajánlottak fel monitoring feladatok végrehajtására, akik a terepen való jelenlétükkel demonstrálják az EU elkötelezettségét a konfliktus kezelésében.
EU különleges képviselők segítése	A helyszínen települt EU különleges képviselők munkájának mindenoldalú biztosítása, segítése

Az EU Tanács 2007-ben elfogadott egy 2010-ig szóló Polgári Képességfejlesztési Keretdokumentumot, amely a Civilian Headline Goal 2008 eredményeire, valamint a polgári válságkezelési műveletek eddigi tapasztalataira épített.⁹ A Lisszaboni Szerződés is részletesen foglalkozik – a katonai feladatok mellett – a polgári válságkezeléssel.¹⁰

⁹ Civilian Headline Goal 2010

¹⁰ Az Európai Unió Tanácsa, Brüsszel: Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. 2008. április 15. 6655/08, (Letöltve: 2013. 04. 23.) <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st06655.hu08.pdf>

A szerződés 42. cikke szerint „...A közös biztonság- és védelempolitika a közös kül- és biztonságpolitika szerves része. E politika polgári és katonai eszközök igénybevételevel biztosítja az Unió műveleti képességét. Az Unió ezeket az eszközöket az Egyesült Nemzetek Alapokmányának alapelveivel összhangban igénybe veheti az Unión kívüli békefenntartó, konfliktusmegelőző, a nemzetközi biztonságot erősítő missziókban. E feladatok végrehajtása a tagállamok által rendelkezésre bocsátott képességeken alapul.” A 43. cikk részletesen megfogalmazza azokat a feladatokat, amelyekre a polgári és katonai eszközök igénybe vehetők. Eszerint a „...42. cikk (1) bekezdésében említett missziók, amelyek végrehajtása során az Unió polgári és katonai eszközöket vehet igénybe, közös leszerelési műveleteket, humanitárius és mentési feladatokat, katonai tanácsadói és segítségnyújtási feladatokat, konfliktus-megelőzést és békefenntartást, a harcoló erőknek a válságkezelésben kifejtett feladatait – beleértve a béketeremtést is – és a konfliktusok lezárását követően a helyzet stabilizálására irányuló műveleteket foglalják magukban”.

Az idő és a tapasztalatok azt mutatják, hogy a válságok kezelésében az esetek többségében nem kizárólag a katonai erő számít. Bizonyos típusú válságokat, feszültségeket a katonai megoldásokon túlmutató módszerekkel lehet és kell kezelni. Ezt az állítást támasztja alá az a tény, hogy 2003 óta az EU által indított 26 művelet közül a döntő többsége polgári jellegű, egy hibrid volt (EU support to AMIS II – Darfur), míg a tisztán katonai jellegű műveletek száma nyolc.

2. táblázat

Az Európai Unió napjainkban is zajló polgári válságkezelési műveletei¹¹

A MŰVELET NEVE	FŐ	A MŰVELET CÉLJA	A MŰVELET HELYSZÍNE
EULEX Kosovo	2124	A koszovói hatóságok támogatása és segítése rendőri, bírói és vámigazgatási területeken a jogállamiság erősítése érdekében.	Koszovó
EUMM Georgia	392	A stabilizáció, a normalizáció és bizalomerosztás elősegítése, az EU politikai döntéshozóinak informálása.	Grúzia
EUBAM Rafah	8	EU megfigyelői feladatok ellátása	Rafah, a gázai övezet és Egyiptom közötti nemzetközi határátkelőhely
EUJUST LEX	55	A jogállamiság megerősítése	Irak
EUPOL COPPS	99	A Palesztin Nemzeti Hatóság működésének segítése, hatékony helyi rendőri szervezet felállítása.	Palesztin területek

¹¹ EU operations (Letöltve: 2013. 04. 26.)

<http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations?lang=en>

A MŰVELET NEVE	FŐ	A MŰVELET CÉLJA	A MŰVELET HELYSZÍNE
EUCAP SAHEL NIGER	38	A helyi biztonsági erők képességei erősítése, a terrorizmus és a korrupció elleni eredményesebb küzdelem érdekében.	Niger
EUAVSEC	28	EU-támogatás a dzsubai nemzetközi repülőtér biztonságának erősítésére	Dél-Szudán
EUSEC RD CONGO	80	EU-tanácsadás és segítségnyújtás a biztonsági szektor reformja céljából.	Kongói Demokrati- kus Köztársaság
EUPOL RD CONGO	56	EU rendőri művelet az igazságügyi és rendőri terület reformja érdekében.	Kongói Demokrati- kus Köztársaság
EUCAP NESTOR	42	Regionális jellegű kiképző művelet, melynek célja a Nyugat-indiai Óceán és az Afrika szarva térségében elhelyezkedő nyolc ország tengeri képességeinek és parti őrségének erősítése.	Dzsibuti
EUPOL AFGHANISTAN	525	EU rendőri művelet az önállóan és eredményesen működő helyi rendőrségi felállítás érdekében.	Afganisztán

Az Európai Biztonsági Stratégia végrehajtásáról szóló jelentés (2008) tartalmazza azt a tagállami kötelezettségvállalást, hogy az Unió országai nemzeti polgári válságkezelési stratégiákat dolgoznak ki, többek között a missziós támogatás, a költségvetés-tervezés, a gyorsan telepíthető szakemberek csoportjának kialakítása érdekében. (Meg kell jegyezni, hogy Magyarország még mindig adós a stratégia kidolgozásával.) A jelentés összességében a következő célkitűzést szabja a polgári válságkezelő missziók elé: *„...a polgári missziók tekintetében képesnek kell lennünk arra, hogy különféle képességekkel és szakértelemmel rendelkező, képzett személyzetet állítsunk össze, hogy rövid határidőn belül telepíteni tudjuk őket, valamint arra, hogy hosszú távon is a műveleti helyszínen tudjuk tartani őket.”*¹²

Egy-egy válság kitörését követően az arra adott EU-válasz nagymértékben eltérhet mind a válaszreakció idejében, mind a válasz tartalmában. Például a grúziai válság (2008) időszakában, a tervezési időszakot követően rendkívül rövid idő alatt (gyakorlatilag egy hónap) sikerült a műveleti helyszínen megkezdeni a polgári monitoring

12 Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról. A biztonság megteremtése a változó világban. Brüsszel, 2008. december 11.S407/08 (Letöltve: 2013. 04. 23.)
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/reports/104644.pdf

tevékenységet, míg ez például a szomáliai kalózok elleni katonai művelet megkezdése esetén (ha beleszámítjuk a kalóztevékenység észlelését és eszkalálódását is) évekig tartott. Mégis leszögezhető, hogy a műveletek különbözőségeitől függetlenül kialakult mind a katonai, mind a polgári válságkezelésnek az a struktúrája, tervezési és irányítási rendszere, amelynek ismerete nélkül nehezen érthető meg az EU válságkezelése.

A KBVP olyan problémákkal és kihívásokkal foglalkozik, amelyekre – azok jellege szerint – katonai vagy polgári, esetenként katonai és/vagy polgári válasz adható. Nem véletlen, hogy a polgári válságkezelési mechanizmusok és eljárások – a végeredmény jellegétől eltérően – nagyon hasonlóak a katonai eljárásokhoz. A katonai válságkezelés tervezési eljárásai a NATO-eljárásokból merítkeznek, hiszen az EU tagállamok döntő többsége NATO-tag (azon országok pedig, amelyek pedig nem tagjai a Szövetségnek, a békepartnerségi program keretében folytatott közös gyakorlatok és éles műveletek alapján tisztában vannak a NATO eljárásokkal).

Adott tehát egy jól bevált NATO katonai válságkezelési műveleti tervezési rendszer, amit az EU – kisebb módosításokkal – a saját képére formált és ezt az eljárásrendszert az EU polgári válságkezelése is átvette. Ebben természetesen nagy szerepet játszott, hogy a polgári válságkezeléssel foglalkozó szervezetekben jelentős számú katonai tervező múlttal rendelkező személy dolgozott és dolgozik. Felvetődik természetesen a kérdés: vajon mennyire működik jól a polgári válságkezelésben egy, a katonai műveletek tervezésére használt és jól bevált tervezési mechanizmus?

Az Európai Unió polgári válságkezelésben részt vevő szervezetei és azok eljárásai

Az EU külpolitikájának irányítását napi szinten a tagállamok nagyköveteiből álló Politikai és Biztonsági Bizottság (PBB) végzi.¹³ A PBB hetente kétszer ülésezik. Figyelemmel kíséri a nemzetközi biztonságpolitikai helyzetet, állásfoglalásokat készít az Európai Tanácsnak,¹⁴ és figyelemmel kíséri a Tanács határozatainak betartását. A Tanács felhatalmazása alapján a PBB politikai kérdésekben dönt, és stratégiai szinten irányítja a válságkezelést, azaz dönt egy-egy adott polgári vagy katonai válságkezelő művelet megindításáról és a művelet teljes időtartama alatt végrehajtja annak politikai ellenőrzését. Az Európai Tanács és a Politikai és Biztonsági Bizottság azok a szervezetek, amelyek mind a polgári, mind a katonai válságkezelő műveletek tervezését, végrehajtását és irányítását ellenőrzik. Az alsóbb szintű, tervezéssel és irányítással foglalkozó szervezetek – a Válságkezelő és Tervező Igazgatóság kivételével – gyakorlatilag kizárólag a válságkezelés katonai vagy polgári aspektusaival foglalkoznak.

A Polgári Válságkezelésért Felelős Tanács (Committee for Civilian Aspects of Crisis Management – CIVCOM) a közös kül- és biztonságpolitika nagykövetségi szintű döntés-előkészítő és koordinációs testülete, a PBB felügyelete alatt működő állandó bizottság.

A megfelelő és hatékony tervezési eljárások, módszerek, parancsnoklási struktúrák és parancsnokságok megléte kulcsfontosságú követelmény a polgári válságkezelésben.

13 Political and Security Committee – PSC

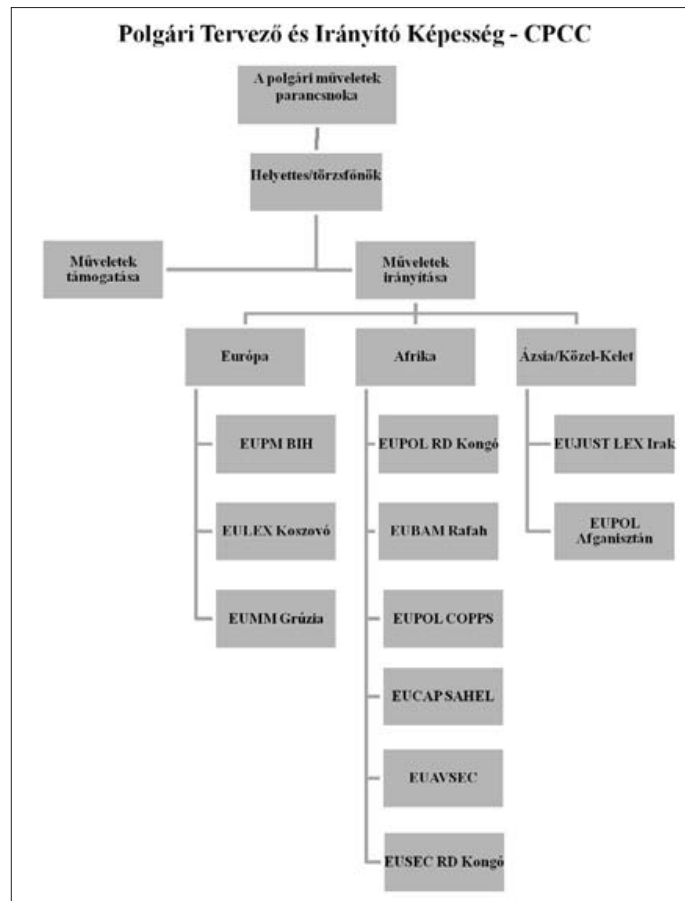
14 Council of the European Union

Az 1. ábra a polgári válságkezelés fontosabb szervezeteit mutatja be a legfőbb döntéshozó szervezettől, az Európai Tanácstól a műveleti területen felállított területi irodáig.

1. ábra

A fent említett sokrétű feladatok tervezésére és irányítására az EU 2007 augusztusában döntést hozott a Polgári Tervező és Irányító Képesség¹⁵ (PTIK) nevű szervezet felállításáról a Tanács Titkárságán belül (ld. 2. ábra).

2. ábra

15 The Civilian Planning Conduct Capability (CPCC) updated April 2011 CPCC/04 (Letöltve: 2013. 04. 24.) http://www.consilium.europa.eu/media/1222515/110412%20factsheet%20-%20cpcc%20-%20version%204_en.pdf

Az új szervezet felállításának nehézségei (amelyek elsősorban a szakértőkkel való feltöltés és a műveleti képesség elérése kapcsán jelentkeztek) oda vezettek, hogy a napjainkra is csak mintegy 60 fős, igazgatóság szintű szervezet 2008 nyarára került „bevethető” állapotba, ekkor pedig a grúziai válság azonnal nyilvánvalóvá tette a PTIK hiányosságait. A legnagyobb probléma az időhiány, az állomány tapasztalatlansága, valamint nem teljes feltöltöttsége volt. A PTIK nem volt képes a tervezési feladatok végrehajtására, ezért azonnal a Katonai Törzs segítségét kérte. A Katonai Törzs ideiglenesen 30 tervező szakembert biztosított a PTIK részére, így vált lehetővé a monitoring-művelet rendkívül rövid időn belüli megindítása. Körülbelül egy hónapos tervezés után, két hét alatt sikerült a művelet megkezdéséhez minimálisan szükséges erőket telepíteni.

Szakértői szemmel az is kijelenthető, hogy a grúziai monitoring művelet¹⁶ tervezése elhibázott volt abból a szempontból, hogy Grúziában egy viszonylag gyors lefolyású fegyveres konfliktust követő békeművelet megindításáról volt szó, ami kifejezetten katonai jellegű művelet, de legalábbis sokkal jobban illeszkedik a katonai műveletek sorába, mint az EU sok más, katonai eszközökkel végrehajtott humanitárius jellegű művelete.

Az, hogy végül az a döntés született, hogy az EU nem katonai, hanem polgári műveletet indít, egyértelműen politikai döntés volt. Az EU nem kívánt az egyik legnagyobb gazdasági partnerével konfrontálódni, nem kívánt katonai erővel megjeleni a térségben. A politikai döntésnek viszont az volt a következménye, hogy egy olyan szervezetre bízta a feladatot, amely a katonai jellegű válsághelyzettel önállóan nem tudott megbirkózni. A grúziai válságkezelés azt is megmutatta, hogy milyen vékony a lehet határmezsgye a katonai és polgári válságkezelés között, különösen a műveletek tervezési fázisában.

A PTIK legfontosabb feladatai a következők:

- Kidolgozza a válságkezelési koncepciókat (CMC).
- Kidolgozza a rendőrségi vagy polgári stratégiai opciókat (PSO/CSO).
- Stratégiai szinten kidolgozza a műveletet.
- Megalakítja a művelethez szükséges erőket (Force Generation).
- Kidolgozza az erők alkalmazási eljárásrendjét (Rules of Engagement).
- Segítséget nyújt a művelet vezetőjének a műveleti terv (OPLAN) kidolgozásában.

Az EU tanult a grúziai válságkezelés tervezési hiányosságaiból: hamarosan döntés született arról, hogy egy olyan új szervezetet kell létrehozni, amely jobban figyelembe veszi az EU-ban egyre jobban elfogadottá váló átfogó megközelítést,¹⁷ azaz a katonai és polgári területek szorosabb összefonódását.

Az átfogó megközelítés nyilvánvalóan csak akkor nyer tartalmat, ha léteznek olyan szervezetek, amelyekben a problémák katonai és polgári megközelítése együtt, közösen történik.

16 EUMM Georgia

17 Comprehensive approach

Az Európai Tanács, illetve a PBB szintje volt az első és az utolsó, ahol a kérdéseket nem különítették el polgári és katonai aspektusuk alapján. A két szervezet döntéseit követően a parancsnoki láncnak megfelelően vagy a katonai, vagy a polgári tervezési folyamatok indultak meg, a katonai-polgári együttműködés, a közös gondolkodás csak informális szinten valósult meg.

A korábban bemutatott EUMM-Georgia műveleten kívül fontos megemlíteni az EU által indított Biztonsági Szektor Reform programokat, amelyek átfogó, holisztikus megközelítést igényelnek.¹⁸ Ezek a programok – a védelmi szektoron kívül – a rendfenntartás, a jogi rendszer, a hírszerzés és a kormányzat más területeit is érintik. Az átfogó megközelítés kényszere hozta létre a polgári-katonai koordináció fogalmát is,¹⁹ amely rövid időn belül intézményesült a Válságkezelő és Tervező Igazgatóság (VTI)²⁰ 2009-es megalakításában.

Az új szervezet bázisát az Európai Tanács VIII. és IX. főigazgatóága adta.²¹ A szervezet létrehozása óriási előrelépés volt, hiszen a Katonai Törzsben már jó ideje működő Polgári Katonai Sejt²² későbbi magába olvasztásával olyan új, közös szakmai szervezet alakult, amelyben civil szakemberek és katonák közösen tudják a felmerülő problémákat vizsgálni.

Fontos megemlíteni, hogy a VTI nem előjáró szervezete sem a Katonai Törzsnek, sem a polgári műveletekért felelős Polgári Tervező és Irányító Képességnek. VTI legfontosabb feladata a válságkezelés tervezésekor az ún. válságkezelési koncepció²³ kidolgozása majd a műveletek végrehajtása során, illetve a műveletek befejezését követően összegyűjtött következtetések, tapasztalatok levonása²⁴. A válságkezelési koncepció elkészítésekor a VTI javaslatot tesz a Politikai és Biztonsági Bizottságnak, hogy a kialakult helyzetben milyen katonai vagy polgári (esetleg közös) válságkezelési eszközöket érdemes és lehet alkalmazni. A válságkezelési koncepció PBB elé kerül és a testület döntését követően két különböző csatornán folyik a már alapvetően két eltérő jellegű (polgári vagy katonai) tervező tevékenység (lásd a 3. ábrát a következő oldalon).

A felső sorban a katonai válságkezelés tervezési folyamata látható, míg alatta a polgári változat. Ezen a szinten már teljes elkülönülés figyelhető meg, formálisan a két folyamat nem kapcsolódik többé össze. A katonai vonalon a CIVCOM párja a Katonai Bizottság (KB), amelynek tagjai a tagállamok vezérkari főnökei.²⁵ A vezérkari főnökök évente általában kétszer üléseznek, távollétükben az állandó katonai képviselők adnak katonai tanácsokat és ajánlásokat a PBB-nek. A Katonai Törzs kidolgozza, a Katonai Bizottság pedig véleményezi a válság kezelésére irányuló

18 Security Sector Reform – SSR

19 Civil-Military Coordination – CMCO

20 Crisis Management and Planning Directorate – CMPD

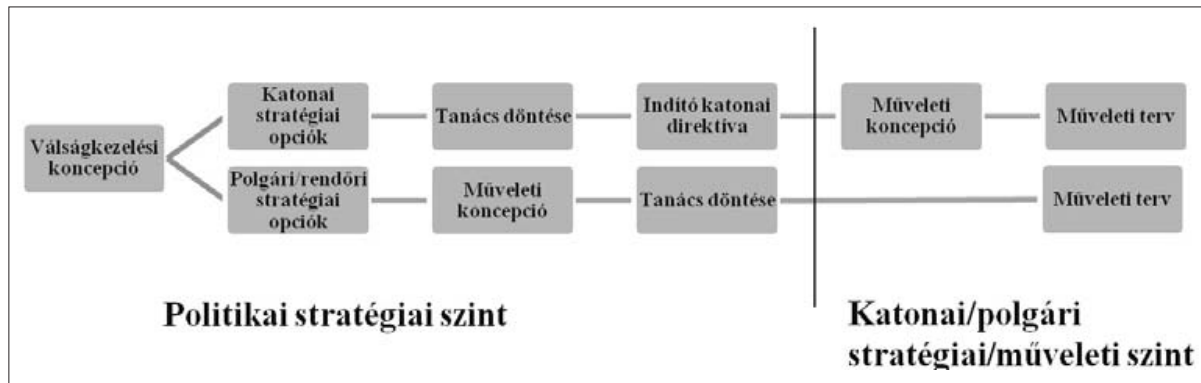
21 DGE E VIII és DG E IX

22 CIVMIL Cell

23 Crisis Management Concept – CMC

24 Lessons learned

25 Military Committee – MC

3. ábra²⁶

Katonai Stratégiai Opciókat.²⁷ A polgári vonalon ugyanazt a feladatot a Polgári Tervező és Irányító Képesség hajtja végre a Polgári/Rendőri Stratégiai Opciók²⁸ kidolgozásával.

Az opciók kidolgozása során a szakértők – felhasználva a hírszerzési és más forrásokból rendelkezésre álló információkat – elemzik a kialakult helyzetet, és a jelentés végén általában két-három opciót dolgoznak ki az adott válság kezelésére. Ezeknek az opcióknak bemutatják az előnyeit és hátrányait, így segítve a PBB tagjait a döntéshozatalban.

A katonai és a polgári műveleti tervezés azonban néhány pontban lényegesen eltér. Az ábrán függőleges vonal választja el a „brüsszeli” politikai stratégiai szintet a katonai/polgári stratégiai/műveleti szinttől. A polgári válságkezelési folyamatban a Polgári Tervező és Irányító Képesség felel a tervezésért és a polgári műveletek vezetéséért is, tehát a műveleti koncepció²⁹ kidolgozása is a PTIK feladata, míg a művelet kijelölt parancsnokára vár a műveleti terv (Operation Plan – OPLAN) kidolgozása. A katonai tervezés abban tér el, hogy a Katonai Törzs csak a műveletet indító katonai direktíva (Initiating Military Directive – IMD) kiadásáért felelős, és ettől a ponttól kezdődően a művelet kinevezett parancsnoka felelős a műveleti koncepció és a műveleti terv kidolgozásáért. A műveleti koncepció azt tartalmazza, hogy a parancsnok hogyan, milyen módon és milyen eszközökkel kívánja a műveleti célokat elérni, míg a műveleti terv ennek a koncepciónak a teljes és részletes kibontása, gyakorlati kidolgozása. Katonai téren tehát az IMD kiadását követően a Katonai Törzsnek gyakorlatilag nincs ráhatása a műveletre, a kijelölt parancsnok közvetlenül a Politikai és Biztonsági Bizottságnak tartozik felelősséggel, semmilyen formában nincs a Katonai Törzsnek alárendelve.

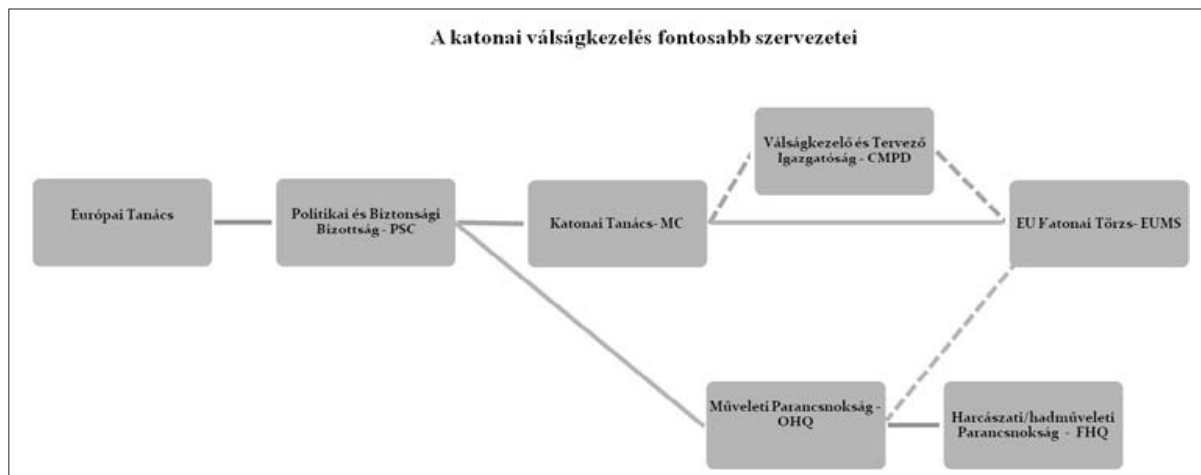
26 Mattelaer, Alexander: The CSDP Mission Planning Process of the European Union: Innovations and Shortfalls, In: Vanhoonacker, Sophie, Hylke Dijkstra and Heidi Maurer (eds). Understanding the Role of Bureaucracy in the European Security and Defence Policy, *European Integration online Papers (EIoP)*, Special Issue 2010. Vol. 14, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2010-009a.htm>. p. 6.

27 Military Strategic Options – MSO

28 Civil/Police Strategic Options – CSO/PSO

29 Concept of Operations – CONOPS

Összefoglalva tehát: a PTK közvetlenül tervezi, vezeti és irányítja a polgári műveleteket, míg a Katonai Törzs csak a tervezési folyamatban vesz részt, a katonai művelet megindulásával szerepe „megszűnik”, a továbbiakban irányító szerepet nem játszik. (A 4. ábrán a Katonai Törzs és a Műveleti Parancsnokság közötti szaggatott vonal azt jelzi, hogy nincs alárendeltségi viszony a két szervezet között, a műveleti parancsnok a Politikai és Biztonsági Bizottságnak tartozik felelősséggel.)

4. ábra

Természetesen rendkívül fontos, hogy a műveletek indításakor megfelelő erő és eszköz álljon a parancsnok rendelkezésére a feladat sikeres végrehajtásának érdekében. Már a műveleti koncepció kidolgozásakor elkészül az erő- és eszköz igénylista³⁰ és informális szinten megindul az erőgenerálás³¹ folyamata.

A brüsszeli tervezőknek már a tervezés kezdeti időszakában tudniuk kell, hogy körülbelül milyen erővel és eszközzel hajlandók a tagállamok részt venni az adott válságkezelő műveletben. A tervezési folyamat során készülhetnek bármilyen nagyszabású tervek, ha az erők létrehozása érdekében kezdeményezett konferencián végül nem történik elegendő mennyiségű és minőségű erő felajánlása a tagállamok részéről. Ugyancsak fontos a művelet parancsnokának értesítése, valamint a műveleti parancsnokság részleges aktivizálása a műveleti terv időbeni kidolgozásának megkezdése érdekében. Ha ugyanis minden előírt tervezési folyamat szigorúan egymást követ és nem folyik ún. párhuzamos tervezés,³² akkor értékes idő veszhet el.

A fentiekben bemutatott és részletezett tervezési folyamatok és lépések ugyanakkor nem kötelező érvényűek, a körülményeknek megfelelően bizonyos fokú rugalmassággal alkalmazhatók.

30 Statement of Requirements – SOR

31 Force generation

32 Parallel planning

Az Európai Külügyi Szolgálat és a válságkezelő platform létrehozása

A Lisszaboni Szerződés alapján az utóbbi időszak kétségtelenül legnagyobb vívmánya az Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviseelőjének és irányítása alatt az Európai Külügyi Szolgálat³³ (EKSz) létrehozása. A főképviseelő, Catherine Ashton bárónő, kettős szerepet tölt be: egyrészt közös kül- és biztonságpolitikai mandátumot kapott a Tanácsban, másrészt a Bizottság külügyekért és külkapcsolatokért felelős alelnökének tisztét látja el. A főképviseelő egyben a Külügyek Tanácsának is elnöke, ezen felül ő képviseli nemzetközi szinten az Uniót a közös kül- és biztonságpolitika³⁴ területén; munkáját a Tanács és a Bizottság tisztviselőiből, valamint a nemzeti diplomáciai szolgálatok tagjaiból álló, Európai Külügyi Szolgálat segíti.³⁵

Az EKSz megalakulásával minden, a válságkezelés tervezésében (és polgári vonalon az irányításában is) résztvevő szervezet egységes központi irányítás alá került. A dolgozatban bemutatott szervezetek közül az alábbiak lettek tagjai az ún. válságkezelő platformnak (EEAS Crisis Platform):

- Válságkezelő és Tervező Igazgatóság.
- Katonai Törzs.
- Polgári Tervező és Irányító Képesség.

Következtetések, javaslatok

Az EU Biztonsági stratégiájában megfogalmazott veszélyek és kockázatok elemzése arra mutat, hogy a jövőben nem lehet tisztán katonai vagy polgári módszerekkel kezelni a kialakuló válságokat. Az ún. szürke zónában a terrorizmus, a szervezett bűnözés, a proliferáció, a kudarcállamok okozta válságok kezelésére nem jó megoldás az, hogy az EU választani kényszerül a katonai vagy a polgári válságkezelés között.

Az EU válságkezelésről alkotott felfogása az átfogó megközelítés térnyerésével ugyan sokat változott az utóbbi időszakban, azonban ezek a változások nem elégségesek. További (szervezeti, illetve eljárás-technikai) változások végrehajtása válik szükségessé a közeljövőben a sikeres válságkezelés érdekében.

Az új kihívások várhatóan egyre több hibrid (ti. polgári/katonai) jellegű műveletet igényelnek és ezekre a változásokra mind a szervezeteknek, mind a válságkezelő eljárásoknak készen kell állniuk. A jövőben – a művelet koncepciójának kidolgozásától kezdve, annak tervezési szakaszán át, egészen a végrehajtásáig – nagy valószínűséggel erőteljesebben kell kombinálni a polgári és a katonai szakértelmet.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az EU gyorsan tanul a hibáiból, ami reményt ad arra, hogy folytatódnak a jó irányba tett lépések. A tanulási folyamat

33 External Action Service – EEAS

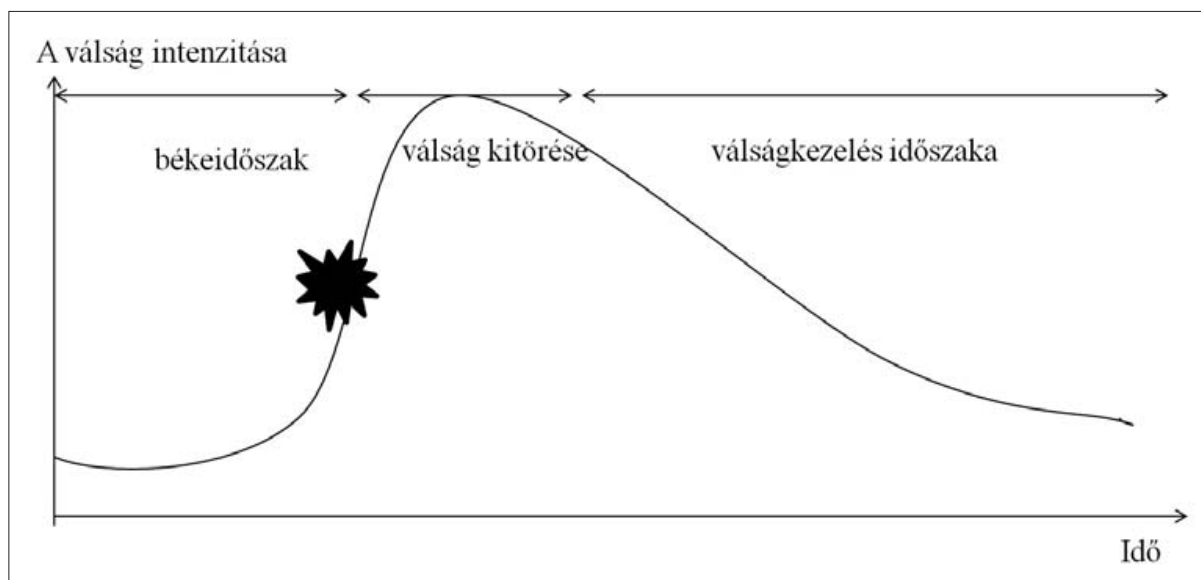
34 Common Security and Defence Policy – CSDP

35 Lakatos Zsolt: Az Európai Unó hírszerzésének jelenlegi helyzete és jövőbeni kihívásai. Hadtudomány 2013/1-2. p.14. ISSN 1215-4121

azonban viszonylag hosszú, és – mint minden bürokratikus szervezetnél – időbe telik. Az EU esetében ez várhatóan években mérhető folyamat lesz.

Javaslat a válságkezelő művelet tervezési folyamatára, az EU válságkezelési platform szervezeti módosítására

- Amennyiben nem váratlanul kialakuló válsághelyzetről van szó (például természeti katasztrófa) az 5. ábrán látható haranggörbe jól mutatja a válság intenzitásának változását az idő függvényében a válságkezelés időszakának kezdete a válság tetőpontját meghaladó időpontban kezdődik, azonban művelet sikerét annak megtervezése döntően befolyásolja. A tervezést nem elégséges a válság kitörésének időszakában megkezdeni. Már a békeidőszakban szükséges a hírszerzési és más információk alapján megkezdeni a korai tervezést, még akkor is, ha ez a folyamat a tervezés korai szakaszában befejeződik. (A tervezés korai befejezését indokolhatja a válság megszűnése vagy akár politikai döntés arról, hogy az EU – noha tisztában van a válság EU érdekekre gyakorolt hatásával – nem kíván annak megoldásában aktív szerepet játszani.) A kellő időben megindított óvatos tervezés³⁶ tehát kulcsfontosságú a válságkezelő művelet megindításában és későbbi sikeres végrehajtásában. A feladat végrehajtásához olyan kis létszámú, flexibilis, különböző szakterületeket képviselő polgári és katonai szakértőkből álló szervezet létrehozása szükséges, amely képes elemezni a kialakult helyzetet és a válság eszkalálódása esetén egy nagyobb létszámú tervező csoport magját alkotni.

4. ábra

36 Prudent planning

- A válságkezelésre már békeidőben, azaz a válság kitörése előtt meg kell kezdeni a felkészülést. A polgári válságkezelés – a katonai válságkezeléssel szemben – ezen a téren több hiányossággal küzd. Először nemzeti szinten kell kijelölni és felkészíteni azokat a szakembereket (rendőröket, bírákat, ügyészeket, büntetés-végrehajtási és polgári védelmi szakembereket, humanitárius műveletben részt vevő munkatársakat), akik egy-egy válság kialakulását követően, megfelelően az igényeknek, rövid időn belül mozgósíthatóak és telepíthetőek a műveleti területen. A nemzeti felkészítésen túl ezeknek a szakembereknek EU szinten egységes nemzetközi kiképzést és felkészítést is kell kapniuk, csak így küszöbölhetőek ki a különböző színvonalú nemzeti felkészítés hiányosságai.
- A jövőben várhatóan nagyobb számban indított közös polgári és katonai műveletek sikeres végrehajtása érdekében szükséges a tervezési folyamatok egységesítése, az elkülönülő tervezési folyamatok megszüntetése. A közös irányítás elengedhetetlen, és szükségessé teszi egy közös parancsnokság/központ létrehozását.³⁷ A műveleti szükségszerűség már sok alkalommal felszínre hozta ezt az igényt, ami azután bizonyos EU tagállamok ellenkezésén megbukott, mert nem kívánták az EU-t a NATO konkurensként látni. A politika azonban nem állhat örökké az útjában a szükségszerű és elkerülhetetlen fejlődésnek, hiszen az EU-nak szüksége van állandó műveleti parancsnokságra. Katonai vonalon erre a feladatra jelenleg öt nemzeti parancsnokság van kijelölve, ezen kívül a brüsszeli Műveleti Központ is aktivizálható, továbbá a NATO-EU közötti „Berlin Plusz megállapodás” alapján a Szövetséges Hatalmak Európai Legfelsőbb Parancsnoksága³⁸ is alkalmazható. Ezek a megoldások működőképesek, de korántsem tökéletesek. A Műveleti Központ csupán keretállománnyal rendelkezik, aktivizálása, feltöltése elsősorban a Katonai Törzsből történik, ami megbénítja annak működését. A nemzeti parancsnokságok szintén keretállománnyal rendelkeznek, aktivizálásuk esetén sok időbe telik a szervezet feltöltése a többnemzeti kiegészítő erővel, a tervezési folyamat beindítása rendkívüli erőfeszítéseket igényel. A NATO-parancsnokság használata pedig egyszerűen azt jelzi, hogy az EU nem képes a maga által vállalt feladatokat ellátni, erre külső segítséget kénytelen igénybe venni. Polgári vonalon a Polgári Tervező és Irányító Képesség ugyan parancsnokságként működik, felügyeli és irányítja a polgári műveleteket, de 60 fős létszámával komolyabb előzetes előrejelző és tervező tevékenység nem várható tőle. Az állandó parancsnokság felállítását politikai okokból ellenző országok talán könnyebb szívvel tudnának felvállalni egy közös, állandó katonai-polgári műveleti parancsnokságot, amelynek feladata minden EU-t érintő válságkezelési művelet tervezése, vezetése és irányítása. A lisszaboni

37 Ioannides, Isabelle: EU Civilian Capabilities and Cooperation with the Military Sector. (November 17, 2010). EU CRISIS MANAGEMENT: INSTITUTIONS AND CAPABILITIES IN THE MAKING, p. 47., E. Greco, N. Pirozzi, and S. Silvestri, eds., Quaderni IAI, November 2010. (Letöltve: 2013. 04. 26.) <http://ssrn.com/abstract=1812943>

38 Allied Command Operations – ACO

szerződés alapján felállított Európai Külügyi Szolgálaton belül működő válságkezelési platform megadja a szorosabb polgári és katonai együttműködés lehetőségének kereteit, de ez csak a kezdeti lépés az integrált polgári-katonai válságkezelés irányába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Presidency conclusions of Cologne, European Council, 1999. június 3–4. (Letöltve: 2013. 04. 26.)
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/kolnen.htm
- Az Európai Biztonsági Stratégia. (Letöltve: 2013. 04. 23.)
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568HUC.pdf
- Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról. Brüsszel, 2008. december 11. S407/08
(Letöltve: 2013. 04. 23.)
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/reports/104644.pdf
- EU Council Secretariat, European Security and Defence Policy: The civilian aspects of crisis management 2009 CIV/3 (Letöltve: 2013. 04. 24.) http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/090702%20Civilian%20aspects%20of%20crisis%20management%20-%20version%203_EN.pdf
- Az Európai Unió Tanácsa Brüsszel, 2008. április 15. 6655/08: Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (Letöltve: 2013. 04. 23.) <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st06655.hu08.pdf>
- EU operations (Letöltve: 2013. 04. 26.)
<http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations?lang=en>
- Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról. (A biztonság megteremtése a változó világban) Brüsszel, 2008. december 11. S407/08 (Letöltve: 2013. 04. 23.)
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/reports/104644.pdf
- Lakatos Zsolt: Az Európai Unió hírszerzésének jelenlegi helyzete és jövőbeni kihívásai. Hadtudomány 2013/1-2. ISSN 1215-4121
- The Civilian Planning Conduct Capability (CPCC) updated April 2011 CPCC/04 (Letöltve: 2013. 04. 24.)
http://www.consilium.europa.eu/media/1222515/110412%20factsheet%20-%20cpcc%20-%20version%204_en.pdf
- Mattelaer, Alexander: The CSDP Mission Planning Process of the European Union: Innovations and Shortfalls. In: Vanhoonacker, Sophie, Hylke Dijkstra and Heidi Maurer (eds). Understanding the Role of Bureaucracy in the European Security and Defence Policy, European Integration online Papers (EIoP), Special Issue, 2010. Vol. 14, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2010-009a.htm>. p.6.
- Ioannides, Isabelle: EU Civilian Capabilities and Cooperation with the Military Sector. (November 17, 2010). EU CRISIS MANAGEMENT: INSTITUTIONS AND CAPABILITIES IN THE MAKING, p. 47., E. Greco, N. Pirozzi, and S. Silvestri, eds., Quaderni IAI, November 2010. (Letöltve: 2013. 04. 26.) <http://ssrn.com/abstract=1812943>

KATONAI MŰVELETEK

Kádár Pál–Vanyur Tibor

Szemelvények a magyar önkéntes tartalékos rendszer múltjáról, jelenéről és jövőjéről

A szerzők írásukban felvázolják az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztésének elmúlt 10 évi szakmai állomásait, bemutatják a tartalékos rendszer felépítését és áttekintést adnak a működés első időszakának gyakorlati tapasztalatairól, ideértve a toborzás, kiképzés, szolgálatteljesítés, munkáltatói kompenzáció és társadalmi elfogadottság aktuális kérdéseit is, valamint ki-tekintést adnak a tartalékos rendszer fejlesztésével összefüggésben.

Az önkéntes tartalékos rendszer létrehozatalának alapvető szükségszerűségét az a tényező határozta meg, hogy a hadkötelezettség – ezen belül is különösen a békeidejű sorkötelezettség – szerepe, politikai és társadalmi elfogadottsága a 2000-es évek elejére hazánkban is jelentősen megváltozott.

A XX. század végére megerősödött az a nemzetközi tendencia is, amely a fegyveres védelmi feladatokat elsődlegesen a professzionális, önkéntes alapon szerveződő fegyveres erőként képzelte el. Egy ilyen jellegű szemléletváltás immanens következménye, hogy a tartalékok szervezésének alapfilozófiáját is meg kell változtatni, azaz egy önkéntességen alapuló haderő működését békében önkéntességen alapuló tartalékos erőkkel kell támogatni.

E fenti tényezőket felismerve a Honvéd Vezérkar Katona Tanácsa már 1999-ben megfogalmazta javaslatát egy önkéntes alapon szerveződő tartalékos rendszer kialakítására.

A rendszer kialakításának alapjait ekkor még nem a sorkötelezettség békeidőszaki felfüggesztésének gondolata motiválta, hanem az a tény, hogy ez idő tájt a sorkatonai szolgálat időtartama a rendszerváltást megelőző 18 hónapos időtartamról több lépésben 12, 9, illetve 2002-től 6 hónapra csökkent. Ez az időtartam már nem bizonyult maradéktalanul elégségesnek egy olyan katonai szakmai tudás átadására, amely a sorkatonai szolgálatból való távozást követően komoly alapja lehetett volna egy kötelező tartalékos szolgálatnak, illetve jelentős fajlagos költségnövekedéssel járt.

A tartalékos katonai szolgálat jellegének átalakítását a haderő rendszeresített létszámának folyamatos csökkenése is szükségszerűvé tette. 2001-re a mozgósításhoz

szükséges tartalékoslétszám-igény már nem érte el a korábbi tervekben szereplő létszám egyharmadát sem, amely indokolatlanná tette egy békében általánosan kötelező tartalékos szolgálat előírását.

Az önkéntes tartalékos rendszer kialakítását az is szükségessé tette, hogy a hadköteles tartalékos katonák békében csak önkéntes jelentkezés alapján voltak vezényelhetők az országhatáron kívüli feladatra, amely az ekkorra már a NATO-hoz tartozó ország esetében megnehezítette a feladatokban való részvétel tervezhetőségét. Ki kellett alakítani annak a szolgálattípusnak is a jogi kereteit, amely ezt a kérdést kezelni képes. Kézenfekvő megoldásként jelentkezett az önkéntes tartalékos szolgálat, melynek jogi alapjait először 2002. január 1-jével határozta meg az akkor hatályos honvédelmi törvény (Hvt) a sor- és tartalékos katonai szolgálat teljesítése rendjének változásával érintett törvények módosításáról szóló 2001. évi XLIV. törvény nyomán.¹

Ezen időponttól kezdve beszélhetünk ÖTR-ről, ettől az időponttól vizsgálva kíséreljük végig a rendszer fejlesztésének állomásait, a fejlesztési irányban bekövetkezett hangsúly- és intenzitásváltozásokat.

Az elérendő tartalékos létszámot 2002-ben 6000 főben határozták meg, megkezdődött a rendszer működése.

Az önkéntes tartalékos rendszer

Felülvizsgálat, fejlesztési irányok (2008–2010)

A működés első éveinek tapasztalatai korántsem voltak kedvezőek. Az önkéntes tartalékos rendszer (a továbbiakban: ÖTR) létrehozatalának deklarált célját, az önkéntes haderő kiegészítésének és utánpótlásának biztosítását a 2002-ben kialakított rendszer közel sem volt képes biztosítani. A parancsnoki állomány nem fektetett jelentős hangsúlyt a tartalékos beosztások feltöltésére, az éppen megkezdett védelmi felülvizsgálat miatt pedig nem került sor a fejlesztéshez szükséges erőforrások célzott tervezésére sem. Hiányzott néhány olyan szervezési és kodifikációs intézkedés is, amelyek lehetővé tették volna a hatékony működést. A feltöltést az a tényező is nehezítette, hogy a Magyar Honvédség permanens átszervezése elvonta a fejlesztéshez szükséges anyagi és humánerőforrásokat a feladattól.

További problémaként jelentkezett, hogy az ÖTR-nek a polgári élet oldaláról érintett szereplői, a munkáltatók vonatkozásában nem állt rendelkezésre olyan motivációs-támogatói csomag, amely segítette volna a rendszer kiteljesítését, illetve a tartalékos szolgálatot vállalók esetében is csak egyes részjárandóságok jelentek meg a szabályozás rendszerében.

Mindezek összességében azt a hatást eredményezték, hogy az ÖTR nem volt képes rendszerként felállni és ellátni feladatát. Ez a tény a hadkötelezettség polgárokat terhelő békeidőszaki kötelezettségének felfüggesztését megelőzően nem

¹ Megjegyzendő, hogy a *honvédelemről* szóló 1993. évi CX. törvény 125. § (1) bekezdése a tartalékos parancsnoki képzés keretében korábban is lehetővé tette önkéntes jelentkezés alapján a tartalékos tiszt- és tiszthelyettesi képzést. Ez azonban nem klasszikus értelemben vett önkéntes tartalékos szolgálat volt, hanem a sorkatonai szolgálatteljesítést váltotta ki.

gyakorolt különösebb hatást az ország katonai képességeire, hiszen a sorkatonai szolgálatukat töltőkkel, illetve a honvédség állományából tartalékállományba kerülőkkel szükségképpen megoldhatóak voltak az alapvető feladatok. A kialakult helyzet azonban a jövőre nézve súlyos kockázatot rejtett magában.

A működés kézzel fogható problémái 2005-től jelentkeztek, amikor a Magyar Honvédség békeidőszaki személyi tartaléka jogilag és gyakorlatilag is megszűnt létezni. Ettől az időponttól a hadkötelezettség, azon belül a tájékoztatási és bejelentési kötelezettség felfüggesztése a nyilvántartás problémáit, míg a megjelenési és a szolgálatteljesítési részkötelezettség felfüggesztése a személyi tartalékképzés problémáit is egyértelművé tette. Mindennél beszédesebb az a tény, hogy a Magyar Honvédség 2008 közepén mindösszesen 17 önkéntes tartalékoskal rendelkezett, alkalmazhatóságuk tényleges katonai képességértéke elenyésző volt.

Mindezen tényezőkre figyelemmel az Országgyűlés elrendelte a Magyar Honvédség ÖTR-ének felülvizsgálatát.² Ennek nyomán 2012. január 1-jét határozta meg a fejlesztés tényleges céldátumának,³ gyakorlatilag a következő kormányzati ciklus időszakára irányozva elő az érdemi, költségvetési forrásokat igénylő fejlesztési feladatokat, 4000 főben meghatározva az elérendő önkéntes tartalékos létszámot.

A 2010-ben hivatalba lépő adminisztráció a tartalékos rendszer fejlesztését új alapokra helyezte. Lényegesen felgyorsult a rendszer kiépítése, sor került a tartalékos rendszer belső differenciálására és a toborzás célcsoportjait is egyértelműen körülhatárolták. Első alkalommal vált lehetővé a tartalékos rendszer fejlesztésére elkülönített forráskeret biztosítása, illetve számos társadalombiztosítási és adózási jogszabályváltozás is a rendszer fejlesztésének szolgálatába volt állítható. 2011-ben megkezdte szolgálatát a közel 2000 fő önkéntes védelmi tartalékos, míg 2012 januárjától megkezdődött a műveleti tartalékos beosztások feltöltése is. A korábbi 4000 fős tartalékos céllétszám 8000 főre módosult.

A fejlesztési irányok lényegében jóval határozottabbá váltak: célként fogalmazódott meg a korábban hivatásos vagy szerződéses katonai szolgálatot teljesítők szakmai kompetenciáinak visszaforgatása a tartalékos rendszerbe, valamint a honvédségi objektumok őrzésvédelmét ellátók tartalékos rendszerbe történő bevonása. A tartalékos rendszer fejlesztése a honvédelem területén prioritást kapott.

A rendszer elemei és szervezeti felépítése.

A rendszeresített létszám

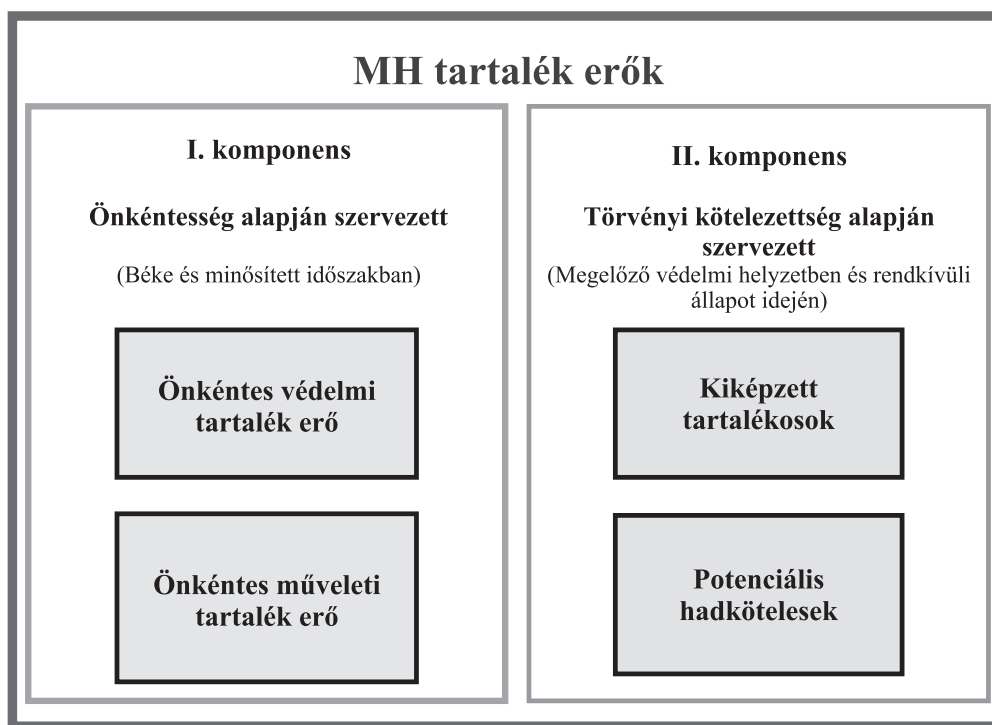
Az ÖTR elemekre bontását éppen a fejlesztési célok között elsődleges prioritást élvező – az önkéntes tartalékosok hadibeosztásain alapuló – a Magyar Honvédség feladatrendszerének szinte teljes vertikumába, béke időszakban is bevonható

2 80/2008. (VI. 13.) OGY határozat a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének felülvizsgálatáról.

3 124/2008. (XII. 3.) OGY határozat a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének felülvizsgálatáról szóló 80/2008. (VI. 13.) OGY határozat alapján elvégzett vizsgálat elfogadásáról és a kapcsolódó feladatokról.

tartalék erő létrehozása indokolta.⁴ Szintén a fejlesztés jogi alapjai kialakításakor határozták meg az alapelvet, miszerint az önkéntes tartalékos hadibeosztásokat a békében élő, vagy a különleges jogrendben megalakításra kerülő katonai szervezetknél kell rendszeresíteni. Ennek fontosságát hangsúlyozza, hogy még napjainkban is folyik az érvek ütköztetése az önkéntes tartalékosoknak a HM háttérintézményeinél vagy éppen más szervnél történő alkalmazásával kapcsolatban.

Az önkéntes *védelmi* tartalékos állományt – megfelelően az alapfeladatának – a rendelkezésre állási időszakban fegyveres biztonsági őrként foglalkoztatják a honvédségi objektumok őrzés-védelmi feladatai ellátására. Fegyveres biztonsági őrként, vagy behívásukat követően tartalékos katonaként más-más szabályrendszer szerint, de ugyanazt az őrzés-védelmi feladatot látják el, tehát a helyismeret és a szakmai felkészültség békében és a rendkívüli jogrendben egyaránt biztosítható. A rendszeresített létszám 2011 elején 2049 fő volt, amely az elmúlt időszakban – az őrzendő katonai objektumok számának változásával párhuzamosan – csökkent (jelenleg 1994 fő). Az önkéntes *műveleti* tartalékos elem – gyakorlatilag a Magyar Honvédség összes feladatába történő bevonhatósága érdekében – szervezetileg a haderő integráns része. A különleges jogrendben megalakítandó szervezetek megjelenése a honvédség

1. ábra.

A Magyar Honvédség tartalékos rendszerének felépítése (2013)⁵

4 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről 41. §.

5 Forrás: Magyar Honvédség Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság (MH HKNYP) dokumentumai.

hadrendjében még inkább kiemelte a tartalékos rendszer fejlesztésének szükségességét. Az önkéntes műveleti tartalékos beosztások rendszeresítése megteremtette annak feltételeit, hogy e szervezetek megalakítása, feltöltése hadkiegészítési szempontból a megfelelő lépcsőzéssel, normaidőre végrehajtható legyen. 5576 fős önkéntes műveleti tartalékos létszámot rendszeresítettek, melynek feltöltése a Honvéd Vezérkar által meghatározott prioritás szerint kezdődött meg 2012 elején.

Külön önkéntes tartalékos elemként, a honvédek jogállásáról szóló CCV. törvény hatályba lépéséig létezett a *címzetes* tartalékos kategória. A rendszeresített 375 fős létszámot nem töltötték fel, a jogi környezet megváltoztatásakor a tárca megszüntette a címzetes tartalékos jogviszonyt.

A katonai szervezetek változó igényinek, illetve a rendszeresített önkéntes tartalékos létszám fentebb vázolt változásainak megfelelően, jelenleg folyamatban van a rendszeresített önkéntes tartalékos létszám felülvizsgálata.

Létszámgazdálkodás

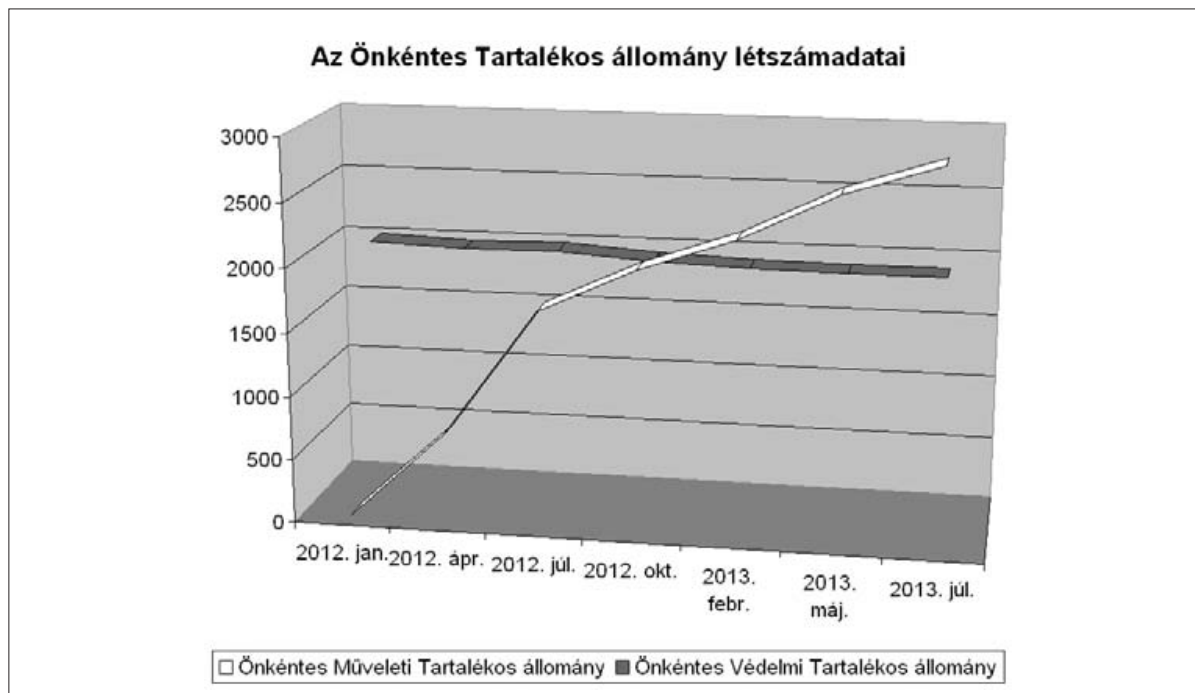
Az ÖTR újradefiniálása, fejlesztése a jogi alapok és az alapvető szabályozók kidolgozása mellett a létszámkeretek feltöltésének azonnali igényével járt együtt. Tekintettel arra, hogy az önkéntes védelmi tartalékos szerződés egyben a megélhetést is biztosító, fegyveres biztonsági őr munkakört is magával vonja, e beosztások feltöltése 2011. év elejére kisebb zökkenőkkel végrehajtásra került. Ezt követően napjainkig a fluktuáció kezelésével a HM Elektronikai, Logisztikai és Vagyonkezelő Zártkörűen Működő Részvénytársaság (HM Ei Zrt.) és az állományilletékes katonai szervezetek a meglévő létszámot folyamatosan 90% fölött tartják (lásd 2. ábra a következő oldalon).

Az önkéntes műveleti tartalékos elem hadi beosztásainak megtervezése, a békeidőszaki haderő-szervezési feladatok kihatásai a hadi szervezeti erő felépítésére, valamint a Magyar Honvédség katonai szervezetei felkészültségi szintje, egy várhatóan nagy létszámú önkéntes műveleti tartalékos létszám fogadására és kezelésére indokoltá tették a szerződéskötések és az abból eredő feladatok egy kézben tartását. Ez az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság (a továbbiakban: MH HKNYP) hadi állománytáblájához csatolt ideiglenes állományjegyzék kiadásával valósult meg.

Annak ellenére, hogy a jogszabályi háttérrel már korábban kidolgozták, a feladatok végrehajtásának szinte minden mozzanata újabb és újabb problémákat hozott felszínre, melyek belső szabályozók és eljárási rendek kidolgozását tették szükségessé. Ezek egységes kezelése és értelmezése, adott esetben a szakterületek felé történő kezdeményezése minden esetben igazolta a felelős katonai szervezet és az ideiglenes állományjegyzék rendszer fejlesztésére tett pozitív hatását.

Más jogszabályok ÖTR-re tett hatásai is alakították a 2012. évi önkéntes műveleti tartalékos szerződéskötések ütemét. Ennek megfelelően az elsődleges cél egy, az MH HKNYP állománytáblájához csatolt ideiglenes állományjegyzék feltöltése volt,⁶

6 Az ÖTR-be történő bekerülés rendje szerint az ideiglenes állományjegyzék beosztásaira határozott időre szerződést kötött tartalékosokat terhelik a jogszabályokban és a szerződésben meghatározott kötelezettségek és élhetnek mindezekből eredő jogaikkal, azonban a végleges beosztásba helyezésre

2. ábra.

(forrás: MH HKNYP dokumentáció)

amelynek mértéke az első évben meghaladta a 2000 főt, jelen írás elkészítésének időpontjában az önkéntes műveleti tartalékos létszám megközelíti a 3000 főt (2. ábra). Már abban az évben megkezdődtek a katonai szervezetek hadi beosztásába történő átszerződések, de ennek ütemét több tényező (elsődlegesen a nagy létszámú Ö4 egészségügyi kategóriába sorolt tartalékos beosztásba helyezési anomáliája) is lassította.⁷

Más jogszabályok ÖTR-re tett hatásai is alakították 2012-ben a szerződéskötések ütemét az önkéntes műveleti tartalékosokkal. Ennek megfelelően az elsődleges cél egy, az MH HKNYP állománytáblájához csatolt ideiglenes állományjegyzék feltöltése volt.⁸ Ennek mértéke az első évben meghaladta a 2000 főt. A jelen írás elkészítésének időpontjában az önkéntes műveleti tartalékosok létszáma megközelíti a 3000 főt (ld. 2. ábra). Már abban az évben megkezdődtek a katonai szervezetek hadi

csak az előképzettségük, kiképzettségük és alkalmasságuk függvényében kerül sor az egyes katonai szervezeteknél. Az ideiglenes állományjegyzékre történő szerződéskötés gyorsabb beáramlást tesz lehetővé és biztosítja, hogy az MH – körültekintő vizsgálatot követően – a tartalékos számára a legmegfelelőbb végleges beosztást biztosíthassa.

7 A hivatásos és szerződéses katonai szolgálatra, valamint a katonai oktatási intézményi tanulmányokra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság elbírálásáról, továbbá az egészségügyi szabadság, a szolgálatmentesség és a csökkentett napi szolgálati idő engedélyezésének szabályairól szóló 7/2006. (III. 21.) HM rendelet alapján az Ö4-re minősített alkalmas tartalékos hadműveleti feladatokra különleges jogrend bevezetése esetén harcoló beosztásba nem tervezhető, adminisztratív és kiszolgáló beosztásba tervezhető. Az e kategóriába soroltak létszáma jóval meghaladta az ilyen jellegű, rendszeresített beosztások számát.

beosztásaiba történő átszerződések, de ennek ütemét több tényező (elsődlegesen a nagy létszámú Ö4 egészségügyi kategóriába sorolt tartalékos beosztásba helyezési anomáliája) is lassította.⁹

A létszámgazdálkodást az egészségileg, fizikailag vagy pszichikailag alkalmatlanok aránya (a vizsgálatokon résztvevők 5%-a) nem befolyásolta. Megjelentek azonban a „bizonytalanok”, akik száma a tényleges szolgálatra történő behíváskor ugrás-szerűen megnövekszik (sok esetben, inkább szerződést bontanak, ha be kell vonulni). Létszámuk nem akadályozza a folyamatokat, de jelzésértékkel bír napjainkban is.

A 2013. évben nagyobb ütemben végrehajtott átszerződések során jelent meg a katonai szervezeteknél felajánlott beosztást el nem fogadók csoportja, amely jelenleg nem éri el a 2%-ot, azonban ennek növekedésével számolhatunk. Ugyancsak párhuzamosan növekszik a létszámmal a szerződést bontók (így a rendszerből kilépők) száma, mely jelenleg az összes szerződő 5,5%-a, bár ebből 0,3% más jogviszonyt (önkéntes védelmi tartalékos, szerződéses katonai, munkavállalói) kötött a Magyar Honvédséggel.¹⁰

Rendelkezésre állás, kiképzés, tényleges szolgálat

Az önkéntes tartalékos állomány a rendelkezésre állási időszak lényegét, ezen időszak kötelezettségeit megértette. A jelenleg még sem humán sem technikai szempontból nem véglegesen kialakított kapcsolattartási rendszer részben hagyományos (postai) úton, részben elektronikus levelezés útján működik.

A legjellemzőbb téma a behívások előkészítése, ezen belül a szerződött létszám növekedésével arányosan emelkedő szolgálathasztások ügyintézés, a nyilvántartott adatokban bekövetkezett változások és a külföldre távozás bejelentése. Rendelkezésre állási díjat (szerződéskötés évfordulójakor a mindenkori minimálbér 50%-a) 2013-ban utaltak először, ami azt mutatja, hogy a szerződött állomány évekre elkötelezte magát az ÖTR mellett. A szolgálati járandóságban nem részesülők számának növekedésével e kifizetések mértéke is arányosan növekedni fog. Bár az önkéntes

8 Az ÖTR-be történő bekerülés rendje szerint az ideiglenes állományjegyzék beosztásaira határozott időre szerződést kötött tartalékosokat terhelik a jogszabályokban és a szerződésben meghatározott kötelezettségek és élhetnek mindezekből eredő jogaikkal. Végleges beosztásba helyezésre azonban csak az előképzettségük, kiképzettségük és alkalmasságuk függvényében kerül sor az egyes katonai szervezeteknél. Az ideiglenes állományjegyzékre történő szerződéskötés gyorsabb beáramlást tesz lehetővé és biztosítja, hogy az MH körültekintő vizsgálatot követően a tartalékos számára a legmegfelelőbb végleges beosztást biztosíthassa.

9 A hivatásos és szerződéses katonai szolgálatra, valamint a katonai oktatási intézményi tanulmányokra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság elbírálásáról, továbbá az egészségügyi szabadság, a szolgálatmentesség és a csökkentett napi szolgálati idő engedélyezésének szabályairól szóló 7/2006. (III. 21.) HM rendelet alapján az Ö4-re minősített alkalmas tartalékos hadművelleti feladatokra különleges jogrend bevezetése esetén harcoló beosztásba nem tervezhető, adminisztratív és kiszolgáló beosztásba tervezhető. Az e kategóriába soroltak létszáma jóval meghaladta az ilyen jellegű, rendszeresített beosztások számát.

10 A szerződést bontók elsődleges indoka a civil élet és az önkéntes tartalékos jogviszony kötelezettségeinek (főleg a béke időszaki tényleges szolgálat) összeegyeztetésének nehézsége.

védelmi tartalékosok rendelkezésre állási díjat nem kapnak, azonban éppen a 2013. évi dunai árvíz bizonyította, hogy a Magyar Honvédség rendelkezésére állnak. Mindehhez szükséges a jó együttműködés munkáltatójuk, a hadkiegészítő parancsnokság és állományilletékes katonai szervezetük között.

Ugyancsak ennek az együttműködésnek az eredménye az önkéntes védelmi tartalékosok felkészítésére kialakított rendszer. Ez a módszer igyekszik építeni a civil fegyveres biztonsági őr feladatok és a katonai őrzésvédelem során egyaránt elsajátítandó képességekre, ezzel törekedve a költséghatékonyság fenntartására.

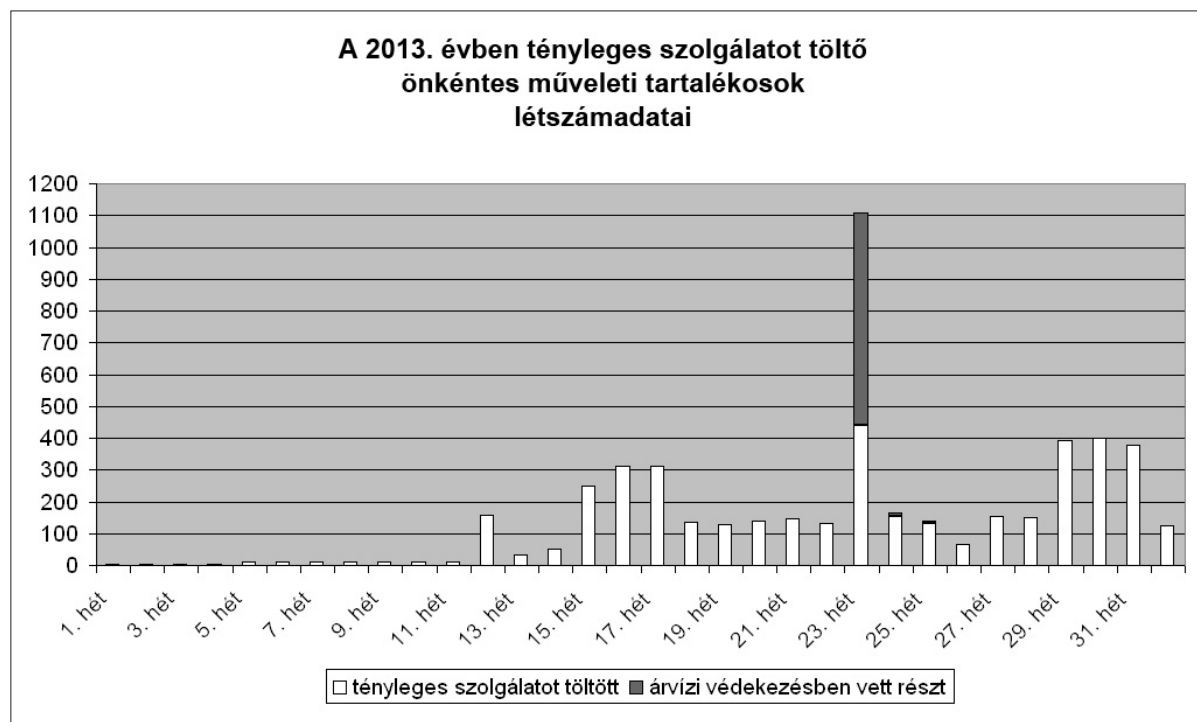
Az önkéntes műveleti tartalékosok esetében a központi felkészítéseket most már második éve hajtják végre eredményesen. A katonai képzettséggel nem rendelkezők 25 napos kiképzéséhez, valamint a katonai alapkiképzésen már korábban részt vettek 10 napos tartalékos felkészítéséhez a kiképzési terv rendszer, valamint a végrehajtás okmányrendszere minden ilyen jellegű felkészítést végrehajtó katonai szervezetnél rendelkezésre áll.

A folyamatos logisztikai, infrastrukturális és egyéb kapacitás gondok ellenére a központi felkészítés az egyik legfontosabb belépő mozzanata az ÖTR-nek. A szerződéssel rendelkezők túlnyomó része (76%) vett részt központi felkészítésen 2012. évben, melynek hasznosságát még a több mint 30 éves szolgálati múlttal rendelkező önkéntes műveleti tartalékos állomány nagy része is elismeri. A kiképzési létszámokon is lemérhető az önkéntes műveleti tartalékos állomány összetételének változása, például 2013. évben a katonai múlttal nem rendelkezők központi, nyári kiképzésén hatszor annyian vettek részt, mint az előző évben. Még egy fontos tényező, hogy ebben az évben a kiképzést szervező katonai szervezetek mindegyike már önkéntes műveleti tartalékosokat kiképzőként is bevon a feladatok végrehajtásába. A központi felkészítés természetesen csak az első lépcsőfok, hiszen kiképzési célra a jogszabályok évente 15 nap lehetőséget biztosítanak az állományilletékes katonai szervezetek részére.

Az önkéntes műveleti tartalékosok 2013 januárjától a felkészítésen túl folyamatosan teljesítenek tényleges szolgálatot. Számuk gyakran meghaladja a több száz főt (ld. 3. ábra). Ideiglenesen tehermentesítik, vagy helyettesítik a hivatásos és szerződéses állományt, hiányzó képességeket pótolnak. A rendszer működik. Tényleges szolgálatuk időtartama változó, általában néhány héttől a két hónapig terjed, de nem ritka a hat hónapos egybefüggő tényleges szolgálat sem. Jelenlétük hatását a Magyar Honvédség képességeire egy önálló írásban lenne érdemes bővebben kifejteni.

Díjazás. A juttatások rendszere

Az ÖTR építése, fejlesztése e területen úgy halad, mintha egy akadálypályát kellene eredményesen teljesíteni, de az akadályok állandó mozgásban vannak. A jogszabályok és belső rendelkezések körüli kezdeti értelmezési és megalkotási nehézséget az a szakmai felfogás okozta, hogy a tényleges szolgálatát töltő önkéntes tartalékos díjazása és juttatásai a szerződéses és hivatásos állományra vonatkozó szabályok szerint rendezhetők. A gyakorlat azonban kíméletlenül szembesített mindenkit azokkal a helyzetekkel, amelyeket másképpen kell kezelni. Ez nem egy látványos folyamat, belső egyeztetések, véleményütköztetések, majd állásfoglalások, közben a „karaván halad”.

3. ábra.

(forrás: MH HKNYP-dokumentáció)

Nemcsak a díjazások és juttatások területén okoz problémát, hogy a feladatokból a legnagyobb terhet viselő MH HKNYP létszáma (főleg pénzügyi és személyügyi területen) a 326 fős békeidőszakra rendszeresített állományhoz igazodik. Ezzel szemben 2012 őszén több mint 1400 fő tartalékos volt egy időben felkészítésen, annak összes pénzügyi és személyügyi terhével.

Ez is nehezíti az önkéntes tartalékosok szempontjából egyébként is kedvezőtlen alaphelyzetet, a díjak és juttatások utólagos kifizetését. Az általában családfenntartó önkéntes tartalékos főleg az utazási, de előfordul, hogy az étkezési és szállásköltségeket is megelőlegezi a honvédségnek, melyet a szervezet utólag, a leterheltség miatt előfordul, hogy késve térít meg. A szándék a rugalmas ügyintézésre megvan, a honvédelmi miniszter pedig támogatta azt hadkiegészítési szakmai javaslatot, hogy az önkéntes tartalékos a behívóparanccsal a közösségi közlekedési eszközökön ingyenesen utazhasson, a költségeket a honvédség megállapodás alapján térítse. A tapasztalatok feldolgozása és a rendszer fejlesztésének szándéka folyamatosan tetten érhető.

A toborzás rendszere

Mára a toborzás olyan országos lefedettségű kapcsolati tőkét tud a szakmai munka mögé állítani, amelynek értéke felbecsülhetetlen és az alacsony végrehajtói létszám ellenére a kapcsolati rendszer folyamatosan új polgári és állami szervekkel, szervezetekkel bővül. A toborzás rendszere (melyet többen szeretnek a Magyar Honvédség létszámhiányáért felelősnek kikiáltani, pedig évek óta eredményesen produkálja a

részére meghatározott feltöltési létszámot) a lehető legnagyobb rugalmassággal kezeli az önkéntes tartalékosok toborzását.

Az önkéntes műveleti tartalékos állományba beáramló több ezer szolgálati járandóságban részesülő volt aktív katona és rendvédelmi állományú a toborzókat gyakorlatilag 2012. év őszéig az ügyfélszolgálati helyiségekbe „ragasztotta”. Nehogy azt higgye bárki, hogy ez nem igazi toborzómunka. Nagyon megterhelő időszak volt ez, rengeteg csoportos és egyéni tájékoztatóval, és persze „állni a sarat” a záporozó kérdésekkel szemben, türelmesen meghallgatni a „bezzeg az én időmben...” kezdetű történeteket. Lelkileg el kellett tudni viselni ennek az állománynak mindazon akcióit és reakcióit, amelyek vélt, vagy valós sérelmeikből eredtek.

2012 őszén a toborzási fő célcsoport módosítására volt szükség. Ennek egyik oka, hogy a szolgálati járandóságban részesülők első félévhez mért, tömeges beáramlása megszűnt. A másik, hogy a rendszer újjáépítésének teljes időtartama alatt célszerűnek tartjuk egyensúlyban tartani a különböző korosztályok részvételét. Ennek megfelelően a 18. életévüket betöltött közép- és felsőoktatásban résztvevő fiatalokat állítottuk a toborzás elsődleges célcsoportjává. A 2012 őszétől alkalmazott új módszerek 2013 első félében váltak igazán intenzívvé. A középiskolákkal hagyományosan jó kapcsolatok mellett az együttműködés rendszerének kidolgozása a felsőoktatási intézményekkel, toborzó pontok működtetése, közös rendezvények, gólyatáborok. A Debreceni Egyetemen régóta fennálló kitűnő összefogás mellé olyan felsőoktatási intézmények deklarálták együttműködésüket, mint a Szegedi Tudományegyetem, a Miskolci Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, vagy a főiskolák Baján és Szolnokon. Mindezeknek is köszönhetően a 30 év alatti önkéntes műveleti tartalékosok aránya az első évi 1–2%-ról a férfiaknál 8,5, a nőknél 22%-ra nőtt.

Munkáltatói támogatás és kompenzáció

Elődeinktől megtanultuk, hogy ez a magyar ÖTR „Achilles-sarka”. Az ÖTR felülvizsgálatának, majd az azt követő jogi környezet kidolgozásának időszakában ennek megfelelő hangsúllyal kezelte a tárca ezt a témát. Komoly siker és működési alap a szabályozók hatályba lépése.¹¹ A kompenzáció léte kifejezetten pozitív hatást gyakorol a rendszer építésére és a napi, gyakorlati tevékenység végrehajtására. Jelenleg több mint 500 munkáltatóval van megállapodása a Magyar Honvédségnek. A rendszer kompenzációs része tehát működik. 2012-ben a kompenzáció meghaladta a 9 millió forintot, 2013. évben pedig már több mint 7 millió forintot utalt át a tárca a tényleges szolgálatot töltő önkéntes műveleti tartalékos után járó munkáltató kompenzációként a honvédséggel megállapodást kötött munkáltatóknak.

Ennek ellenére – figyelembe véve a NATO Nemzeti Tartalék Erők Tanácsában végzett szakmai munka tapasztalatait – éppen ezen a téren érezhető leginkább a továbblépés szükségessége. Tekintettel az önkéntes tartalékos szolgálat jellegére, a tartalékos számára a kiemelten fontos három szegmens (család – munkahely – tartalékos

11 294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan, a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról.

szolgálat) balansa kulcskérdés. Jelenleg azokat a munkáltatókat érjük el, amelyeket a tartalékos bejelent részünkre. Van azonban egy másik út, amelyen éppen csak elindultunk (közoktatási intézmények, felsőoktatási intézmények egy részét, Békéscsaba város önkormányzatát és Szolnok város egyes munkáltatóit szólítottuk meg). A vízió: minden munkáltatót elérni, meggyőzni, hogy vegyen részt a honvédelemben, a tartalékos-rendszerben, büszkévé tenni, hogy részese lehet ennek a nagyon fontos rendszernek és rajta keresztül, már az ő támogatásával meggyőzni a munkavállalóit is az aktív részvételről. Az ezen a téren nagyobb tapasztalattal rendelkező országok a haderő és a munkáltatók (több esetben az oktatási intézmények és civil szervezetek) együttműködését a legmagasabb szintről irányítják és koordinálják.

A dolgok jelenkori természeténél fogva a munkáltatók megnyeréséhez, bevonásához azokban az országokban főleg, ahol maga a honvédelem ügye még nem elegendő hívó szó, szükség van és lesz az abban résztvevők helyi és országos szintű ösztönzésére a rendszeres párbeszédrel, programokkal („Bosslift”), elismerésekkel (díjak, apró helyi vagy országos elismerések, Employer Recognition and Award Program).¹² Mindezeket tekintve az ÖTR fejlesztéséhez, annak hosszú távú és stabil működéséhez a továbblépés stratégiai fontosságú.

Az önkéntes tartalékosok által végrehajtott főbb feladatok

Az ÖTR fejlesztése, a működését szabályozó jogi alapok, belső rendelkezések megteremtése és az előzőekben tárgyalt tényezők hatására, valamint az önkéntes védelmi tartalékosok 2011. évi, illetve az önkéntes műveleti tartalékosok 2012 évi tömeges szerződésével gyakorlatilag már az elmúlt évben rendelkezésre állt minden feltétel egy teljes vertikumában működő ÖTR-hez. Ennek természetesen egyik legfontosabb tényezője, hogy már 2012-ben elkülönített összeget fordíthatott az ÖTR-re a Magyar Honvédség. Természetesen itthon és külföldön a tartalékos rendszer működőképességének legkomolyabb fokmérője, hogy a tartalékosok milyen feladatokban vesznek részt.

Ahogy az előzőekben már kifejtettük, az ÖTR-ben a működés alapfeltétele a kiképzés és felkészítés biztosítása. Tekintettel arra, hogy a szerződést kötöttek egy része magas szintű katonai képzettséggel és több évtizedes katonai tapasztalattal rendelkezett, néhány esetben a tényleges alkalmazás megelőzhetette az egységes felkészítést. A felkészítésen túl 2012. évben az *Alapos Bázis 2012* és a *Feltöltés 2012* gyakorlatok nyújtottak lehetőséget az önkéntes műveleti tartalékosok alkalmazására. A két gyakorlat keretében több száz önkéntes műveleti tartalékost hívtak be. Aktivitásuk érintette a katonai igazgatás és védelmi igazgatás, az új műveleti vezetési rendszer és az alegység szintű harcászati feladatok végrehajtását.

A tárgyévi felkészítések végrehajtása mellett 2013. év elején megkezdődött az önkéntes műveleti tartalékosok rendszerszerű, békeidőszaki tényleges szolgálata. Mindez azt jelenti, hogy a feladatok függvényében a katonai szervezetek terve és

12 A munkáltatónak betekintést nyújt munkavállalója katonai tevékenységébe. Ez lehet csapatlátogatás, gyakorlatok megtekintése, külföldi missziók meglátogatása.

igénye alapján az MH HKNYP folyamatosan biztosítja az önkéntes műveleti tartalékosok behívását és átadását a katonai szervezetek részére, akik a tényleges állományba vételt követően alkalmazzák őket – a fejlesztés során elfogadott elvek szerint – a Magyar Honvédség valamennyi feladatának végrehajtása során.

Önkéntes műveleti tartalékosok részvételével történik meg a védelmi igazgatás rendszerének újjászervezése, a tartalékosok közreműködnek katonasírok felmérésében, a toborzásban, doktrínákat fordítanak, részt vesznek az arzénmentes ivóvíz-ellátás feladataiban, technikai eszközöket tartanak karban és hoznak működőképes állapotba. Kiképzőként részt vesznek az önkéntes tartalékosok magyar és külföldi katonák felkészítésében.

A 2013. évi dunai árvízi védekezés során már nem csak a Magyar Honvédségen belül, hanem az árvízi védekezésben részt vevő állami szervek, társadalmi szervezetek és önkéntesek, valamint a védekezést mindvégig figyelemmel kísérő média jóvoltából a magyar társadalom előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy az ÖTR működőképes és komoly erőt képvisel. Rendkívüli helyzetben, nem hagyományos módszereket alkalmazva eredményesen történt meg a tartalékosok behívása. Ennek köszönhetően néhány nap alatt több mint 1400 önkéntes tartalékos (köztük közel 300 önkéntes védelmi tartalékos) állt készen az árvízi védekezésben történő részvételre és jelentős részük az elsődleges beavatkozó erőkkel együtt került alkalmazásra. Az önkéntes tartalékosok nemcsak a gátakon, hanem a különböző vezetési szinteken, köztük a védelem igazgatás helyi és területi szerveinél is kimagaslóan teljesítették feladataikat. Ahogy a politikai és a katonai vezetés értékelte, az „... ÖTR helytállt az első éles bevetésén”.

Bizonyítva, hogy az ÖTR valóban szerves része a Magyar Honvédség feladatai végrehajtásának – újabb mérföldkövet teljesítve – az első önkéntes műveleti tartalékos jogviszonyú főtiszt elindult külföldi missziója teljesítésére. Megnyitva ezzel azt a folyamatot, amely a nemzetközi katonai szinten az egyik legkomolyabb értékmérője egy tartalékos rendszer működésének.

Az ÖTR társadalmi elfogadottsága

Meggyőződésünk és külföldi tapasztalatok is bizonyítják, hogy az ÖTR hosszú távú, eredményes működéséhez elengedhetetlen annak társadalmi elfogadottsága, még inkább a társadalmi beágyazódása.

Ennek a folyamatnak a kezdő lépésein van csupán túl a rendszer. Amit eddig elért, hogy egyre többen ismerik, van politikai és katonai szakmai támogatottsága. A jelentkező munkavállalón keresztül képbe kerülő munkáltatók túlnyomó többsége támogatja a munkavállaló önkéntes tartalékos szerepvállalását. A fiatal korosztályok megismertetése a honvédelem alapjaival, az oktatás, szakkörök és egyéb szervezett tevékenységek során egyre több honvédelmi ismeret közvetítése mind azt a célt szolgálják, hogy a társadalom ne kívülről szemlélje és próbálja megérteni, hogy vajon mi az a honvédelem, hanem legyen alapvető társadalmi érték a honvédelmi feladatokban történő részvétel és e tevékenységek támogatása. Mindezek miatt fontosak az önkéntes tartalékos rendszer számára az egyre nagyobb számban jelentkező, katonai múlttal nem rendelkező állampolgárok. Motivációjuk szerteágazó, sokan ki akarják

próbálni magukat, sokan gyermekkori álmukat valósítják meg az egyenruha viselésével, sokan pedig a katonai karrier ugródeszkájának tekintik a tartalékos jogviszonyt.

* * *

Áttekintve a fentebb leírtakat, nem marad más hátra, mint a fejlesztés további lépéseiről ejtenünk néhány szót.

A rendszer mára olyan komplexitást és feltöltöttséget ért el, amelyben bármilyen irányváltásnak komoly, hosszabb távon meghatározó következményei lehetnek. Erre és az eddigi eredményekre is figyelemmel a honvédelmi vezetés nem tervez alapvető irányváltást a rendszer felépítésében és a fejlesztésben.

Az elsődleges cél: a működő rendszer finomhangolása és a célként megfogalmazott 8000 fős létszámkeret feltöltése. Ez önmagában is jelentős kihívás, hiszen a 8000 státusz elsődleges toborzási célcsoportja, a korábban katonai szolgálatot teljesítettek csoportja kimerülni látszik. Újabb ösztönző elemek bevezetése vagy további célcsoportok bevonása nélkül kevéssé valószínű a látványos létszámnövekedés. A rendszer utánpótlásának lehetséges bázisát adhatják a felsőoktatási intézmények hallgatói és a középiskolai tanulmányaikat befejező fiatalok, akik nem kívánják élethivatás-ként választani a katonai pályát, azonban valamilyen módon szeretnének közreműködni a haza fegyveres védelmi feladataiban.

A fejlesztés feladatai sorában kiemelt jelentőséggel bír az eddig elvégzett tevékenység értékelése, tapasztalatainak feldolgozása. Ennek elvégzése azért fontos, mert ennek hiányában minden további döntés ötletszerű és szakmailag megalapozatlan lenne. Ennek keretében feladatként jelentkezik a fejlesztés elmúlt két évében kialakított állománytáblák felülvizsgálata, a meglévő tartalékos állomány diszlokációjának és szakmai elosztásának tökéletesítése. Indokoltnak látszik a tartalékosok rendszerszerű bevonása az MH katonai szervezetein túl a HM és annak háttérintézményei munkájába is – tartalékra ugyanis a honvédség egészében szükség van.

Szükséges továbbá külön is vizsgálni a tartalékosok évente kéthavi folyamatos igénybevételének hatásait és indokoltságát, összefüggését a haderő évek óta fennálló békelétszámhiányával. Lehet-e, megengedhető-e a létszámhiány ilyen eszközökkel történő kezelése, vagy ez csak átmenetileg enyhíti a problémát, rendszerszerűen nem oldja meg azt? Meg kell vizsgálni, hogy a tartalékos munkáltatói kompenzációs rendszer nyújtotta szolgáltatás elegendő védelmet biztosít-e a tartalékos szolgálatot vállaló munkavállalóknak, elégségesek-e a társadalmi elfogadottságot erősítő egyéb intézkedések? Milyen újabb kommunikációs lehetőségek vannak a toborzási célcsoporthoz való eljutás mellett a munkaadókkal való kapcsolat felvételére, fenntartására?

Nem megkerülhető a tartalékos kiképzés gyakorlati tapasztalatainak feldolgozása sem. A rendszer immár két éves múlttal rendelkezik e területen, azonban a toborzási célcsoport kiterjesztésével valószínűsíthetően eltérő elvek mentén kell megszervezni az állomány felkészítését. Szükséges a jövőben a tartalékos tiszt- és altisztképzés rendszerének megalapozása, a továbbképzések struktúrájának áttekinthetése, fejlesztése.

A 2013. évi árvíz arra is lehetőséget biztosít, hogy a tartalékosok tényleges igénybevételének tapasztalatait is feldolgozzuk. Megfelelő-e a felkészítés rendszere, a

behívás szabályai, a biztosított felszerelés? Szükséges-e a hadkiegészítési vagy a vezetési rendszer korrekciója a tartalékosok igénybevételének tapasztalatai alapján? Okozott-e tényleges munkahely-vesztést bármely tartalékosnál a nem tervezett és előre nem jelzett behívás?

A tartalékosok külföldi alkalmazásának megkezdését és az első tapasztalatok feldolgozását követően, érdemesnek látszik egy alaposabb vizsgálat elvégzése és javaslatok megfogalmazása, amelyek lehetővé tehetik a tartalékosok képességeinek missziós feladatokba, nagyobb létszámban történő bevonását. Meg kell vizsgálni, hogy a tartalékos rendszer működtetésében kulcsszerepet betöltő MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság állománya és eszközei elégségesek-e a feladat ellátásához. Célszerűnek látszik egy szélesebb körű, tárcán belüli és kívüli felmérés elvégzése is, amely a szakmai és osztályadalmi metszetet mutathat a tartalékos rendszer tényleges megítéléséről, az azzal kapcsolatban jelentkező igényekről, elvárásokról. Ez utóbbi jelentősége azért is kiemelkedő, mert a tartalékos rendszer fejlesztése nem lehet önmagáért való feladat. A rendszert nem önmagáért fejlesztjük, hanem az ország védelmi képességeinek erősítése érdekében a legjobb választ kívánjuk megadni a szakmai kihívásokra és a legmesszebbmenőkig meg kívánjuk találni az összhangot a szakmai szükségesség és a társadalom elvárásai között.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS JOGSZABÁLYOK

Hende Csaba: Az önkéntes tartalékos rendszer kiállta az első próbát. Magyar Rádió, Vasárnapi Újság 2013. június 16.

Kádár Pál: Megjegyzések az önkéntes tartalékos rendszer felülvizsgálatának margójára. Hadtudomány (ISSN 1215-4121), 2009/1 47-56. pp;

Kádár Pál: A Magyar Honvédség tartalékos rendszerének fejlesztése – mikor, ha nem most? Honvédségi Szemle (ISSN 2060-1506) 2011/1, 2–7. pp.

Lakatos László: Az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztésének időszerű kérdései. Új Honvédségi Szemle (ISSN 2060-1506) 2009/3. 8–10. pp.

Földesi Ferenc (szerk.): A Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszere és a kapcsolódó kompenzációs rendszer fejlesztése. Sereg Szemle (ISSN 2060-3924). 2009. Az MH ÖHP kiadványa

Ujházy László–Kladek András: Az önkéntes tartalékos katonák munkáltatóit támogató programok a NATO néhány tagállamában. Humán Szemle (ISSN 0865-7009) 2005/1. pp. 23–31.

Kladek András: Önkéntes tartalékos rendszer és munkáltató támogatói program. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2007. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem

Ujházy László: Tartalékos szövetségek a NATO-ban. Doktori (PhD) értekezés

Jelentés a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének felülvizsgálatáról. H/6691. számú országgyűlési határozati javaslat a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének felülvizsgálatáról szóló 80/2008. (VI. 13.) OGY határozat alapján elvégzett vizsgálat elfogadásáról és a kapcsolódó feladatokról; (<http://www.parlament.hu/irom38/06691/06691.pdf>) Letöltés ideje: 2011. január 9.

1993. évi CX. törvény a honvédelemről

2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről

80/2008. (VI. 13.) OGY-határozata a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének felülvizsgálatáról;

2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról

2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről
2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról
- 124/2008. (XII. 3.) OGY-határozat a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének felülvizsgálatáról szóló 80/2008. (VI. 13.) OGY határozat alapján elvégzett vizsgálat elfogadásáról és a kapcsolódó feladatokról
- 1032/2009. (III.12.) Korm. határozat a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének fejlesztéséhez kapcsolódó egyes ágazati feladatokról
- 294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról
- 7/2006. (III. 21.) HM rendelet a hivatásos és szerződéses katonai szolgálatra, valamint a katonai oktatási intézményi tanulmányokra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság elbírálásáról, továbbá az egészségügyi szabadság, a szolgálatmentesség és a csökkentett napi szolgálati idő engedélyezésének szabályairól

Tisztelt Szerzőink!

Tájékoztatjuk Önöket arról, hogy a *Hadtudomány* című folyóiratban megjelenő tanulmányokat lektoráltatjuk. Tervezett megjelenésről igazolást csak abban az esetben adunk ki, ha elkészült a dolgozat megjelenését két lektor szakvéleménye is támogatja.

Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése, megjelentetése érdekében kérjük, hogy:

- a közleményeket elektronikus levél mellékleteként, Word- vagy RTF-formátumban szíveskedjenek eljuttatni szerkesztőségünkbe (hadtudomany@freemail.hu);
- a kézirat teljes terjedelme ne haladja meg a 25–30 ezer karaktert;
- a tanulmányhoz legfeljebb 15 elemet tartalmazó irodalomjegyzéket csatoljanak;
- amennyiben mondandójukat ábrákkal (térképrészletekkel, grafikonokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék;
- a szövegben akkor is tüntessék fel minden illusztráció forrását (interneten való elérhetőségét, letöltésének időpontját stb.), ha azok a szerző saját alkotásai;
- az illusztrációk színdinamikájának megőrzésénél vegyék figyelembe, hogy a folyóirat fekete-fehér nyomású;
- a publikációhoz csatolják a közlemény címét, kulcsszavait, továbbá az írás legfeljebb 300–300 karakter terjedelmű tartalmi kivonatát magyar és angol nyelven!

Küldeményükhöz mellékeljék a szerző adatait (név, tudományos fokozat, rendfokozat, munkahely, elérhetőség)!

A szerkesztőbizottság fenntartja magának a döntés jogát arról, hogy a közlemény a folyóirat nyomtatott vagy az elektronikus változatában jelenik meg.

Fel nem használt kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

a szerkesztőbizottság

Besenyő János – Lóderer Balázs

Az afrikai kontinensen tevékenykedő civil szervezetek elemzésének lehetőségei

Az afrikai kontinens európai szemszögből rendkívül színes és izgalmas, több mint ötven különböző országgal, ezeken belül szinte megszámlálhatatlan nyelvű és kultúrájú népcsoporttal rendelkezik. A kontinens népessége a magas gyermekhalandóság ellenére folyamatosan növekszik. Az országok között hatalmasak az eltérések, azonban vannak bizonyos ismérvek, amelyek alapján az Afrikában tevékenykedő civil szervezetekről általános jellegű elemzés adható.

A „civil szervezet” nagyon elterjedt kifejezés a magyar nyelvben, azonban használata során a kutatók nem egyszer eltérően értelmezik annak jelentését. Magyarországon a társadalomtudománnyal foglalkozó jeles tudósok a „nonprofit szektor” kifejezést részesítik előnyben. A nonprofit szervezethez való tartozás nemzetközileg elfogadott kritériumai a következők:

- intézményesültség (önálló jogi személyiség, nyilvántartásba vétel);
- az államtól való függetlenség (nem tagozódnak bele az állami szektorba);
- öngazgatás (saját vezető testületük van, maguk alkotják meg működési szabályaikat);
- nem profitcélok által vezéreltek (tevékenységük nem nyereség megszerzésére irányul);
- jellemzőjük önkéntesség.¹

A katonák missziós tevékenységük közben leginkább azon civil szervezetekkel találkoznak, amelyek valamilyen humanitárius tevékenységet folytatnak. A „... ruandai polgárháborúban például hatalmas anyagi forrás állt a különböző civil segélyszervezetek, illetve az ENSZ-ügynökségek rendelkezésére humanitárius segélyműveletekre”.² A katonai terminus technicus a civil szervezetre a non-governmental organization (NGO) kifejezést használja, ami nem kormányzati szervezetet jelent. Maga az NGO elnevezés talán az összes kifejezés között a legpontatlanabb, a NATO-ban azonban az

1 Ld.: Bartal Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Bp., 2005. Századvég Kiadó, 14–15. p.

2 Besenyő János: *Az Afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok*. Felderítő szemle 2008/3. szám, 13. p.

interoperabilitás okán ez terjedt el leginkább. A fogalom megjelölésére jelen tanulmányban a *civil szervezet* kifejezést alkalmazzuk.

A civil szerveződések működési feltételei az afrikai kontinensen

Az afrikai országokban tevékenykedő civil szervezetek jellegzetességeinek meghatározásához – sok más tényező mellett – mindenképpen figyelembe kell vennünk a történelmi múltat, a népességet, a népsűrűséget, a kultúrát, a vallást, a társadalom szerkezetét, az oktatási rendszert és a hírközlés fejlettségét.

Afrika modernkori történelmére az európai nagyhatalmak gyarmatosító tevékenysége nagymértékben rányomta a bélyegét. A jelenlegi országhatárok többségét általában az egykori gyarmatosítók határozták meg (olykor vonalzóval). Így azok sok esetben nem az összetartozó népcsoportok tényleges elhelyezkedését követik, ezáltal a konfliktusok kialakulásának megnövekedett valószínűségét hordozzák magukban. A gyarmatosítás következtében a peremvidékek területein a népesség „átrendezésére”, kívülről indukált migrációra került sor.

Voltak olyan országok, ahol az 1900-as években létrehoztak valamilyen szintű belső önrendelkezést. Frederick Lugard és Albert Sarraut kormányzási elméletei alapján ezeket azonban csak ott tudták megvalósítani, ahol már korábban az ő rendszerükhöz hasonló felépítésű társadalommal találkoztak. Ezen országok jelenleg is az európai rendszerhez hasonló közigazgatással és belső jogrendszerrel rendelkeznek. A civil szervezetek szempontjából az adott államban lévő jogrendszer alapjainak megléte (vagy annak hiánya) szintén döntő, hiszen előfordul, hogy az adott térség irányítási rendszere kiforratlan, az európaihoz képest kevésbé cizellált, és így nem teszi lehetővé a helyi civil szervezetek kialakulását.

A hidegháború alatt a kommunista ideológiák is megjelent a térségben, azonban a társadalmi viszonyok miatt gyökeret verni nem volt képesek. A kommunizmus, mint diktatórikus rendszer nem tűrte az alulról jövő kezdeményezéseket, így a civil szervezeteket sem. Afrikában azonban e felfogásnak inkább az ellenkezője valósult meg: az egykori Szovjetunió – annak érdekében, hogy a lakosokat a maga oldalára tudja állítani – lehetőségeihez mérten igyekezett minden olyan kezdeményezést támogatni, ami a térség fejlődéséhez vezethetett, támogatta a fiatalok iskoláztatását, hogy később egy hozzá hű elit kerüljön az állam élére. Magyarország, mint a keleti blokk része, szintén részt vállalt a fiatalok oktatásában, így alapozva meg több afrikai országban a jelenleg vezető értelmiséggel a jó viszonyt.

Alapvetően az oktatási rendszer megléte vagy annak hiánya határozza meg, hogy az adott ország lakosai mennyire vannak tisztában saját államuk jellemzőivel. A kontinens államainak politikai berendezkedése rendkívül széles skálán mozog. Találkozhatunk monarchiával, királysággal, demokráciával. Az állam igazgatási rendszere gyakran nem terjed ki az egész ország területére. A jogok érvényesítése sem mindenhol megy zökkenőmentesen, hiszen a lakosság sokfélesége a többnyelvűséget követeli meg. A hadurak és a martalócok sokszor tovább rontják a belső rendszert. Kérdés az, hogy beszélhetünk-e egyáltalán európai értelemben vett civil szerveződésről? Dél-Afrikában például jól működik a civil társadalom, azonban tény, hogy a kontinens legtöbb államának még sokat kell fejlődnie.

A társadalmi rendszer felépítése a kisközöségtől kezdve az állami szintig igen sokféle lehet. Megeshet, hogy a rendszer különböző szintjein lévő emberek nem is tudják, hogy egy államnak a polgárai, hogy egy országnak nevezhető, határokkal tagolt térben élnek.

A társadalom alapegysége a család, amelynek tagjai között itt leszármazotti kapcsolat, házasság vagy örökbefogadás van. A rokoni vagy örökbefogadási alapon történő együttélésnek sok formája és típusa lehetséges. Létezik például kiterjesztett család, beszélhetünk nagycsaládról, többgenerációs együttéléstről, vagy akár egy olyan törzsről, ahol mindenki valamilyen szinten rokoni kapcsolatban áll a közösség más tagjaival. A különböző családtípusok létezhetnek egyidejűleg akár egymás mellett is. Afrikában a család sok esetben patriarchális alapon működik: a családban az apa, vagy a legidősebb férfi dönt minden felett. A döntési jogkör kiterjedése kultúránként eltérő, jelentheti a részére kijáró megkülönböztetett tiszteletet, gazdasági jellegű, jelentheti a tulajdon feletti döntések jogának monopolizálását, ami akár kiterjedhet a magánélet összes aspektusára, például a házasodásra is.

Vannak területek, ahol a lakosság mezőgazdasággal, másutt állattartással, nomád állattartással, vagy mindkettővel egyszerre foglalkozik. A tengerparti területeken a halászat és a kereskedelem jobban elterjedt. Az iparosodottság inkább csak a nagyobb népességszámmal rendelkező területeken meghatározó. Afrika ásványkincsekben rendkívül gazdag, ezért a bányászat az ipari termelésen belül meghatározó szereppel bír. Megélhetési lehetőségként megjelenik a „harcos” is, mint az államtól független egyén. A harcost itt nem az állam által alkalmazott erőszakszervezet embe-reire kell érteni, hanem a szabadúszó, fegyverhasználatból élő emberekre. Ők néhol hadurak csatlósai, máskor terrorista szervezethez csatlakoznak.

Afrikában sajátos módon érvényesül a vidék-város viszony is. A néhány modern államot leszámítva megállapítható, hogy a vidéki településeken alacsony az esélye civil szervezetek létrejöttének. Azok, amelyek vidéken tevékenykednek, többnyire a városokból jönnek, hiszen a társadalmi munkamegosztásnak köszönhetően az oktatási rendszer fejlettsége ott teszi lehetővé ilyen csoportosulások létrejöttét.

A népesedési adatok sok információt szolgáltatnak számunkra. Elemzési szempontból az egyik legfontosabb mutatót a születési és halálozási adatok jelentik. A munkamegosztás létrejöttének előfeltétele ugyanis a nagyobb számú népesség. Nagyobb népességszám esetén nagyobb valószínűsége van a jelentősebb munkamegosztás létrejöttének. A munkamegosztás és a népességnövekedés pedig magával hozza az oktatási rendszer fejlődését, amelyből kinevelődnek azon fiatalok, akik képesek lesznek az adott államot irányítani, valamint civil szervezetet létrehozni, működtetni, vagy már egy meglévőben valamilyen formában szerepet vállalni.

A működésképtelen államok többségének problémái között kiemelt jelentőséggel bír az oktatási rendszer alacsony színvonala. Léteznek olyan iskolák, amelyek kiállítják a diákok számára az okleveleket, azonban számukra tényleges tudást nem nyújtanak. Az államrendszernek, hasonlóan a civil szervezetek fenntartásához és irányításához, szüksége van valamilyen szinten tanult emberekre.

Afrika történetében a régi törzsi hiedelmek mellett az északról érkező behatás következtében megjelent a kereszténység és az iszlám hitvilág is. Az északi területen

Vision Aid Overseas nemzetközi civilszervezet látásjavító programja Afrikában
(Forrás: <http://www.visionaidoverseas.org/how-we-work>, letöltés ideje: 2013. 06. 13.)

napjainkban az iszlám terjedése figyelhető meg. Ez sokszor erőszakos úton történik. A szélsőségesek nemritkán a vallást felhasználva próbálják megragadni a hatalmat.

Afrikában léteznek vallási alapon létrejött civil szervezetek is. Ezeknél számos kategóriát különíthetünk el, vallásra való tekintet nélkül. Az egyik lehetőség az, hogy a szervezetet valamely meglévő egyház hozta létre és felügyeli. Előfordul az is, hogy a szervezetet saját érték, vallási normarend szerint tevékenykedő hívő emberek csoportosulása hozta létre, és az egyháznak nincs közvetlen beleszólása tevékenységükbe. Az ilyen vallásos szervezetek megítélésénél fontos szempont, hogy azokat az adott országban alapították-e, vagy külföldről érkeztek az alapítók. A tevékenységüknél mindig meg kell vizsgálni, hogy mi az elsődleges céljuk: szeretetszolgálatként vagy igehirdetési szándékkal vannak-e jelen.³ Léteznek olyan területek is, ahol a térítőmunka nem elsődleges feladat; a cél a helyiek életkörülményeinek javítása, a lakosság segítése, oktatás vagy az egészségügy támogatása, ami mellett példamutatással, vagy egyszerűen a mindennapi életbe becsempészett motívumokkal térítenek. Természetesen vannak egyházi missziók is, ahol az egyház keresztény, mind az iszlám tartalmú térítési tevékenységet folytat. Egy új vallás megjelenése a régi helyett-mellett általában konfliktust szül a másképp gondolkodókkal, és sokszor képezi polgárháború kirobbanásának az egyik indítékát.

Az afrikai civil szervezeteknél minden esetben szét kell választani a hazai és a külföldi eredetűeket. Abban az esetben, ha az ország elmaradottabb, főként különböző karitatív tevékenységet végző szervezetek jelennek meg, többnyire külföldről, amelyek általában segélyezéssel, oktatással, egészségüggyel és néha burkolt vallási

³ Lóderer Balázs: *A civil-katonai együttműködés és a nonprofit szektor*. Előadás a III. Hadtudományi Doktorandusz Fórumon. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2010. október 29.

jellegű tevékenységgel is foglalkoznak. A hazai alapítású szervezetek sokrétűek lehetnek. Általában azt a valós igényt elégítik ki, amire az adott társadalomnak aktuálisan szüksége van. „Szomáliföldön és Puntföldön a városi hatóságok a szemétyűjtéshez korlátozott emberi és anyagi erőforrással és kevés szaktudással rendelkeznek. A legtöbb városban kis magánvállalkozások és nem kormány szervezetek (...) gyűjtik a szemetet.”⁴ Nem szabad elfeledkezni Salamon-Anheier gondolatáról sem, ami Afrika esetében is helytálló: „A szervezetek két kategóriába sorolhatók: az egyikbe azok a szervezetek tartoznak, melyek saját tagjaik, a másikba pedig azok, melyek a közjó szolgálatában állnak. Az előbbiekre sorolhatók a kamarák, politikai pártok, szakszervezetek, az utóbbiba pedig a szolgáltató szervezetek, valamint az egyházak.”⁵

Ghana Volunteer Aid civil szervezet árvaház-projektje Ghánában
(Forrás: <http://volunteer-in-ghana.com/about-ghanavolunteeraid/>, letöltés ideje: 2013. 06. 13.)

A rosszabb gazdasági helyzetben lévő területeken az alacsonyabban kvalifikált emberek sokszor nem értik, mik azok a civil szervezetek, miért jöttek oda hozzájuk, és mit akarnak, emiatt gyanúsak nekik ezen szervezetek. A felvilágosultabbak pedig – érthetően – a pénzszerzés és a kiemelkedés lehetőségét látják a szervezetekben, ezért nem egyszer korrumpálódnak, ami a szektorba vetett bizalmatlanságot fogja erősíteni a helyiekben.

4 Kis-Álmos Péter, Besenyő János, Resperger István: *Országismertető SZOMÁLIA. SEREG SZEMLE, Az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanács Kiadványa*, 2010., 40. p.

5 Lester M. Salamon – Helmut K. Anheier: *The Emerging Sector: An Overview*. Johns Hopkins University Institute for Policy Studies, Baltimore, 1994 (Magyar kiadás: Lester M. Salamon – Helmut K. Anheier: *Szektor születik*. Budapest, 1995. Nonprofit Kutatócsoport)

Az oktatás, a gazdasági helyzet, a hitvilág mellett számtalan külső tényező is erősen determinálja az adott területen élő lakosság mindennapjait. Ilyen például a földrajzi elhelyezkedés, a vízrajz, a domborzat, a termőföld, az ásványkincsekkel való ellátottság, valamint az éghajlatváltozás. *„A felmelegedés és a csapadékváltozás különösen nehéz helyzetet okoz az élelmiszer- és vízellátásban olyan területeken, mint Szudán és Afrika más részei. Ez destabilizálja ezeket a vidékeket, ami zavargásokhoz, végső soron a katonai erő alkalmazásához vezethet.”*⁶

Egy konkrétan a civil szervezetekre irányuló vizsgálatkor a következő alapadatok megtekintésével célszerű kezdeni a kutatást:

- jogi forma/szervezet típus;
- alapítók;
- alapítás helye (helyi vagy külföldi);
- cél/tevékenység kör;
- hogyan éri el a célját;
- döntéshozó szerv;
- bevétel forrása;
- bevétel nagysága,
- munkatársak száma;
- önkéntes munkatársak száma.

A Greenpop környezetvédelmi civil szervezet természetvédelmi programja Dél-Afrikában

(Forrás: <http://www.africanimpact.com/blog/the-big-impact/new-internship-opportunity-at-an-environmental-ngo-in-south-africa/>,
letöltés ideje: 2013. 06. 13.)

6 Padányi József: *Az éghajlatváltozás hatásai és a katonai erő*. Nemzet és biztonság 2010/4. 51. p.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/padanyi_jozsef-az_eghajlatvaltozas_hatasai_es_a_katonai_er_.pdf, (Letöltés ideje: 2013. 06. 16.)

A terroristaszervezetek felépítése időnként mutathat hasonlóságot a civil szervezetekével, hiszen az államtól függetlenek, bizonyos cél érdekében jönnek létre, önszerveződők, csupán az irányítási rendszerük és maga a tevékenységük az, ami mérőben eltérő. A terroristaszervezetek célja egy vallás terjesztése, egy ideológia érvényesítése, vagy a területi autonómia függetlenségének a kikiáltása. Többnyire jól szerveztettek, hiszen ha nem így lenne, akkor a túlélési esélyeik minimálisak lennének. Elfogadottságuk mindig terület- és célcsoport-specifikus, mivel a rendszerrel szemben jönnek létre, azonban ha küldetésük sikerrel jár, akkor utólagosan legalizálhatják a múltbéli tevékenységüket.

* * *

A jelen írás tárgya az afrikai civil szervezetek néhány fontos ismervének bemutatása, különös tekintettel az európaiaktól eltérő szociokulturális környezetre.

A globalizáció és annak elősegítője, a telekommunikáció térnyerésével Afrika várhatóan soha nem látott, gyors fejlődésnek indul a közeljövőben. „A globalizált világ – néhány fenyegető hatása mellett – természetesen igen sok lehetőséget hordoz. Az ideológiák és életmódok gyakran kétes exportjából előremutató folyamatok is létrejöhetnek, ilyen többek között a globális civil együttműködés kibontakozása. E téren Afrika sem kivétel; mint oly sok helyen, szerencsére itt sem csak a transznacionális vállalatok eresztettek gyökeret az elmúlt évtizedekben, hanem számos határon átívelő civil kezdeményezés, együttműködés, hálózat is létrejött.”⁷

A fejlődés a hagyományos társadalmi rendszer változását fogja eredményezni, ami, mint tudjuk, drasztikus anómiához vezethet. Kérdéses, hogy a helyi és a külföldi civil szervezetek, valamint az előretörő iszlám térítők ebben a változó helyzetben hogyan fognak viselkedni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bartal Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest 2005. Századvég Kiadó, 14–15. p.
- Besenyő János: *Az Afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok*. Felderítő szemle 2008/3. szám, 13. p.
- Glied Viktor–Bumberák Maja: *Klímaállandóság klímaigazságosság és a globális NGO-k Afrikában*. http://www.afrikatanulmanyok.hu/application/essay/993_1.pdf, (Letöltés ideje: 2013. 06. 16.)
- Kis Álmos Péter–Besenyő János–Resperger István: *Országismertető SZOMÁLIA*. SEREG SZEMLE, Az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanács Kiadványa, 2010., 40. p.
- Lester M. Salamon–Helmut K. Anheier: *The Emerging Sector: An Overview*. Johns Hopkins University Institute for Policy Studies, Baltimore, 1994 (Magyar kiadás: Lester M. Salamon–Helmut K. Anheier: *Szektor születik*. Budapest, 1995. Nonprofit Kutatócsoport)
- Lóderer Balázs: *A civil-katonai együttműködés és a nonprofit szektor*. Előadás a III. Hadtudományi Doktorandusz Fórumon. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2010. október 29.
- Padányi József: *Az éghajlatváltozás hatásai és a katonai erő*. Nemzet és biztonság 2010/4. 51. p. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/padanyi_jozsef-az_eghajlatvaltozas_hatasai_es_a_katonai_er_.pdf, (letöltés ideje: 2013. 06. 16.)

7 Glied Viktor–Bumberák Maja: *Klímaállandóság klímaigazságosság és a globális NGO-k Afrikában*. http://www.afrikatanulmanyok.hu/application/essay/993_1.pdf (letöltés ideje: 2013. 06. 16.)